

Contemporary scientific paradigm: interaction of law, technology and social transformation

International scientific and practical conference

*26.06.2026 – Uzhhorod, Ukraine – Trieste, Italy
collection of scientific papers*

УДК 001:34:37:57(062)

DOI: <https://doi.org/10.32782/1782450148>

The 3rd International scientific and practical conference “Contemporary scientific paradigm: interaction of law, technology and social transformation” (June 26, 2026, Uzhhorod - Trieste) ISS “<https://iscience-space.com/>”: Uzhhorod, Ukraine – Trieste, Italy, 2026. 167 p.

3-тя міжнародна науково-практична конференція «Contemporary scientific paradigm: interaction of law, technology and social transformation» (26 червня, 2026 р., Ужгород-Трієст). ISS “<https://iscience-space.com/>”: Ужгород, Україна-Трієст, Італія, 2026. 167 с.

The recommended citation for this publication is/ Рекомендоване бібліографічне посилання на це видання:

Продан В.І. Технології Big Data як фактор формування нових прав людини у цифрову епоху. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference «*Contemporary scientific paradigm: interaction of law, technology and social transformation*» (June 26, 2026, Uzhhorod - Trieste) International science space: Uzhhorod, Ukraine – Trieste, Italy, 2026. Pp. 100-104.

EDITORIAL BOARD:

Veronika Berch – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Founder.

Viktoriia Prodan – PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Founder.

Yurii Bysaha – Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University.

Larysa Zhdankina – PhD in Law, Researcher in Private Law, University of Glasgow / Scottish Parliament.

Elżbieta Żywucka-Kozłowska – Professor, Doctor of Law, Criminologist, Expert in Forensic Identification, University of Warmia and Mazury.

Vasyl Moskov – PhD in Pedagogy, Executive Director of the Academy of Economics and Pedagogy (Prague, Czech Republic), International Educational Manager, Interdisciplinary Researcher in Educational Policy, Digital Transformation, Artificial Intelligence and Law in the Digital Society.

Massimiliano Blasone – Attorney at the Supreme Court of Italy, International Expert in Civil Procedure and Judicial Enforcement.

Damian Wąsik – PhD in Law, Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego, Interdisciplinary Legal Researcher in Criminal, Medical and Administrative Law, Specialist in Electoral Crimes and Healthcare Law.

Natalia Wąsik – PhD in Law, Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego, Legal Researcher in Medical Law and Healthcare Liability, Specialist in Patients' Rights and Medical Errors.

This collection of abstracts of the international scientific and practical conference offers an interdisciplinary overview of current trends in the development of legal science, public administration, local self-government, biology and pedagogy in the context of the digital transformation of society, military challenges and European integration of Ukraine. The presented materials cover a wide range of contemporary problems of constitutionalism, human rights, democratic governance, parliamentarism, municipal democracy, transitional justice, notary, electoral law and ensuring the constitutional stability of the state. Considerable attention is paid to the issues of digitalization of the legal sphere, in particular the use of Big Data technologies, blockchain, electronic document management in international road transport, the development of information human rights and counteraction to disinformation. Separate studies are devoted to contemporary challenges of forensic examination, environmental safety and training of specialists in the field of art education. Overall, the publication combines legal, managerial, technological, biological, and pedagogical approaches, forming a comprehensive vision of modern scientific research and emphasizing the need to find innovative legal and organizational solutions to ensure the sustainable development of society and the state.

Дана збірка тез міжнародної науково-практичної конференції пропонує міждисциплінарний огляд актуальних тенденцій розвитку правової науки, державного управління, місцевого самоврядування, біології та педагогіки в умовах цифрової трансформації суспільства, воєнних викликів і європейської інтеграції України. Представлені матеріали охоплюють широке коло сучасних проблем конституціоналізму, прав людини, демократичного врядування, парламентаризму, муніципальної демократії, перехідного правосуддя, нотаріату, виборчого права та забезпечення конституційної стійкості держави. Значну увагу приділено питанням цифровізації правової сфери, зокрема використанню технологій Big Data, блокчейну, електронного документообігу у міжнародних автомобільних перевезеннях, розвитку інформаційних прав людини та протидії дезінформації. Окремі дослідження присвячені сучасним викликам судової експертизи, екологічної безпеки та підготовки фахівців у сфері мистецької освіти. Загалом видання поєднує правові, управлінські, технологічні, біологічні та педагогічні підходи, формуючи комплексне бачення сучасних наукових досліджень і підкреслюючи необхідність пошуку інноваційних правових та організаційних рішень для забезпечення сталого розвитку суспільства й держави.

e-mail: isciencespace@gmail.com

homepage: <https://iscience-space.com/>

© International Educational Platform «International Science Space»

©2026 Authors of the articles

ЗМІСТ

Секція 1. Юридичні науки та державне управління

- Бисага Ю.М.** Конституційна стійкість держави як нова категорія сучасного конституційного права **8-16**
- Бисага Ю.Ю.** Нотаріат як інститут превентивного правосуддя в сучасній правовій державі **17-23**
- Густей К.О.** До питання про конституційний вимір перехідного правосуддя в Україні **24-31**
- Ільтьо В.М.** Межі трансформації конституційно-правового статусу особи в умовах надзвичайних правових режимів **32-39**
- Коцур М.М.** Справедливість як аксіологічна основа та процесуальний стандарт правосуддя: доктринальні позиції Тома Бінгема і Роберта Алексі **40-45**
- Лаба М.М.** Інституційні характеристики конституційно-правової моделі парламентаризму в Україні **46-64**
- Лаба М.М.** Протидія дезінформації як умова забезпечення вільного волевиявлення громадян **65-70**
- Ланкевич А.З.** Право на конституційний спротив злочинному наказу в системі гарантій прав людини **71-77**
- Маркулинець А.А.** Цифрова прозорість та протидія корупції: потенціал блокчейн-технологій у сфері публічного управління **78-84**

Марушка М.Т. Порівняльно правовий аналіз права на забуття та права на інформацію **85-92**

Мирон Р.І. Теоретико-методологічні та процесуальні засади залучення експертів-трасологів до процесу репатріації та ідентифікації загиблих внаслідок збройної агресії рф **93-99**

Продан В.І. Технології Big Data як фактор формування нових прав людини у цифрову епоху **100-104**

Продан М.І. Електронна товарно-транспортна накладна (e-CMR) як інструмент цифровізації міжнародних автомобільних перевезень **105-109**

Фартушок І.І. Муніципальна демократія в умовах цифрового суспільства **110-115**

Швед І.І. Демократична легітимність у системі конституційного врядування: інституційний вимір **116-130**

Шпєлик Т.М. Конституційні передумови допустимості народного вето в Україні **131-151**

Секція 5. Біологічні науки

Кірсанова В.В. Екологічна проблема неконтрольованої утилізації літій-іонних акумуляторів **152-157**

Секція 14. Педагогічні науки

Постевка Г.І. Роль звукорежисерських знань педагога у процесі підготовки сучасного естрадного виконавця **158-166**

СЕКЦІЯ 1. ЮРИДИЧНІ НАУКИ ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 342.7:355.01

КОНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ДЕРЖАВИ ЯК НОВА КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Бисага Юрій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5115-8379>

Сучасний етап розвитку конституційного права характеризується суттєвим ускладненням уявлень про державу, її функції, межі владного впливу та способи забезпечення стабільності конституційного ладу. Якщо у класичній конституційно-правовій доктрині основна увага зосереджувалася на питаннях організації державної влади, поділу влад, гарантування прав людини, народного суверенітету та верховенства Конституції, то сьогодні до цих базових категорій поступово додається ще одна — *конституційна стійкість держави*. Її поява обумовлена не лише розвитком правової науки, а й практичними викликами, перед якими постали сучасні демократичні держави: війнами, гібридними загрозами, інформаційними атаками, політичною поляризацією, цифровізацією публічного управління, кризами безпеки, міграційними процесами та спробами підриву конституційного ладу ззовні й зсередини [1].

Особливої актуальності проблема конституційної стійкості набуває для України в умовах повномасштабної війни. Російська агресія поставила перед

українською державністю питання не лише фізичного виживання, територіальної цілісності та обороноздатності, а й здатності конституційної системи функціонувати в умовах тривалої екзистенційної загрози. Йдеться про те, чи здатна держава зберігати демократичну природу, правову визначеність, інституційну керованість, повагу до прав людини та конституційну легітимність навіть тоді, коли звичайні механізми правового регулювання зазнають надзвичайного навантаження. Саме тому конституційна стійкість має розглядатися не як політичне гасло, а як самостійна наукова категорія сучасного конституційного права.

На наш погляд, конституційну стійкість держави доцільно визначати як здатність конституційної системи зберігати свою ціннісну, інституційну та функціональну цілісність в умовах кризових, воєнних, надзвичайних або трансформаційних викликів, забезпечуючи при цьому неперервність державної влади, захист прав людини, верховенство Конституції та демократичну легітимність публічного управління. У такому розумінні конституційна стійкість не зводиться до стабільності державного апарату. Вона має значно ширший зміст, оскільки охоплює не лише здатність органів влади продовжувати роботу, а й здатність держави залишатися правовою, демократичною та орієнтованою на людину навіть за умов надзвичайного правового режиму.

У сучасній науковій літературі дедалі частіше звертається увага на необхідність розмежування понять «стабільність» і «стійкість» (resilience), які хоча й мають спільну мету забезпечення функціонування державних інститутів, однак відображають різні характеристики розвитку політико-правових систем. Принципово важливо розмежовувати ці категорії й у конституційно-правовому вимірі. Стабільність переважно означає

збереження певного стану, відсутність різких змін, сталість інституційної конструкції. Натомість стійкість є динамічною категорією. Вона передбачає не лише здатність витримати кризу, а й здатність адаптуватися до неї без втрати конституційної ідентичності. Саме тому конституційна стійкість не повинна ототожнюватися з консервацією існуючого порядку. Держава може бути формально стабільною, але водночас нестійкою з погляду демократії, якщо її інститути не здатні реагувати на загрози, захищати права людини або стримувати концентрацію влади. І навпаки, конституційна система може змінюватися, реформуватися, адаптуватися до нових умов, але залишатися стійкою, якщо такі зміни здійснюються в межах Конституції, верховенства права та демократичної легітимності [2].

Разом з тим, конституційна стійкість має щонайменше кілька ключових вимірів. Першим є *ціннісний вимір*, який полягає у збереженні базових засад конституційного ладу: людської гідності, свободи, рівності, демократії, верховенства права, народного суверенітету та прав людини. У період війни саме ціннісна основа Конституції проходить найскладніший тест. Надзвичайні обставини завжди створюють спокусу виправдати обмеження прав людини, посилення виконавчої влади, зменшення простору публічного контролю та розширення дискреції державних органів. Однак справжня конституційна стійкість проявляється не в тому, що держава здатна діяти жорстко, а в тому, що навіть у кризових умовах вона зберігає правові межі своєї діяльності [3].

Другим є *інституційний вимір*. Він охоплює здатність органів державної влади та місцевого самоврядування діяти узгоджено, безперервно та в межах конституційної компетенції. В умовах війни особливого значення набуває функціональна спроможність парламенту, уряду, судової системи,

органів конституційної юрисдикції, інституту омбудсмена, військового управління та місцевих органів влади. Конституційна стійкість означає, що навіть за умов концентрації управлінських рішень у сфері оборони не повинна руйнуватися логіка поділу влади, парламентського контролю, судового захисту та підзвітності посадових осіб. Інститути можуть працювати в особливому режимі, але вони не повинні втрачати своєї конституційної природи [4].

Третім є *правозахисний вимір*. Права людини в умовах війни не можуть реалізовуватися так само, як у мирний час, однак це не означає їх повного знецінення. Конституційна стійкість держави виявляється у здатності забезпечити розумний баланс між безпекою та свободою. Обмеження прав людини мають залишатися юридично визначеними, необхідними, пропорційними та тимчасовими. Саме тут категорія конституційної стійкості перетинається з принципом пропорційності. Держава, яка обмежує права без чіткої мети, без належного обґрунтування або без контролю за такими обмеженнями, може зберігати зовнішню керованість, але втрачає конституційну якість своєї влади [5].

Четвертим є *безпековий вимір*. Традиційно безпека сприймалася як сфера публічного управління, оборонної політики або національної безпеки. Проте сучасні умови доводять, що безпека набуває конституційно-правового значення. Без здатності держави захистити суверенітет, територіальну цілісність, населення, інформаційний простір та критичну інфраструктуру неможливо забезпечити реальність прав людини та дієвість Конституції. Разом з тим безпека не може бути використана як універсальне виправдання для відступу від конституційних принципів. У цьому полягає складність сучасного конституціоналізму: держава повинна бути достатньо сильною,

щоб захистити себе, але водночас достатньо обмеженою правом, щоб не перетворити безпеку на інструмент свавілля [3].

П'ятим є *суспільний вимір* конституційної стійкості. Конституція не може бути стійкою лише через формальні інститути. Її життєздатність залежить від рівня правової культури, довіри до держави, громадянської солідарності, готовності суспільства захищати демократичні цінності та усвідомлення громадянами власної участі у збереженні державності. Український досвід засвідчив, що конституційна стійкість формується не лише в органах влади, а й у суспільстві. Волонтерський рух, громадянська самоорганізація, підтримка Збройних Сил України, документування воєнних злочинів, правозахисна активність, інформаційний спротив – усе це стало елементами ширшої конституційної здатності суспільства підтримувати державу та водночас вимагати від неї правової відповідальності [6].

Окремої уваги потребує питання співвідношення конституційної стійкості та надзвичайних правових режимів. Воєнний стан не є запереченням конституціоналізму. Навпаки, він є його особливим тестом. Конституція має значення не лише тоді, коли держава функціонує у звичайних умовах, а передусім тоді, коли виникає спокуса діяти поза межами права. Тому конституційна стійкість проявляється у здатності правової системи не допустити перетворення надзвичайного режиму на простір необмеженої влади. Воєнний стан має бути не правовою паузою, а правовою формою реагування держави на загрозу.

Водночас конституційна стійкість не може розглядатися лише як внутрішня характеристика держави. Вона має також міжнародно-правовий та євроінтеграційний вимір. Для України це особливо важливо, оскільки боротьба за державну незалежність одночасно є боротьбою за належність до

європейського правового простору. Конституційна стійкість України сьогодні означає не тільки здатність вистояти у війні, а й здатність не втратити стратегічний напрям демократичного розвитку, зберегти орієнтацію на стандарти Ради Європи, Європейського Союзу, Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини. Таким чином, стійкість держави має вимір не ізоляції, а правової інтеграції.

Науково перспективним є також осмислення конституційної стійкості через категорію конституційної ідентичності. Кожна держава має певне ядро конституційних цінностей, без яких вона втрачає власну правову природу. Для України таким ядром є незалежність, суверенітет, демократичний лад, права людини, європейський вибір, українська державність та конституційна форма народовладдя. Стійкість означає здатність захищати це ядро не лише від зовнішнього агресора, а й від внутрішньої ерозії: корупції, правового нігілізму, узурпації влади, знецінення судового захисту, політичного популізму та інформаційних маніпуляцій.

У цьому контексті конституційна стійкість має бути пов'язана з категорією конституційної відповідальності. Держава не може бути стійкою, якщо посадові особи не несуть відповідальності за зловживання владою, незаконні рішення, порушення прав людини або підрив демократичних інститутів. Відповідальність є не лише санкцією за порушення, а й механізмом підтримання довіри до конституційного порядку. Без відповідальності стійкість перетворюється на імітацію, оскільки зовнішня працездатність інститутів не гарантує їх правової якості.

Важливим напрямом подальших досліджень є вплив цифрових технологій на конституційну стійкість. З одного боку, цифровізація публічного управління може посилити стійкість держави через швидкість

комунікації, відкритість даних, електронні сервіси, прозорість рішень, цифрову фіксацію дій посадових осіб та стійкість адміністративних процесів під час війни. З іншого боку, цифрові технології створюють нові ризики, як-от: кіберзагрози, маніпуляцію інформацією, алгоритмічну дискримінацію, втручання у приватність, залежність державних процесів від технологічної інфраструктури. Тому цифрова стійкість має стати складовою конституційної стійкості, але лише за умови її підпорядкування принципам прав людини, підзвітності та демократичного контролю.

Отже, конституційна стійкість держави є комплексною категорією, що поєднує ціннісний, інституційний, правозахисний, безпековий, суспільний, міжнародний і цифровий виміри. Її не можна зводити лише до здатності держави вижити у кризі. Більш точним є розуміння конституційної стійкості як здатності держави пройти кризу без втрати своєї конституційної сутності. З огляду на це, можна сформулювати кілька узагальнюючих висновків.

По-перше, конституційна стійкість є новою доктринальною категорією сучасного конституційного права, яка відображає здатність держави зберігати конституційну ідентичність в умовах кризових викликів.

По-друге, ця категорія має динамічний характер і не тотожна стабільності. Вона передбачає не застиглість правового порядку, а його здатність до адаптації без відступу від базових конституційних цінностей.

По-третє, основним критерієм конституційної стійкості є не лише ефективність державного управління, а й збереження правової природи публічної влади, поваги до прав людини та верховенства Конституції.

По-четверте, український досвід війни засвідчує, що конституційна стійкість формується не лише через державні інститути, а й через активність

громадянського суспільства, правову культуру, суспільну солідарність і готовність громадян захищати демократичну державність.

По-п'яте, подальший розвиток доктрини конституційної стійкості має важливе значення для післявоєнного відновлення України, оскільки саме ця категорія дозволяє поєднати питання безпеки, демократії, прав людини, інституційної реформи та європейської інтеграції в єдину конституційно-правову модель.

Отже, конституційна стійкість держави повинна розглядатися як одна з ключових категорій сучасного конституціоналізму. Вона дає змогу по-новому осмислити роль Конституції не лише як основного закону мирного часу, а як правового фундаменту виживання, самооновлення та демократичного розвитку держави в умовах найскладніших історичних випробувань.

Список використаних джерел:

1. Albert R., Roznai Y. *Constitutionalism Under Extreme Conditions: Law, Emergency, Exception*. Springer Nature, 2020. 452 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-49000-3>
2. Walker J., Cooper M. Genealogies of Resilience. *Security Dialogue*. 2011. Vol. 42 (2). P. 143–160. URL: <https://academic.oup.com/sd/article-abstract/42/2/143/8369885>
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016). URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2016-007-e>

5. Barak A. Proportionality: constitutional rights and their limitations. Cambridge University Press, 2012. 638 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/proportionality/6E9C523D5653FEE453068DEFECF4C4F5>
6. Бисага Ю.М., Берч В.В., Продан В.І. Правопросвітництво та благодійність в умовах війни як феномен правової стійкості та ціннісної самоорганізації суспільства. *Європейська демократія: правовий вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 24 квітня 2026 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. С. 17-20. URL: https://law.karazin.ua/resources/2026/Konferencia_24-04-2026_Zbirka_tez.pdf

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 12.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Бисага Ю.М., 2026

УДК 347.961:340.12

НОТАРІАТ ЯК ІНСТИТУТ ПРЕВЕНТИВНОГО ПРАВОСУДДЯ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Бисага Юрій Юрійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5340-8531>

Однією з характерних тенденцій розвитку сучасної правової держави є переорієнтація правових механізмів із виключно реактивного захисту прав людини на їх превентивне забезпечення. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання захисту приватних інтересів, гарантування правової визначеності та попередження юридичних конфліктів. Традиційно центральне місце у системі захисту прав та свобод особи належало суду як основному інституту здійснення правосуддя. Водночас сучасна правова наука дедалі більше звертає увагу на необхідність розвитку не лише механізмів вирішення правових спорів, а й засобів їх запобігання. Саме на цьому підході ґрунтується концепція превентивного правосуддя, відповідно до якої ефективність правової системи визначається не лише здатністю відновлювати порушені права, але й спроможністю не допустити самого факту їх порушення [1].

Саме в такому аспекті особливого значення набуває інститут нотаріату. Якщо у традиційному розумінні нотаріат переважно асоціювався із посвідченням юридичних фактів та вчиненням нотаріальних дій, то сучасні

тенденції розвитку правової держави зумовлюють суттєве розширення його функціонального призначення. Як слушно зазначають К. Гусаров, О. Щокіна, І. Череватенко, О. Колісник та Я. Коломієць, сучасний нотаріат виступає не лише елементом системи нотаріальних органів, а й повноцінним суб'єктом правозахисної та правоохоронної діяльності, який здійснює позасудовий захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяє зміцненню правопорядку та запобіганню правопорушенням. У зв'язку з цим нотаріат дедалі більше постає не як суто технічний механізм посвідчення правочинів, а як самостійний інститут превентивного захисту прав людини, правової визначеності та стабільності цивільного обороту. Особливого значення набуває превентивна функція нотаріату, яка полягає у недопущенні правопорушень шляхом перевірки законності правочинів, встановлення дійсної волі їх учасників та запобігання виникненню майбутніх конфліктів і спорів [2].

Значення нотаріату особливо зростає в умовах ускладнення суспільних відносин, цифровізації економіки, розвитку транскордонних правовідносин та необхідності забезпечення належного рівня довіри до правових інститутів. Сучасна правова держава потребує не лише ефективної судової системи, а й механізмів, здатних забезпечувати законність та правову визначеність ще до виникнення правового конфлікту. У цьому контексті особливого значення набуває концепція превентивного правосуддя, яка, за підходом Д. Дайзенгауса, повинна розглядатися як складова ширшого проєкту верховенства права, спрямованого на забезпечення відповідності діяльності публічних інституцій фундаментальним принципам законності та легітимності. З огляду на це нотаріат доцільно розглядати не лише як механізм посвідчення юридично значущих фактів, а й як інститут, що сприяє

реалізації принципів правової визначеності, добросовісності та законності шляхом попереднього контролю за правомірністю юридично значущих дій. Саме завдяки такій діяльності нотаріат виконує важливу превентивну функцію, забезпечуючи стабільність цивільного обороту та зміцнюючи довіру до правової системи загалом [3].

Концепція превентивного правосуддя базується на тому, що правовий конфлікт значно ефективніше попередити, ніж усувати його наслідки після виникнення. Судове провадження завжди пов'язане з часовими, фінансовими та організаційними витратами, тоді як належне правове оформлення правовідносин здатне мінімізувати ризик виникнення спору взагалі. Саме ця функція лежить в основі діяльності нотаріату. Посвідчуючи правочини, перевіряючи дієздатність сторін, законність їх волевиявлення, відповідність змісту правочину вимогам законодавства, *нотаріус фактично здійснює правову профілактику можливих конфліктів.*

У цьому контексті особливого значення набуває принцип правової визначеності, який є одним із складників верховенства права та неодноразово підкреслювався у практиці Європейського суду з прав людини. Правова визначеність передбачає передбачуваність правових наслідків, стабільність правового статусу особи та довіру до правових інститутів. Саме нотаріат значною мірою забезпечує реалізацію цього принципу, оскільки створює належні юридичні гарантії достовірності правочинів, безспірності правовідносин та юридичної безпеки учасників цивільного обороту [4].

На нашу думку, нотаріат слід розглядати як інститут правової безпеки особи. Його функція не обмежується формальним посвідченням документів. Нотаріальна діяльність спрямована на створення умов, за яких суб'єктивні права набувають додаткових гарантій захисту ще до виникнення будь-якого

спору. Саме тому нотаріат фактично виконує роль своєрідного «першого рубежу» захисту прав людини.

Важливою особливістю нотаріату є поєднання приватного та публічного начал. З одного боку, нотаріальна діяльність обслуговує приватні інтереси фізичних та юридичних осіб. З іншого боку, нотаріус виконує делеговані державою функції із забезпечення законності та правопорядку. Така подвійна природа дозволяє нотаріату виступати своєрідним посередником між особою та державою, забезпечуючи баланс приватних і публічних інтересів.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану. Збройна агресія проти України суттєво ускладнила реалізацію багатьох майнових та особистих немайнових прав громадян. Значна кількість осіб була змушена змінити місце проживання, втратила доступ до документів, нерухомого майна або правовстановлюючих документів. За таких умов саме нотаріат став одним із інструментів забезпечення безперервності цивільного обороту та захисту прав громадян. Збереження можливості вчинення нотаріальних дій навіть за умов воєнного стану стало важливою гарантією правової стабільності та довіри до держави.

Разом із тим сучасний розвиток нотаріату неможливо розглядати поза процесами цифровізації. Впровадження електронних реєстрів, цифрових баз даних, електронної ідентифікації особи та електронного документообігу суттєво змінює традиційні підходи до здійснення нотаріальної діяльності. Цифровізація створює нові можливості для підвищення ефективності нотаріату, однак одночасно породжує нові ризики, пов'язані із захистом персональних даних, кібербезпекою та достовірністю електронної ідентифікації.

У цьому зв'язку особливого значення набуває категорія правової довіри. Якщо традиційний нотаріат базувався переважно на особистій присутності особи та безпосередньому спілкуванні з нотаріусом, то сучасні цифрові технології поступово переводять частину цих процесів у віртуальний простір, що вимагає формування нових механізмів забезпечення довіри до електронних документів, цифрових підписів та електронної ідентифікації особи [5]. За таких умов нотаріальна діяльність дедалі більше інтегрується у цифрове середовище, що актуалізує питання забезпечення надійності цифрових правових інструментів та захисту юридично значущої інформації. У цьому контексті можна говорити про формування феномену цифрової довіри як нової складової сучасної нотаріальної діяльності.

Особливий інтерес становить європейський досвід функціонування нотаріату. У країнах латинської нотаріальної системи нотаріус традиційно розглядається не лише як особа, що посвідчує документи, а як гарант законності та правової визначеності цивільного обороту. Саме тому Міжнародний союз нотаріату визначає нотаріальну діяльність як важливий елемент забезпечення правової безпеки суспільства та запобігання правовим конфліктам [6].

На нашу думку, сучасна доктрина нотаріату потребує подальшого переосмислення через призму концепції превентивного правосуддя. Тривалий час правозахисна функція держави асоціювалася переважно із судовою владою. Однак розвиток сучасного конституціоналізму свідчить про необхідність ширшого розуміння механізмів захисту прав людини. Ефективна правова система повинна бути орієнтована не лише на відновлення порушених прав, але й на недопущення самого факту їх порушення. Саме в

цьому полягає основна місія нотаріату як інституту превентивного правосуддя.

У цьому контексті нотаріат виконує щонайменше три взаємопов'язані функції. По-перше, превентивну, оскільки сприяє запобіганню виникненню правових спорів. По-друге, гарантійну, забезпечуючи юридичну достовірність правочинів та захист прав учасників цивільного обороту. По-третє, стабілізаційну, підтримуючи належний рівень правової визначеності та довіри до правової системи держави.

Отже, в умовах розвитку сучасної правової держави нотаріат уже не може розглядатися виключно як механізм посвідчення юридично значущих фактів і вчинення нотаріальних дій. Його функціональне призначення значно ширше та охоплює забезпечення правової визначеності, юридичної безпеки, стабільності цивільного обороту, захисту прав та законних інтересів учасників правовідносин, а також запобігання виникненню правових конфліктів. У цьому контексті нотаріат доцільно розглядати як самостійний інститут превентивної юстиції, покликаний сприяти реалізації принципу верховенства права шляхом попереднього забезпечення законності та правомірності юридично значущих дій. Саме превентивний характер нотаріальної діяльності дозволяє мінімізувати ризики порушення прав людини, зміцнювати довіру до правової системи та забезпечувати належний рівень правової стабільності в суспільстві. Подальший розвиток нотаріату має ґрунтуватися на поєднанні традиційних гарантій правової безпеки із сучасними цифровими технологіями, європейськими стандартами нотаріальної діяльності та потребами трансформації правової держави в умовах глобальних суспільних змін.

Список використаних джерел:

1. Ashworth A., Zedner L. Preventive Justice. Oxford University Press, 2014. 310 p. URL: <https://academic.oup.com/book/2737>
2. Gusarov K., Shchokina O., Cherevatenko I., Kolisnyk O., Kolomiets Y. Preventive function of a notary in the legal system of society. *Documenta & Instrumenta*. 2023. Vol. 21. P. 111–126. URL: <https://revistas.ucm.es/index.php/DOCU/article/view/88106>
3. Dyzenhaus D. Preventive Justice and the Rule-of-Law Project. *Prevention and the Limits of the Criminal Law*: collective monograph by A. Ashworth, L. Zedner, P. Tomlin. Oxford University Press, 2013. P. 91-114. URL: <https://academic.oup.com/book/33065>
4. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Sunday Times v. The United Kingdom» on April 26, 1979 (Application № 6538/74). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>
5. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng>
6. The International Union of Notaries. URL: <https://uinl.org/>

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 18.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

УДК 342.4:342.7(477)

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Густей Катерина Олегівна,
аспірантка кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
<https://orcid.org/0009-0009-8995-6044>

Проблематика перехідного правосуддя в Україні поступово виходить за межі вузького постконфліктного дискурсу і набуває самостійного конституційно-правового значення. Повномасштабна збройна агресія росії проти України, тимчасова окупація частини території держави, масові порушення прав людини, депортація цивільного населення, насильницькі зникнення, катування, сексуальне насильство, руйнування культурної спадщини та цілеспрямоване заперечення української державності поставили перед Україною про відновлення справедливості як умови збереження конституційної суб'єктності українського народу.

У класичному розумінні перехідне правосуддя постає як сукупність судових і позасудових механізмів, за допомогою яких суспільства реагують на спадщину масових порушень прав людини, авторитарного правління, збройного конфлікту або системного насильства [1]. Зміст досліджуваного поняття охоплює встановлення істини, кримінальне переслідування винних, репарації потерпілим, інституційні реформи, меморіалізацію та гарантії неповторення [2]. Поряд із зазначеним, сучасне розуміння перехідного

правосуддя згідно положень документів Організації Об'єднаних Націй дозволяє його позиціювати як стратегічний інструмент, зорієнтований на людину, превенцію нових порушень, відновлення довіри до інституцій та формування стійкого миру [3].

Конституція України закріплює людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, визнає принцип верховенства права, гарантує право кожного на судовий захист та визначає Український народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади [4]. Вказані положення мають нормативний характер для майбутньої моделі перехідного правосуддя та передбачають межі допустимого у питаннях амністії, люстрації, реінтеграції, кримінального переслідування, репарацій, інституційного очищення та політики пам'яті [5; 6].

Конституційна ідентичність у цьому контексті постає як ціннісно-нормативна основа перехідного правосуддя та розглядається як сукупність засадничих характеристик конституційного ладу, через які політична спільнота розпізнає себе як окремого суб'єкта конституційного розвитку [7;8]. В українських умовах зміст зазначеної правової категорії охоплює суверенітет, незалежність, демократичність держави, людську гідність, верховенство права, державну мову, пам'ять про боротьбу за державність, європейську правову орієнтацію та неприйняття тоталітарних і колоніальних моделей державницької поведінки [9; 10].

У межах перехідного правосуддя національна пам'ять тісно пов'язана з правом на правду, зокрема, правом потерпілих, їхніх родин і суспільства знати обставини грубих порушень прав людини, причини їх учинення, коло відповідальних осіб, характер шкоди та механізми приховування злочинів. Право на правду не обмежується індивідуальним інтересом конкретної

жертви та перешкоджає запереченню злочинів, маніпуляції історичними фактами та повторенню насильства у майбутньому.

Також звернемо увагу і на той факт, що справедливість у моделі перехідного правосуддя не повинна ототожнюватися лише з покаранням. Безперечно, покарання є важливим, але поряд з цим недостатнім елементом реакції держави на масові порушення. Справедливість охоплює також встановлення істини, визнання потерпілих, відновлення їхньої гідності, компенсацію шкоди, реабілітацію, сатисфакцію, гарантії неповторення та реформування інституцій, які виявилися неспроможними запобігти порушенням або належно на них реагувати [11]. Саме тому репараційний вимір перехідного правосуддя для України має бути одним із центральних.

Міжнародні стандарти права на засіб правового захисту і репарації передбачають, що потерпілі від грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права мають право на доступ до правосуддя, адекватне, ефективне і швидке відшкодування шкоди, а також доступ до інформації про порушення та механізми відшкодування. Для України зазначене має особливе значення у справах про загибель цивільних осіб, депортацію дітей, втрату житла, сексуальне насильство, катування, насильницькі зникнення, примусове переміщення, руйнування культурної спадщини та інші наслідки збройної агресії.

Окремим прикладом поступового формування репараційної логіки в українському законодавстві є Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» [12]. У конституційно-правовому вимірі зазначений закон засвідчує юридично оформлену модель невідкладної

підтримки, в якій гідність потерпілої особи визнається самостійною підставою державної реакції.

Не менш важливим є питання кримінальної відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього створює нормативне підґрунтя для взаємодії національної системи правосуддя з міжнародною кримінальною юстицією [13]. Поряд із зазначеним, Міжнародний кримінальний суд не може замінити національні інституції, позаяк принцип комплементарності вимагає від України внутрішньої спроможності здійснювати ефективне, незалежне, неупереджене та належно мотивоване правосуддя щодо міжнародних злочинів.

Юридична відповідальність у перехідному правосудді має бути індивідуалізованою, що особливо важливо для майбутньої політики щодо колабораційної діяльності, співпраці з окупаційними адміністраціями, участі у пропаганді, роботі в примусових інституційних структурах на окупованих територіях та інших формах поведінки, які можуть мати різну правову природу і різний ступінь суспільної небезпеки. Конституційна ідентичність України вимагає рішучого заперечення безкарності, однак не допускає відмови від принципів правової визначеності, презумпції невинуватості, пропорційності та індивідуальної вини [14].

У цьому контексті особливої обережності потребує питання амністії. Перехідне правосуддя не виключає можливості використання амністійних чи реінтеграційних механізмів, однак вони не можуть поширюватися на осіб, причетних до воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду, катувань, насильницьких зникнень та інших грубих порушень прав людини [15]. Будь-яке рішення про звільнення від відповідальності повинно

оцінюватися з позицій прав потерпілих, обов'язку держави розслідувати злочини, міжнародних зобов'язань України та конституційного обов'язку держави утверджувати і забезпечувати права людини.

Перехідне правосуддя також має інституційний вимір, оскільки його успішність залежить від здатності держави реформувати інституції, які забезпечуватимуть документування злочинів, захист потерпілих і свідків, розслідування міжнародних злочинів, виконання судових рішень, репараційні програми, збереження архівів, меморіалізацію та освіту у сфері прав людини.

Відтак, українська модель перехідного правосуддя має спиратися на три взаємопов'язані опори: 1) національна пам'ять, що забезпечує збереження історичної правди, визнання жертв і протидію ревізії агресії; 2) справедливість, яка вимагає відновлення гідності, компенсації шкоди, підтримки потерпілих і гарантій неповторення; 3) юридична відповідальність, що заперечує безкарність і водночас зберігає конституційні стандарти індивідуальної вини, пропорційності та судового захисту.

Список використаних джерел:

1. The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies : Report of the Secretary-General. UN Doc. S/2004/616. 23 August 2004. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/527647?ln=en>
2. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Transitional Justice and Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/transitional-justice>
3. Guidance Note of the Secretary-General: Transitional Justice: A Strategic Tool for People, Prevention and Peace. United Nations, October 2023.

URL:

<https://peacemaker.un.org/en/documents/guidance-note-secretary-general-transition-al-justice-strategic-tool-people-prevention-and-peace>

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.

5. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law : Resolution 60/147 adopted by the United Nations General Assembly on 16 December 2005. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

6. de Greiff P. Report of the Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence. UN Doc. A/HRC/21/46. United Nations Human Rights Council, 9 August 2012. URL: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session21/A-HRC-21-46_en.pdf

7. Jacobsohn G. J. Constitutional Identity. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2010. 388 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Constitutional_Identity.html?id=05gXz0NNxR4C&redir_esc=y

8. Rosenfeld M. The Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture, and Community. London ; New York: Routledge, 2010. 344 p. URL: <https://www.routledge.com/The-Identity-of-the-Constitutional-Subject-Selfhood-Citizenship-Culture-and-Community/Rosenfeld/p/book/9780415949743>

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 № 1-р/2021. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v001p710-21>

10. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/317-19>

11. Teitel R. G. Transitional Justice. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2000. 292 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Transitional_Justice.html?id=Jo7IxBGWeB-8C&redir_esc=y

12. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій: Закон України від 20.11.2024 № 4067-IX. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4067-20>

13. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3909-20>

14. Elster J. Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511607011>

15. Orentlicher D. Report of the Independent Expert to Update the Set of Principles to Combat Impunity: Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity. UN Doc. E/CN.4/2005/102/Add.1. United Nations Commission on Human Rights, 8 February 2005. URL: <https://www.refworld.org/reference/themreport/unchr/2005/35515>

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 12.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Густей К.О., 2026

УДК 342.7:342.78

МЕЖІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Ільтьо Віктор Михайлович,

аспірант кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8218-4839>

Однією з характерних ознак сучасного розвитку конституційного права є зростання уваги до проблеми функціонування механізму прав людини в умовах кризових викликів. Війна, збройна агресія, терористичні загрози, масштабні безпекові кризи та інші надзвичайні обставини неминуче впливають на реалізацію прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. Проте навіть за умов дії надзвичайних правових режимів конституційно-правовий статус особи не втрачає свого фундаментального значення, оскільки саме він визначає межі допустимого втручання держави у сферу прав людини. Відтак особливої актуальності набуває дослідження меж трансформації конституційно-правового статусу особи в умовах надзвичайних правових режимів.

Конституційно-правовий статус особи традиційно охоплює систему прав, свобод, обов'язків, гарантій та принципів, які визначають місце людини у відносинах із державою. Його основою є ідея невідчужуваності та непорушності прав людини, закріплена, зокрема, у статтях 21 і 22 Конституції України. Водночас Конституція України допускає можливість обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного

стану, але лише у випадках, прямо передбачених Основним Законом. Відповідно до статті 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією, а в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії таких обмежень [1].

Отже, надзвичайний правовий режим не скасовує конституційно-правовий статус особи, а лише модифікує окремі умови його реалізації. У цьому полягає принципова відмінність між допустимою трансформацією статусу особи та його фактичним руйнуванням. Держава може тимчасово змінювати порядок реалізації певних прав, але вона не може заперечувати саму природу людини як носія невідчужуваних прав і свобод, що і є вихідним для будь-якого аналізу прав людини в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Міжнародно-правові стандарти також виходять із того, що відступ від окремих зобов'язань у сфері прав людини можливий лише у виняткових випадках. Так, стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачає, що під час надзвичайного становища, яке загрожує життю нації, держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Пактом, але лише в тій мірі, якої вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим міжнародно-правовим зобов'язанням держави [2]. Подібний підхід закріплений і в статті 15 Європейської конвенції з прав людини, яка допускає відступ від зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, але лише в межах, яких суворо вимагає ситуація [3].

Вказані положення дозволяють зробити важливий висновок, що навіть у надзвичайних умовах держава не отримує необмеженої свободи розсуду щодо прав людини. Тобто, надзвичайний режим не є правовою паузою, під час якої конституційні гарантії втрачають значення. Навпаки, саме в умовах кризових викликів перевіряється реальна якість конституціоналізму, здатність держави діяти ефективно, але водночас залишатися правовою, демократичною та орієнтованою на людину.

На нашу думку, межі трансформації конституційно-правового статусу особи в умовах надзвичайних правових режимів доцільно розглядати через кілька взаємопов'язаних критеріїв. Першим є *критерій конституційної допустимості*, де будь-яке обмеження прав і свобод має спиратися на Конституцію та закон. Надзвичайний режим не може бути виправданням для свавільного втручання держави у сферу прав людини. Якщо обмеження не має належної конституційної або законодавчої основи, воно не може визнаватися правомірним навіть за наявності реальної безпекової загрози.

Другим є *критерій тимчасовості*. Обмеження прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути безстроковими. Саме тому стаття 64 Конституції України прямо вимагає зазначення строку дії таких обмежень [1], позаяк тимчасовість є важливою гарантією недопущення перетворення надзвичайного режиму на постійну модель управління. Якщо обмеження, запроваджені у зв'язку з кризою, зберігаються після зникнення відповідної загрози, вони втрачають свою конституційну легітимність.

Третім є *критерій необхідності*. Держава повинна довести, що обмеження прав людини справді необхідне для досягнення легітимної мети, зокрема захисту національної безпеки, громадського порядку, територіальної цілісності, життя і здоров'я населення. Так, в рамках Загального коментаря

№ 29 Комітету ООН з прав людини наголошується, що заходи відступу від зобов'язань у період надзвичайного стану повинні мати винятковий і тимчасовий характер та застосовуватися лише в межах, обумовлених гостротою ситуації [4].

Четвертим є *критерій пропорційності*. Навіть якщо обмеження має законну мету, воно не повинно бути надмірним. Принцип пропорційності вимагає встановлення справедливого балансу між публічним інтересом і правами людини. У цьому аспекті трансформація конституційно-правового статусу особи не може означати повне підпорядкування людини інтересам держави. Держава має право захищати себе, але не має права втрачати гуманістичну природу конституційного ладу.

П'ятим є *критерій недоторканності ядра прав людини*. Навіть у надзвичайних умовах існують права, від яких держава не може відступати. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права прямо визначає перелік прав, які не підлягають відступу навіть у період надзвичайного становища, зокрема право на життя, заборону катувань, заборону рабства, принцип законності у кримінальному праві, свободу думки, совісті та релігії [2]. Європейська конвенція з прав людини аналогічно встановлює межі допустимого відступу та не дозволяє відступати від окремих фундаментальних гарантій [3].

Особливе значення у цьому контексті має людська гідність, котра виступає аксіологічним ядром конституційно-правового статусу особи. В умовах надзвичайного режиму держава може змінити порядок реалізації окремих прав, але не може перетворити людину на пасивний об'єкт владного впливу, позаяк людська гідність визначає межу, за якою правомірне обмеження перетворюється на свавілля. Відтак будь-яка трансформація

статусу особи повинна оцінюватися не лише з формально-юридичного, але й з ціннісного погляду.

В умовах воєнного стану особливо помітною є трансформація окремих елементів конституційно-правового статусу особи. Йдеться, зокрема, про свободу пересування, право на мирні зібрання, трудові права, право власності, свободу підприємницької діяльності, право на інформацію та окремі політичні права. Так, закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість запровадження низки заходів правового режиму воєнного стану, зокрема встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування, перевірку документів, заборону проведення мирних зібрань, регулювання роботи підприємств, використання трудових ресурсів для потреб оборони тощо [5].

Разом з тим, слід додати, такі обмеження не повинні сприйматися як повна зміна природи конституційного статусу особи. Вони стосуються передусім механізму реалізації прав, а не самого факту їх існування. Наприклад, обмеження свободи пересування в умовах воєнного стану не означає заперечення цього права як конституційної цінності. Заборона масових заходів не означає скасування свободи мирних зібрань як такої. Обмеження окремих трудових прав не означає втрати людиною права на працю. Тобто, усі ці права зберігають свою конституційну природу, але реалізуються в особливому режимі, зумовленому потребами безпеки.

У цьому полягає одна з головних особливостей надзвичайних правових режимів, вони змінюють баланс між свободою та безпекою. У звичайних умовах держава повинна забезпечувати максимально широкий простір автономії особи. У надзвичайних умовах цей простір може бути звужений, але лише настільки, наскільки це об'єктивно необхідно для захисту

суспільства і держави. Якщо держава використовує надзвичайний режим для необґрунтованого посилення контролю над особою, така трансформація виходить за межі конституційно допустимого.

Важливо також враховувати, що надзвичайні правові режими по-різному впливають на різні групи осіб. Особливо вразливими є внутрішньо переміщені особи, діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, військовослужбовці, особи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також громадяни, які втратили доступ до документів, житла, соціальних послуг або судового захисту. Відповідно межі трансформації конституційно-правового статусу особи повинні оцінюватися не абстрактно, а з урахуванням реального впливу обмежень на конкретні категорії населення.

Разом із тим, окремої уваги потребує проблема доступу до правосуддя в умовах надзвичайних правових режимів. Право на судовий захист є однією з ключових гарантій конституційно-правового статусу особи. Відповідно до статті 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Навіть в умовах війни держава повинна забезпечити мінімально необхідні умови для ефективного судового захисту. Якщо особа позбавлена можливості оскаржити дії органів влади, отримати правову допомогу або захистити свої права в суді, трансформація її статусу набуває небезпечних ознак фактичного звуження конституційних гарантій.

Проблема меж трансформації конституційно-правового статусу особи має також інституційний вимір. У надзвичайних умовах зазвичай посилюється роль виконавчої влади, військового командування та безпекових інституцій, що об'єктивно зумовлюється потребою швидкого реагування на загрози. Водночас посилення виконавчої влади не повинно руйнувати систему стримувань і противаг. Парламентський контроль, судовий контроль,

конституційна юрисдикція, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та громадський контроль залишаються необхідними гарантіями недопущення свавільного обмеження прав людини.

Таким чином, надзвичайний правовий режим не повинен означати ослаблення конституційної відповідальності держави перед людиною. Навпаки, що сильнішим є втручання держави у сферу прав людини, то вищими мають бути вимоги до обґрунтованості, законності, пропорційності та контрольованості такого втручання. Саме контрольованість влади є одним із ключових критеріїв правомірності трансформації конституційно-правового статусу особи.

Узагальнення викладених положень дає підстави виокремити три рівні трансформації конституційно-правового статусу особи, де перший рівень – *процедурний*, коли змінюється порядок реалізації окремих прав; другий рівень – *функціональний*, коли окремі права реалізуються в обмеженому або спеціальному режимі; третій рівень – *сутнісний*, коли держава фактично звужує або заперечує зміст прав людини, який до речі і є найбільш небезпечним, оскільки виходить за межі конституційно допустимої трансформації та може свідчити про відхід від принципів правової держави.

Отже, межі трансформації конституційно-правового статусу особи в умовах надзвичайних правових режимів визначаються не лише формальним фактом запровадження воєнного чи надзвичайного стану, а й змістом конкретних обмежень, їх метою, тривалістю, пропорційністю, впливом на людську гідність та наявністю ефективних гарантій контролю. Надзвичайний режим може змінити форму реалізації прав, але не повинен змінювати фундаментальну природу людини як носія невідчужуваних прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. 995_004. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, / № 32 від 23.08.2006. С. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. General comment no. 29, States of emergency (article 4): International Covenant on Civil and Political Rights URL: <https://digitallibrary.un.org/record/451555/?v=pdf>
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 1509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

УДК 340.12:347.9

**СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА ТА
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАНДАРТ ПРАВОСУДДЯ: ДОКТРИНАЛЬНІ
ПОЗИЦІЇ ТОМА БІНГЕМА І РОБЕРТА АЛЕКСІ**

Коцур Микола Миколайович,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0009-0002-9609-4189>

Справедливість належить до фундаментальних категорій правової науки, через які розкривається ціннісний зміст права, визначаються межі допустимого державного втручання та оцінюється якість судової діяльності. У сучасній юридичній доктрині вона дедалі виразніше осмислюється як нормативно значуща вимога, що впливає на зміст правового регулювання, характер інтерпретації правових норм і легітимність судових рішень. Відповідно, справедливість посідає особливе місце у структурі верховенства права та поєднує його аксіологічний, інституційний і процесуальний виміри.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання формалістичного сприйняття правосуддя, за якого законність судового рішення ототожнюється з механічним застосуванням норми права. За умов ускладнення суспільних відносин, посилення ролі судового розсуду, розвитку європейських стандартів захисту прав людини та зростання вимог до мотивованості судових актів справедливість набуває значення критерію

оцінювання як самого права, так і практики його застосування. Судове рішення не може вважатися належним виключно з огляду на формальне дотримання процедури, якщо його зміст суперечить принципам рівності, пропорційності, заборони свавілля та поваги до людської гідності.

Особливу наукову цінність у цьому контексті мають доктринальні позиції Тома Бінгема і Роберта Алексі. У концепції Тома Бінгема верховенство права постає як матеріально наповнений принцип, що охоплює доступність і передбачуваність права, рівність перед законом, захист прав людини, справедливі процедури та ефективний доступ до правосуддя. Справедливість у цій системі координат виступає внутрішньою властивістю права та критерієм легітимності публічної влади. Теорія принципів Роберта Алексі натомість дозволяє розкрити процесуальний вимір справедливості. Розуміння правових принципів як норм оптимізації та обґрунтування методу зважування створюють методологічну основу для конкретизації справедливості у судочинстві.

Поєднання зазначених доктринальних позицій дає змогу розглянути справедливість у двох взаємопов'язаних аспектах: як аксіологічну основу права та як юридично визначений стандарт здійснення правосуддя.

У сучасній теорії права усталилася позиція, відповідно до якої справедливість становить аксіологічний фундамент правової системи, котрий визначає зміст і спрямованість правового регулювання. У цьому сенсі справедливість корелює з ідеєю верховенства права у його матеріальному вимірі. В досліджуваному контексті пропонуємо звернути увагу на доктринальні погляди щодо осмислення верховенства права Тома Бінгема, котрі становлять одну з найбільш впливових сучасних концепцій його матеріального змісту. У праці «The Rule of Law» (2010 р.) дослідник

послідовно відходить від зведення цього принципу до формальної законності та обґрунтовує його як комплексну правову ідею, відповідно до якої право має бути справедливим за своїм змістом, оскільки інакше воно втрачає здатність забезпечувати легітимність державної влади [1].

Системоутворюючим елементом цієї концепції є запропонований перелік базових принципів верховенства права, серед яких: доступність і зрозумілість правових норм; вирішення правових питань на підставі права, а не свавільного розсуду; рівність перед законом; захист основоположних прав людини; забезпечення ефективного доступу до правосуддя; дотримання справедливих процедур; виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань. Усі ці елементи, попри їх формальну структурованість, об'єднані внутрішньою аксіологічною єдністю, де справедливість виступає основою [2, с. 201].

Особливого значення у поглядах Бінгема набуває розуміння справедливості як внутрішньої характеристики права. На відміну від класичного позитивізму, який допускав можливість існування «несправедливого, але чинного» права, науковець виходить з того, що відрив права від вимог справедливості підриває саму його природу як регулятора суспільних відносин. Базові стандарти справедливості, зокрема, рівність, заборона свавілля та пропорційність, є необхідною умовою правової дійсності [3]. У цьому сенсі справедливість є не зовнішнім критерієм оцінки права, а його іманентною ознакою. Суд не може обмежуватися формальним застосуванням норм та водночас ігнорувати їх змістовну несправедливість або непропорційність. Судова діяльність, у такому розумінні, передбачає інтерпретацію права у світлі фундаментальних цінностей. Зазначена позиція є наближеною до сучасних доктрин «живого права» та принципово

орієнтованого правозастосування, де справедливість функціонує як критерій легітимності судового рішення [4]. Відтак, концепція Бінгема формує цілісне бачення верховенства права як матеріально наповненого принципу, у центрі якого перебуває справедливість, що дозволяє подолати дихотомію між законністю та справедливістю. У сучасних умовах, зокрема в контексті розвитку європейських стандартів прав людини та практики судового контролю, вказана доктрина набуває особливої актуальності, оскільки забезпечує методологічне підґрунтя для оцінки якості правосуддя за змістовними критеріями.

У площині судочинства справедливість набуває нормативної визначеності через трансформацію у систему конкретних процесуальних гарантій, що підлягають безпосередньому застосуванню та перевірці. Зазначене розуміння переконливо обґрунтоване у теорії принципів Роберта Алексі, відповідно до якої принципи права мають природу норм оптимізації. На відміну від правил, що діють за логікою «все або нічого», принципи вимагають максимально можливого втілення залежно від фактичних і юридичних обставин конкретної справи. Справедливість у судочинстві не може бути реалізована абстрактно або декларативно, позаяк потребує постійної конкретизації через співвідношення конкуруючих вимог та цінностей у межах правозастосовної діяльності.

У зазначеному розрізі справедливість як принцип судочинства постає як комплексна вимога, що знаходить свій вираз у низці взаємопов'язаних процесуальних стандартів, зокрема:

- 1) забезпечення процесуальної рівності сторін, що виключає асиметрію можливостей у доведенні позиції та доступі до доказів;

2) змагальність як структурний елемент справедливого процесу, який гарантує активну участь сторін та забезпечує суду можливість сформувати об'єктивне уявлення про обставини справи;

3) вимога неупередженості суду, яка, у світлі теорії Алексі, розглядається як результат інституційних і процедурних гарантій, що виключають будь-який обґрунтований сумнів у безсторонності;

4) завершальним елементом виступає обов'язок належного обґрунтування судового рішення, який забезпечує раціональність і публічну перевірюваність правосуддя.

Особливого значення в поглядах Роберт Алексі набуває ідея зважування (*Abwägung*) як методологічного інструменту реалізації принципів. Для судової практики вказане передбачає, що справедливість досягається через аргументоване співвідношення різних принципів і інтересів, кожен із яких має певну «вагу» у конкретній ситуації. Зазначена процедура передбачає раціональне обґрунтування вибору, що, своєю чергою, підсилює вимоги до мотивувальної частини судового рішення та робить його відкритим для критичного аналізу.

У результаті справедливість перестає набувати ознак юридично значущого стандарту, дотримання якого може бути предметом контролю. Досліджуваний феномен імплементується у процесуальну форму, зберігаючи при цьому свій ціннісний зміст, та забезпечує зв'язок між правом як системою норм та правосуддям як практикою їх застосування. Зазначене дозволяє розглядати справедливість як динамічний принцип, що реалізується у кожному конкретному судовому рішенні через процедури аргументації, зважування та перевірюваності.

Список використаних джерел:

1. Требін М. П. Феномен правового виховання у західному освітньовиховному просторі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2014. № 2 (21). С. 66–85. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnyua_2014_2.pdf&P21DBN=UJRN.
2. Цувіна Т. А. Формальні та субстантивні концепції верховенства права в сучасному дискурсі. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 11. С. 197–203. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.34>
3. Дутчак А. Системна природа принципу юридичної (правової) визначеності податкового права. *Ерліхівський журнал.* 2025. № 12. С. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-12.02>
4. Кельман М. С., Кельман Р. М. Судова практика як безпосередній прояв реалізації верховенства права. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки.* 2021. № 9. С. 36–43. DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2021-09-05>

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 25.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

УДК 342.4:342.53(477)

ІНСТИТУЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

Лаба Михайло Михайлович,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0009-0002-1842-0997>

Нормативним підґрунтям української моделі парламентаризму є положення Конституції України про народний суверенітет, республіканську форму правління та поділ державної влади. Відповідно до статті 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади є Верховна Рада України. Конституційний склад українського парламенту становлять чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються строком на п'ять років. Конституційне визначення парламенту як єдиного органу законодавчої влади закріплює його виключне місце у сфері прийняття законів, однак не зводить парламентську діяльність винятково до законодавчої функції. Верховна Рада України здійснює представницькі, установчі, контрольні, бюджетні та зовнішньополітичні повноваження, сукупність яких характеризує її як багатофункціональну інституцію конституційної демократії [1; 2].

Інституційні характеристики парламентаризму в Україні охоплюють усталені конституційно-правові властивості, які визначають місце Верховної Ради України в механізмі державної влади, її організаційну будову, суб'єктний склад парламентських відносин і характер взаємодії з іншими

конституційними інституціями. На відміну від функціональних характеристик, пов'язаних із напрямками діяльності парламенту, інституційні характеристики відображають спосіб його організації та нормативно визначену модель функціонування.

1. *Монокамеральна структура парламенту.* Верховна Рада України є однопалатним парламентом. Монокамералізм відповідає унітарній формі державного устрою України та забезпечує організаційну єдність представницького органу [3]. Законодавчі рішення приймаються однією палатою, що сприяє оперативності парламентського процесу, проте водночас позбавляє законодавчу процедуру додаткового інституційного рівня перевірки, характерного для двопалатних парламентів. За таких умов особливого значення набувають опрацювання законопроектів у комітетах, юридична експертиза, дотримання процедур читань, а також професійна спроможність Апарату Верховної Ради України.

2. *Виключний конституційний статус Верховної Ради України у сфері законодавчої влади.* Стаття 75 Конституції України визначає Верховну Раду України єдиним органом законодавчої влади. Відповідне положення закріплює інституційну монополію парламенту на прийняття законів, хоча право законодавчої ініціативи належить також Президенту України, Кабінету Міністрів України та Національному банку України. Верховна Рада посідає самостійне місце в системі поділу влади, її компетенція не може бути довільно передана іншим державним органам [4]. Водночас парламент не є носієм усієї державної влади, оскільки його діяльність обмежена Конституцією, принципом поділу влади та механізмами конституційного контролю [5].

3. *Загальнонаціональний представницький характер.* Верховна Рада України інституційно репрезентує Український народ як носія суверенітету та єдине джерело влади. Народні депутати України здійснюють загальнонаціональне представництво, їхній мандат не обмежується інтересами окремого виборчого округу, регіону, соціальної групи чи політичної партії. Представницька природа парламенту передбачає трансформацію суспільних інтересів у загальнообов'язкові політико-правові рішення [6, с. 251]. Поряд із цим, українська модель депутатського мандата поєднує ознаки вільного мандата з елементами партійної імперативності, пов'язаними з конституційними наслідками невходження депутата до складу фракції політичної партії, за списком якої його було обрано, або виходу з її складу.

4. *Конституційно визначені склад і строк повноважень.* Конституційний склад Верховної Ради України становить 450 народних депутатів України, які обираються строком на п'ять років. Кількісна визначеність депутатського корпусу та періодичність парламентських виборів забезпечують легітимацію парламенту через народне волевиявлення і можливість регулярного оновлення політичного представництва. Повноваження Верховної Ради припиняються в день відкриття першого засідання парламенту нового скликання, що забезпечує інституційну безперервність законодавчої влади. Особливий порядок продовження парламентських повноважень установлено для періоду воєнного або надзвичайного стану, протягом якого проведення чергових виборів та оновлення складу парламенту обмежується вимогами конституційної стабільності.

5. *Внутрішня організаційна диференціація.* Верховна Рада України є внутрішньо структурованою інституцією. Її організаційна будова охоплює Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови, парламентські комітети, тимчасові спеціальні та тимчасові слідчі комісії, депутатські фракції і групи, Погоджувальну раду депутатських фракцій, а також Апарат Верховної Ради України. Кожен із цих елементів виконує самостійну роль у підготовці парламентських рішень, координації законодавчої роботи, здійсненні контролю та забезпеченні діяльності народних депутатів. Внутрішня диференціація дає змогу поєднати колегіальну природу парламенту з необхідністю спеціалізації його роботи.

Комітети Верховної Ради України є постійними робочими органами парламенту, створеними для законопроектної роботи, попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради, та виконання контрольних функцій. Комітетська система забезпечує предметну спеціалізацію парламентської діяльності та дозволяє здійснювати професійне опрацювання законопроектів до їх винесення на пленарний розгляд. Інституційна спроможність парламенту значною мірою залежить від кадрового, аналітичного та експертного забезпечення комітетів, а також від їхньої здатності контролювати реалізацію прийнятого законодавства.

Організація Верховної Ради України ґрунтується на діяльності депутатських фракцій і груп. Фракції забезпечують політичне структурування депутатського корпусу, узгодження позицій народних депутатів, формування порядку денного та розподіл посад у парламентських органах. Через фракційну організацію політичні партії отримують інституційне продовження своєї діяльності у парламенті.

Як зазначає В. Карповець, посилення фракційної дисципліни може обмежувати індивідуальну свободу депутата та перетворювати парламентське голосування на реалізацію рішень партійного керівництва. Тому партійно-фракційний складник повинен узгоджуватися з персональною природою депутатського мандата і відповідальністю народного депутата перед суспільством [7].

Слід підкреслити, що посилення фракційної дисципліни є закономірним наслідком партійного структурування парламенту, оскільки саме через депутатські фракції забезпечуються політична узгодженість, стабільність парламентської більшості, формування урядового курсу та організація законодавчої роботи. Ми погоджуємося із позицією, відповідно до якої надмірна залежність народного депутата від рішень партійного керівництва здатна деформувати представницьку природу парламентського мандата. За таких умов парламентарій фактично втрачає можливість самостійно оцінювати зміст законопроектів, співвідносити їх із суспільними інтересами та діяти відповідно до власного політико-правового переконання [8].

Критично високий рівень фракційної підпорядкованості може призвести до того, що парламентське голосування перестане бути результатом індивідуального волевиявлення народних представників і набуває характеру формального затвердження рішень, попередньо ухвалених керівними органами політичної партії. За подібної моделі пленарне обговорення втрачає значення простору аргументованої політичної дискусії, а парламент поступово трансформується з автономного представницького органу на інституційний механізм реалізації партійних директив. Вказане, у свою чергу,

послаблює персональну відповідальність депутата за прийняті рішення, оскільки вона фактично розчиняється у колективній позиції фракції [9].

Проблема особливо загострюється у випадках, коли партійна дисципліна забезпечується не політичною переконливістю спільної програми, а загрозою застосування організаційних, кадрових або репутаційних санкцій. У такій ситуації депутат змушений орієнтуватися передусім на позицію партійного керівництва, а не на конституційні цінності, інтереси виборців і наслідки парламентського рішення. Внаслідок цього представницький мандат набуває рис залежного партійного доручення, що суперечить його загальнонаціональному характеру [10] [11].

Разом із тим повне заперечення фракційної дисципліни також не відповідало б природі сучасного парламентаризму. Політичні партії відіграють визначальну роль у формуванні парламенту, структуруванні політичної конкуренції та виробленні законодавчих пріоритетів. Тому завдання конституційно-правового регулювання полягає у встановленні належного співвідношення між фракційною солідарністю та індивідуальною автономією депутата. Фракційна дисципліна може бути виправданою під час голосувань, пов'язаних із реалізацією партійної програми, формуванням уряду або забезпеченням стабільності парламентської більшості, однак не повинна нівелювати право депутата на самостійну позицію у питаннях принципового конституційного, етичного чи суспільного значення.

Персональна природа депутатського мандата передбачає, що народний депутат залишається самостійним суб'єктом парламентських правовідносин і несе індивідуальну політичну відповідальність за власну діяльність. Його голосування повинно ґрунтуватися на особистій оцінці змісту парламентського рішення, його відповідності Конституції, суспільним

потребам та інтересам держави. Саме тому партійно-фракційний складник парламентаризму повинен узгоджуватися з гарантіями свободи депутатського волевиявлення, недопустимістю примусу до голосування та збереженням особистої відповідальності парламентарія перед суспільством.

Оптимальна модель парламентської організації повинна поєднувати програмну єдність фракції з можливістю аргументованого відступу депутата від її позиції, що сприяло б збереженню політичної стабільності без перетворення парламенту на механізм автоматичного відтворення партійних рішень. Відповідно, інституційна зрілість парламентаризму визначається здатністю забезпечити належне співвідношення між колективною політичною відповідальністю партії та особистою конституційною відповідальністю народного представника.

До інституційних характеристик парламентаризму належить співвідношення парламентської більшості та опозиції, яке відображає внутрішню політичну структурованість представницького органу. Парламентська більшість утворює політичну основу формування та підтримки уряду, забезпечує реалізацію погодженого курсу державної політики й прийняття законодавчих рішень, необхідних для виконання урядової програми. Її наявність сприяє стабільності виконавчої влади та послідовності законодавчого процесу. Поряд із зазначеним, принцип правління більшості не надає їй необмеженої можливості одноосібно визначати зміст парламентської діяльності, оскільки демократичний характер парламентаризму передбачає збереження реальних процесуальних можливостей для політичної меншості.

Парламентська опозиція є інституційним вираженням політичного плюралізму та невід'ємним складником демократичного парламенту.

Опозиція здійснює альтернативно-програмну функцію (пропонує відмінні напрями державної політики); контрольну функцію (перевіряє обґрунтованість і результативність рішень виконавчої влади); представницьку функцію (виражає інтереси виборців, політичні позиції яких не представлені більшістю у парламенті). Вона також сприяє публічності парламентського процесу, виявленню недоліків законопроектів і попередженню надмірної концентрації політичного впливу в руках правлячих сил.

Співвідношення більшості та опозиції не слід розглядати як постійне протистояння двох взаємовиключних парламентських блоків. У конституційній демократії вони становлять взаємопов'язані елементи єдиного механізму політичного представництва. Більшість володіє правом приймати остаточні рішення та реалізовувати підтриману виборцями політичну програму, тоді як опозиція повинна мати гарантовані можливості брати участь у парламентських процедурах, отримувати необхідну інформацію, представляти альтернативні позиції, ініціювати контрольні заходи та піддавати урядову політику фаховій критиці [12].

Правове становище опозиції повинно визначатися через сукупність інституційних і процедурних гарантій [13]. До них доцільно віднести пропорційне представництво парламентських фракцій у комітетах та інших робочих органах парламенту, доступ до керівництва комітетами, діяльність яких пов'язана з контролем за урядом, право ініціювати парламентські слухання і створення тимчасових слідчих комісій, можливість вносити законопроекти та альтернативні пропозиції, гарантований час для виступів, доступ до парламентської інформації, а також належне кадрове та аналітичне забезпечення. Відсутність відповідних гарантій здатна перетворити опозицію

на формально присутнього, але фактично усунутого від парламентського процесу суб'єкта.

Слід підкреслити, що Конституція України не закріплює поняття парламентської опозиції та не встановлює цілісної системи її прав. Регламент Верховної Ради України та Закон України «Про комітети Верховної Ради України» регулюють діяльність депутатських фракцій, порядок представництва у парламентських органах, участь народних депутатів у законодавчих і контрольних процедурах, однак не формують самостійного інституту опозиційних прав [14]. За таких обставин правове становище опозиційних фракцій переважно впливає із загальних прав народних депутатів і парламентських меншин, а обсяг їхнього фактичного впливу значною мірою залежить від політичної конфігурації Верховної Ради та практики застосування регламентних норм.

Поряд із зазначеним, відсутність окремого закону про парламентську опозицію сама собою не свідчить про невідповідність європейським стандартам. Порівняльний досвід дозволяє стверджувати про різні способи інституціоналізації опозиції, її статус може визначатися конституцією, законом, парламентським регламентом, політичними конвенціями або сукупністю норм про права депутатських фракцій і парламентських меншин. Тому першочергового значення набуває встановлення стабільних і юридично захищених механізмів, які не можуть бути довільно змінені парламентською більшістю залежно від поточної політичної доцільності.

Перспективи вдосконалення українського парламентаризму доцільно пов'язувати із систематизацією гарантій парламентської меншості, визначенням мінімального обсягу прав опозиційних фракцій та посиленням їхньої участі у контрольній діяльності Верховної Ради України. Важливо

закріпити процедурні можливості опозиції таким чином, щоб вони забезпечували реальний контроль і представлення альтернативних позицій, але не створювали передумов для безпідставного блокування роботи парламенту. Опозиція, зі свого боку, повинна використовувати надані повноваження відповідально, не обмежуючи свою діяльність політичною обструкцією, а пропонуючи змістовні альтернативи та беручи участь у виробленні парламентських рішень. Саме вказана взаємодія більшості та опозиції є однією з визначальних передумов інституційної зрілості парламентаризму.

8. *Включеність парламенту у формування та політичну відповідальність уряду.* Українська модель парламентаризму розвивається в межах парламентсько-президентської форми правління. Верховна Рада бере участь у формуванні Кабінету Міністрів України, призначенні Прем'єр-міністра та більшості членів уряду, схвалює Програму діяльності Кабінету Міністрів і може розглядати питання про його відповідальність. Уряд, відповідно, є відповідальним перед Президентом України та Верховною Радою, підконтрольним і підзвітним парламенту в межах, установлених Конституцією. Інституційний зв'язок між парламентською більшістю та урядом утворює політичну основу парламентсько-президентської моделі, хоча одночасна участь Президента у формуванні виконавчої влади надає їй дуалістичного характеру.

9. *Система конституційної взаємодії з Президентом України.* Верховна Рада України функціонує у системі стримувань і противаг із главою держави. Президент має право законодавчої ініціативи, підписує закони, може застосувати щодо них вето та за визначених Конституцією підстав достроково припинити повноваження парламенту. Верховна Рада може

подолати президентське вето конституційно встановленою більшістю голосів, бере участь у кадрових призначеннях і має право ініціювати процедуру усунення Президента з поста в порядку імпічменту.

10. *Інституціоналізація парламентського контролю.* Контрольна складова українського парламентаризму має розгалужену організаційну форму. Парламентський контроль здійснюється безпосередньо Верховною Радою, її комітетами, тимчасовими слідчими комісіями, через депутатські запити, парламентські слухання, заслуховування звітів державних органів і контроль за виконанням Державного бюджету України. Тимчасові слідчі комісії створюються для розслідування питань, що становлять суспільний інтерес, тимчасові спеціальні комісії призначені для підготовки та попереднього розгляду окремих питань парламентської компетенції [15].

До інституцій парламентського контролю належать також Рахункова палата, яка здійснює зовнішній державний фінансовий контроль, та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, покликаний забезпечувати парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини. Функціонування зазначених інститутів розширює контрольні можливості Верховної Ради поза межами пленарної та комітетської діяльності.

11. *Регламентна автономія парламенту.* Діяльність Верховної Ради України здійснюється відповідно до Конституції та Регламенту, затвердженого законом. Регламентна автономія Верховної Ради України належить до основоположних інституційних характеристик парламентаризму, оскільки відображає організаційну самостійність парламенту в межах конституційного механізму поділу влади та за своїм змістом охоплює право представницького органу визначати внутрішню структуру, порядок

проведення пленарних засідань, правила формування парламентських органів, послідовність здійснення законодавчих і контрольних процедур, а також форми участі народних депутатів, депутатських фракцій і груп у парламентській діяльності. Конституційне підґрунтя цієї автономії закріплене у положенні, відповідно до якого порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Регламент виконує системоутворюючу роль у нормативній організації парламентської діяльності, позаяк закріплює порядок скликання і проведення сесій, внесення, опрацювання та розгляд законопроектів, процедури прийняття законів, постанов та інших актів Верховної Ради України. Окремий аспект регламентного регулювання становлять правила утворення і функціонування депутатських фракцій та груп, Погоджувальної ради, парламентських комітетів, тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій. Регламент також визначає порядок реалізації установчих і контрольних повноважень парламенту, розгляду питань про відповідальність Кабінету Міністрів України, проведення парламентських слухань та здійснення інших форм парламентського контролю [16].

Процедурна впорядкованість діяльності Верховної Ради України має надважливе значення для легітимності парламентських рішень. Воля парламенту не може бути юридично відокремлена від установленого порядку її формування та вираження, оскільки колегіальна природа Верховної Ради потребує рівних можливостей для участі народних депутатів в обговоренні, внесенні пропозицій і голосуванні [17]. Дотримання регламентних вимог забезпечує передбачуваність парламентського процесу, процесуальну рівність його учасників, захист прав парламентської меншості та належне

документальне оформлення результатів голосування. Відповідно, Регламент є нормативною формою реалізації конституційної компетенції парламенту.

Особливістю української конституційної моделі є законодавча форма Регламенту Верховної Ради України. Згідно з пунктом 21 частини першої статті 92 Конституції України організація і порядок діяльності Верховної Ради України визначаються виключно законами України, а пункт 15 частини першої статті 85 відносить прийняття Регламенту до повноважень парламенту. Конституційний Суд України у Рішенні від 26 листопада 2009 року № 30-рп/2009 наголосив, що Регламент, який унормовує організацію і порядок діяльності Верховної Ради України, має прийматися виключно як закон за процедурою, передбаченою статтями 84, 93 і 94 Конституції України [18]. Відтак, регламентні норми набувають сили закону та є обов'язковими для всіх суб'єктів парламентського процесу.

Законодавча форма Регламенту посилює стабільність парламентських процедур і перешкоджає їх довільній зміні ситуативним рішенням парламентської більшості. Внесення змін до порядку діяльності Верховної Ради України повинно відбуватися за повною законодавчою процедурою, що включає внесення законопроекту, його розгляд парламентом, прийняття необхідною кількістю голосів, підписання та офіційне оприлюднення. Вказаний нормативний механізм надає процедурним правилам підвищеної юридичної визначеності та створює передумови для захисту парламентської меншості від політично мотивованого перегляду усталених форм парламентської діяльності.

Поряд із цим, законодавча форма Регламенту зумовлює певну інституційну суперечність. Оскільки Регламент приймається як закон, на нього поширюється передбачена статтею 94 Конституції України процедура

підписання Президентом України та можливість повернення закону до Верховної Ради України з умотивованими і сформульованими пропозиціями для повторного розгляду. Унаслідок цього глава держави отримує передбачений Конституцією інструмент впливу на нормативне регулювання внутрішньої організації парламенту. Формально відповідний вплив є елементом загального механізму стримувань і противаг, однак у матеріальному вимірі він порушує питання про межі участі позапарламентського суб'єкта у визначенні правил внутрішньої діяльності представницького органу.

Варто зауважити, що регламентну автономію не слід ототожнювати з необмеженою свободою парламенту встановлювати будь-які правила власної діяльності. Верховна Рада України діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України. Її внутрішні процедури мають відповідати принципам народного представництва, колегіальності, особистого голосування, політичного плюралізму, відкритості та рівності народних депутатів у реалізації парламентських повноважень. Регламентна автономія, відтак, становить функціонально обмежену самостійність парламенту, яка реалізується в межах конституційної компетенції та підлягає конституційному контролю.

Наукового осмислення потребує також стабільність регламентного регулювання [19]. Часті зміни процедур, обумовлені поточною політичною конфігурацією, здатні порушувати передбачуваність парламентського процесу, звужувати можливості опозиційних фракцій та посилювати домінування більшості. Внесення змін до Регламенту повинно мати інституційно обґрунтований характер, передбачати належне експертне опрацювання та враховувати довгострокові потреби парламентської

демократії. Неприпустимим є використання регламентної реформи для створення процедурних переваг окремим політичним силам або обмеження гарантованих форм парламентської участі.

Виходячи з наведеного, регламентна автономія є правовою передумовою інституційної незалежності та функціональної спроможності Верховної Ради України, оскільки забезпечує самостійну організацію парламентської діяльності, нормативну визначеність законодавчих і контрольних процедур, а також процесуальну впорядкованість взаємодії між суб'єктами парламентських відносин.

12. Професійний і постійно діючий характер. Верховна Рада України є професійним парламентом, а народні депутати здійснюють повноваження на постійній основі. Професіоналізація парламентської діяльності передбачає несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності, за винятком установлених законом випадків, і спрямована на забезпечення повної залученості депутата до законодавчої, представницької та контрольної роботи. Постійно діючий характер парламенту виявляється у проведенні чергових і позачергових сесій, систематичній діяльності комітетів та безперервному організаційно-аналітичному забезпеченні з боку Апарату Верховної Ради України.

Інституційну модель парламентаризму в Україні можна визначити як монокамеральну, партійно-фракційну, професійну та організаційно диференційовану систему народного представництва, включену в механізм парламентсько-президентської форми правління. Специфіка досліджуваної моделі полягає у поєднанні виключного законодавчого статусу Верховної Ради України з участю парламенту у формуванні уряду, розгалуженою системою контрольних інституцій, елементами партійно зумовленого

депутатського мандата та конституційно закріпленою взаємодією з Президентом України. Не зважаючи на викладене, слід підкреслити, що інституційна завершеність цієї моделі стримується недостатньою нормативною визначеністю статусу парламентської опозиції, обмеженою автономією народного депутата та нерівномірною практичною ефективністю парламентського контролю.

Список використаних джерел:

1. Георгіца А. Законодавча влада: поняття, правова природа, місце і роль у системі органів публічної влади. *Право України*. № 11. 2009. С. 100-117. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/28732>
2. Камінська О., Федорченко О. Дефініція парламенту в українському законодавстві. *Problems of modern science and practice: abstracts of I International Scientific and Practical Conference, Boston, USA September 21 – 24. 2021. 125 p.* URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/09/I-Conference-September-21-24-2021-Boston-USA.pdf>
3. Васильченко В.М. Назви найвищих законодавчих органів: від етимології до номінації. 2020. http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/3_%D1%82%D0%BE%D0%B C.pdf
4. Процюк І.В. Поділ державної влади в розрізі його головних аспектів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. № 34 (1). 2015. С. 36-40. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/53c942d6-0e99-407b-9b98-9b9f1a7e5583/download>

5. Забарський В.В. Принцип поділу влади в українському державотворенні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. №2. 2014. С.29-34. URL: <https://jrn1.kai.edu.ua/index.php/UV/article/view/8456>

6. Чулінда Л.І., Письменний М.Г. Конституційна природа парламенту. *Analysis of modern ways of development of science and scientific discussions: the 10th International scientific and practical conference (November 29-December 02, 2022)*. Bilbao, Spain. International Science Group. 2022. 251 p. URL:

<https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2022/11/Analysis-of-modern-ways-of-development-of-science-and-scientific-discussions.pdf>

7. Карповець В.В. Структуризація парламенту в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Студентські наукові записки. Серія «Політичні науки»*. Матеріали конференції: «Перспективи та загрози демократії у постпомаранчевий період в Україні». 2010. Вип. 4. С. 26-32. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/855/>

8. Гандзюк А.М. Фракційна структуризація парламенту—ознака наявності, розвитку та втілення демократичних цінностей у публічному управлінні. *Право та державне управління*. № 3. 2015. С. 104-109. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/eng/archive/3_2015/23.pdf

9. Барабаш Ю.Г. Дострокове припинення повноважень депутата як засіб забезпечення фракційної (партійної) дисципліни в практиці зарубіжних країн. *Право і Безпека*. №5 (3). 2006. С. 10-14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pib_2006_5_3_5.pdf

10. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації. *Політичний менеджмент*. №4. 2005. С. 50-62. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ganzhurov_parlamentske.pdf
11. Баскакова Ю.В. Фракційна стабільність парламенту України: інноваційно-інформаційний аспект. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]*. Серія: Державне управління. № 202. Вип. 190. 2012. С. 75-79. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermgmt/2012/202-190-11.pdf>
12. Ганжуров Ю.С. Особливості структуризації українського парламенту. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України*. №1. 2010. С. 54-65. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ganzhurov_osoblyvosti.pdf
13. Шаранич С.С. Інституалізація парламентської опозиції—теоретичний аспект. *Форум права*. № 4. 2012. С. 1050-1053. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=EJ000026%2F2012%2F4
14. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995. № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. 134 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text>
15. Бондаренко В.А., Пустова Н.О. Парламентський контроль у системі державного контролю. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. №1. 2017. С. 159-171. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1821/1/1-2017%2b19--.pdf>

16. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. Законодавство України: база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

17. Мотринєць С.І. Механізми реалізації норм парламентського регламенту. *Право і суспільство*. №2. 2013. С. 38-42. URL: <https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=38>

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» та Регламенту Верховної Ради України від 26 листоп. 2009 р. № 30-рп/2009. Законодавство України: база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v030p710-09#Text>

19. Мотринєць С. Парламентський регламент як форма правової процедури. *Юридичний вісник*. №3. 2013. С. 51-60. URL: https://www.yurvisnyk.in.ua/v3_2013/09.pdf

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

УДК 342.72/.73:324:316.774

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЛЬНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ГРОМАДЯН

Лаба Михайло Михайлович,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5873-3524>

Однією з фундаментальних засад демократичної держави є забезпечення вільного волевиявлення громадян під час здійснення виборчих процедур. Саме через вибори реалізується принцип народного суверенітету, закріплений у конституційному праві більшості демократичних держав, а результати вільного волевиявлення виступають основою легітимності публічної влади. Водночас ефективна реалізація виборчих прав громадян неможлива без належного інформаційного середовища, у якому виборець має можливість формувати власну політичну позицію на основі достовірної, повної та неупередженої інформації.

Розвиток цифрових технологій, соціальних мереж та онлайн-платформ істотно трансформував механізми політичної комунікації. Якщо раніше основними каналами поширення інформації були традиційні засоби масової інформації, діяльність яких підлягала певному редакційному контролю, то сьогодні значна частина політичної інформації поширюється через цифрові платформи, де швидкість розповсюдження повідомлень суттєво перевищує

можливості їх перевірки та спростування. За таких умов особливої актуальності набуває проблема дезінформації як явища, здатного безпосередньо впливати на виборчі процеси та результати демократичного волевиявлення.

У науковій літературі дезінформація переважно розглядається як свідоме поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою введення аудиторії в оману, формування хибних уявлень про суспільно значущі події або впливу на процес прийняття рішень [1]. На відміну від помилкової інформації, яка може поширюватися ненавмисно, дезінформація характеризується цілеспрямованістю та прагненням досягти певного політичного, економічного чи соціального результату.

Особливу небезпеку дезінформація становить саме для виборчих процесів. Конституційне право на вільні вибори передбачає не лише можливість особи проголосувати, а й право здійснювати вибір свідомо та без неправомірного впливу. У цьому аспекті свобода волевиявлення охоплює не тільки сам акт голосування, а й процес формування політичної волі громадянина. Якщо виборець ухвалює рішення на підставі свідомо спотвореної інформації, виникає питання про реальну свободу такого вибору.

На нашу думку, дезінформація становить загрозу не лише окремим виборчим правам, а й самому принципу демократичного врядування. Демократія передбачає конкуренцію політичних ідей, програм та поглядів. Проте така конкуренція можлива лише за умови існування спільного інформаційного простору, заснованого на базових стандартах достовірності інформації. Масове поширення дезінформації руйнує передумови

раціональної суспільної дискусії та створює ризик маніпулятивного впливу на результати виборів.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває в умовах гібридних конфліктів та інформаційних війн. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 2326 (2020) наголошує, що дезінформаційні кампанії можуть використовуватися для підризу демократичних процесів, впливу на вибори та ослаблення довіри громадян до державних інституцій [2]. До того ж, у сучасних умовах інформаційний вплив дедалі частіше стає складовою ширших стратегій політичного та геополітичного протистояння.

Україна є однією з держав, які особливо гостро відчували вплив дезінформаційних кампаній. Повномасштабна збройна агресія російської федерації продемонструвала, що інформаційний простір може виступати самостійним полем протиборства поряд із військовими, дипломатичними та економічними інструментами. Систематичне поширення неправдивої інформації, маніпулятивних наративів та пропагандистських повідомлень спрямоване не лише на формування суспільних настроїв, але й на підризу довіри до демократичних інститутів, включаючи виборчу систему.

Водночас протидія дезінформації не повинна перетворюватися на інструмент обмеження свободи слова. Так, стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право кожного на свободу вираження поглядів [3], позаяк пошук ефективних механізмів протидії дезінформації потребує дотримання балансу між необхідністю захисту демократичних процесів та збереженням фундаментальних прав людини.

На нашу думку, ефективна протидія дезінформації повинна ґрунтуватися на комплексному підході. *По-перше*, важливим напрямом є

розвиток медіаграмотності населення. У сучасних умовах здатність критично оцінювати інформацію стає необхідним елементом реалізації політичних прав громадян. *По-друге*, необхідним є забезпечення прозорості діяльності цифрових платформ та алгоритмів поширення інформації. *По-третє*, важливу роль відіграють незалежні засоби масової інформації та перевірка достовірності інформації. *По-четверте*, державна політика у сфері інформаційної безпеки має бути спрямована на виявлення координованих дезінформаційних кампаній без надмірного втручання у свободу вираження поглядів.

Разом із тим, окремої уваги заслуговує питання використання штучного інтелекту для створення дезінформаційного контенту. Технології генеративного штучного інтелекту дозволяють створювати тексти, аудіо- та відеоматеріали високого рівня достовірності, що значно ускладнює їх ідентифікацію. Особливу небезпеку становлять так звані «deepfake»-технології, які можуть використовуватися для маніпулювання громадською думкою під час виборчих кампаній. У зв'язку з цим питання забезпечення інформаційної достовірності поступово набуває не лише політичного, а й конституційно-правового значення.

У цьому контексті заслуговує на увагу Європейський акт про свободу медіа та положення Європейського акта про цифрові послуги, які спрямовані на підвищення прозорості цифрового середовища, відповідальності онлайн-платформ та захисту демократичних процесів від маніпулятивного впливу [4, 5].

Таким чином, протидія дезінформації є необхідною умовою забезпечення реальної свободи волевиявлення громадян. Сучасне розуміння

виборчих прав не може обмежуватися лише процедурними гарантіями участі у голосуванні. Не менш важливим є створення такого інформаційного середовища, у якому громадяни матимуть можливість формувати власну політичну позицію на основі достовірної інформації та без маніпулятивного впливу. Саме тому боротьба з дезінформацією повинна розглядатися як один із важливих напрямів захисту демократичних інститутів, виборчих прав громадян та принципу народного суверенітету в умовах цифрової епохи.

Список використаних джерел:

1. Wardle C., Derakhshan H. Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Strasbourg: Council of Europe, 2017. 109 p. URL: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>
2. Resolution 2326 (2020) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe «Democracy Hacked? How to Respond?». URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28598&lang=en>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Рада Європи. *Голос України*. 2001. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1083/oj/eng>

5. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 18.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Лаба М.М., 2026

УДК 342.7:341.322.5:355.41

ПРАВО НА КОНСТИТУЦІЙНИЙ СПРОТИВ ЗЛОЧИННОМУ НАКАЗУ В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ланкевич Андрій Зіновійович,

голова Львівського окружного адміністративного суду,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4443-5684>

Проблема виконання явно злочинних наказів і розпоряджень належить до числа фундаментальних питань сучасного конституціоналізму, оскільки безпосередньо пов'язана із забезпеченням людської гідності, принципу верховенства права та недопущенням свавільного використання державної влади. Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах воєнних конфліктів та надзвичайних правових режимів, коли особа одночасно перебуває під впливом обов'язку підкорення законним наказам і необхідності дотримання конституційних та міжнародно-правових стандартів захисту прав людини. У цьому контексті право на відмову від виконання явно злочинного наказу дедалі частіше розглядається як важлива гарантія захисту особи від втягнення у протиправну діяльність та як елемент механізму стримування державного свавілля.

Історичний розвиток правової думки засвідчує поступове утвердження принципу, відповідно до якого жодна посадова особа не може бути виведена за межі дії закону, а здійснення владних повноважень повинно ґрунтуватися на засадах справедливості та законності. Саме на цій основі сформувалася ідея юридичної відповідальності за віддання та виконання злочинних наказів,

яка згодом стала важливим елементом механізму обмеження державної влади та гарантією захисту прав людини від незаконного примусу [1].

Подальший розвиток зазначених ідей знайшов відображення у сучасному міжнародному праві, яке виходить із неприпустимості виправдання протиправних дій посиланням на виконання наказу вищого керівництва. Особливе значення для формування цього підходу мали результати діяльності Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу, які заклали підґрунтя сучасного принципу індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини. Відповідно до Принципів міжнародного права, визнаних Статутом Нюрнберзького трибуналу та вироком Трибуналу, факт виконання наказу уряду або начальника не звільняє особу від відповідальності, якщо вона мала можливість здійснити моральний вибір [2]. Надалі зазначений підхід отримав розвиток у статті 33 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, яка встановлює, що наказ про вчинення геноциду чи злочинів проти людяності є явно незаконним і не може слугувати підставою для звільнення особи від відповідальності [3].

На нашу думку, зміст статті 60 Конституції України, відповідно до якої ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, а за їх віддання і виконання настає юридична відповідальність, дає підстави розглядати невиконання явно злочинного наказу не лише як гарантоване особі право, а як самостійний елемент механізму конституційного захисту прав людини. Особливість зазначеного конституційного припису полягає в тому, що він фактично трансформує пасивний обов'язок утримуватися від протиправної поведінки в активний обов'язок особи протидіяти реалізації явно незаконних владних рішень. На відміну від більшості конституційних гарантій, які спрямовані на захист людини від втручання держави, стаття 60

Конституції України покладає на особу обов'язок самотійно реагувати на очевидне порушення права навіть у випадках, коли таке порушення здійснюється від імені державної влади або її посадових осіб. Саме тому право на конституційний спротив злочинному наказу слід розглядати як особливу юридичну гарантію, спрямовану на забезпечення пріоритету людської гідності, верховенства права та принципу персональної відповідальності над вимогами формальної службової субординації.

У цьому контексті зміст права на конституційний спротив злочинному наказу не обмежується лише можливістю відмовитися від виконання явно протиправного розпорядження. Воно охоплює право та обов'язок особи здійснювати оцінку очевидної незаконності наказу, право відмовитися від участі у його реалізації, а також гарантію юридичного захисту у разі такої відмови. Водночас реалізація цього права має ширший конституційно-правовий зміст, оскільки спрямована не лише на захист конкретної особи, а й на недопущення використання державного механізму для вчинення протиправних дій. У зв'язку з цим право на невиконання явно злочинного наказу виступає своєрідним інструментом конституційного контролю за діяльністю публічної влади, реалізація якого покликана забезпечити дотримання принципу законності навіть в умовах військової служби, підвищеної дисципліни чи надзвичайних правових режимів [4].

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що право на невиконання явно злочинного наказу отримало нормативне закріплення у законодавстві багатьох демократичних держав та розглядається як важлива гарантія захисту прав людини від незаконного використання державної влади. Так, у Федеративній Республіці Німеччина § 11 Закону про статус військовослужбовців (Soldatengesetz) встановлює, що наказ не може

виконуватися, якщо його виконання призведе до вчинення кримінального правопорушення. При цьому виконання такого наказу не виключає можливості притягнення підлеглого до відповідальності, якщо він усвідомлював або за конкретних обставин повинен був усвідомлювати його злочинний характер. Отже, німецька модель виходить із пріоритету принципу законності та особистої відповідальності над вимогою безумовного підпорядкування наказам командування [5].

Подібний підхід простежується і у Франції, де стаття L.4122-1 Кодексу оборони встановлює, що військовослужбовець не може виконувати дії, які суперечать законам, законам і звичаям війни або міжнародним договорам [6]. Водночас британська правова доктрина ґрунтується на принципі особистої відповідальності військовослужбовця за власні дії та виходить із того, що факт отримання наказу сам по собі не звільняє від відповідальності за його виконання, якщо протиправний характер такого наказу був очевидним. У Посібнику з права збройних конфліктів Міністерства оборони Великої Британії (UK Manual of the Law of Armed Conflict) наголошується, що військовослужбовці зобов'язані виконувати лише законні накази, а явно незаконні накази не підлягають виконанню [7]. Вказаний підхід знайшов відображення і в судовій практиці. Зокрема, у справі R v Smith суд виходив із того, що військовослужбовець не повинен виконувати наказ, незаконність якого є очевидною [8], тоді як у справі

R v Clegg Палата лордів підтвердила принцип особистої відповідальності військовослужбовця за неправомірне застосування сили, незважаючи на виконання службових обов'язків [9].

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що право на конституційний спротив злочинному наказу є самостійним елементом

системи гарантій прав людини та важливим механізмом забезпечення принципу верховенства права у відносинах між особою і державою. На відміну від традиційного розуміння права як можливості діяти певним чином, зміст цього права поєднує як суб'єктивно-правовий, так і обов'язковий компонент, оскільки особа не лише уповноважена відмовитися від виконання явно злочинного наказу, а й зобов'язана утриматися від участі у його реалізації. Саме така конструкція забезпечує пріоритет людської гідності, прав людини та законності над вимогами формальної службової субординації.

Здійснений аналіз дозволяє визначити право на конституційний спротив злочинному наказу як гарантовану конституцією та міжнародно-правовими стандартами можливість і водночас обов'язок особи відмовитися від виконання явно протиправного наказу чи розпорядження з метою недопущення порушення прав людини, захисту конституційних цінностей та забезпечення принципу верховенства права. Структурними елементами зазначеного права доцільно вважати: право особи здійснювати оцінку очевидної незаконності наказу; право та обов'язок відмовитися від його виконання; гарантію юридичного захисту особи у разі такої відмови; а також право не нести відповідальності за невиконання явно злочинного наказу.

Дослідження міжнародних та зарубіжних підходів дає підстави констатувати існування загальної тенденції до утвердження принципу особистої відповідальності за виконання явно незаконних наказів незалежно від характеру службової підлеглості, що свідчить про поступове формування права на невиконання злочинного наказу як загальновизнаного стандарту демократичної правової держави. У зв'язку з цим право на конституційний спротив злочинному наказу доцільно розглядати не лише як індивідуальну

гарантію захисту особи від втягнення у протиправну діяльність, а й як один із конституційних механізмів запобігання державному свавіллю та забезпечення функціонування публічної влади відповідно до вимог права.

Список використаних джерел:

1. Ланкевич А.З. Деякі історико-правові аспекти притягнення до юридичної відповідальності за віддання та виконання злочинних наказів і розпоряджень. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №1. С.641-649. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278810>
2. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal. 1950. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf
3. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz - SG) § 11 Gehorsam. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/sg/_11.html
6. Code de la défense. Article L4122-1. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006540251/2024-08-01
7. JSP 383 The Joint Service Manual of The Law Of Armed Conflict. URL:

<https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7952bfe5274a2acd18bda5/JSP3832004Edition.pdf>

8. R v Smith (1900) explained. URL:
[https://everything.explained.today/R_v_Smith_\(1900\)/#google_vignette](https://everything.explained.today/R_v_Smith_(1900)/#google_vignette)

9. R v Clegg [1995] 1 AC 482 House of Lords. URL:
<https://www.e-lawresources.co.uk/r-v-clegg>

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 22.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Ланкевич А.З., 2026

УДК 342.9:343.35:004.738.5

ЦИФРОВА ПРОЗОРІСТЬ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: ПОТЕНЦІАЛ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Маркулинець Андрій Андрійович,

доктор філософії,

юридичний факультет,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6883-2127>

Проблема забезпечення прозорості публічного управління та протидії корупції посідає центральне місце у системі пріоритетів демократичної правової держави. Корупція є не лише правовим чи управлінським явищем, а й системною загрозою для довіри громадян до держави, ефективності використання публічних ресурсів, стабільності демократичних інститутів та належного функціонування принципу верховенства права. Саме тому антикорупційна політика дедалі більше орієнтується не лише на виявлення і покарання корупційних правопорушень, а й на створення таких організаційно-правових та технологічних умов, за яких можливість прихованого зловживання владою істотно зменшується.

У цьому контексті особливого значення набуває категорія цифрової прозорості. Якщо традиційна прозорість публічного управління передбачала відкритість інформації, доступ громадян до документів, публічність процедур і підзвітність посадових осіб, то цифрова прозорість означає якісно новий

рівень відкритості державної діяльності, базуючись на використанні електронних реєстрів, відкритих даних, автоматизованого моніторингу, цифрових слідів, електронних закупівель та інших інструментів, які дозволяють фіксувати, перевіряти й аналізувати управлінські рішення в режимі, наближеному до реального часу.

Однією з найбільш перспективних технологій у цій сфері є *блокчейн*. У технічному розумінні блокчейн є різновидом розподіленого цифрового реєстру, у якому інформація зберігається у послідовних блоках, захищених криптографічними механізмами, а внесені записи за загальним правилом не можуть бути непомітно змінені або видалені [1]. Саме такі властивості блокчейну, як незмінність записів, розподілений характер зберігання даних, можливість перевірки транзакцій та високий рівень фіксації цифрових слідів, зумовлюють його потенційну цінність для сфери публічного управління.

Водночас було б методологічно помилковим розглядати блокчейн як універсальний засіб подолання корупції. Технологія сама по собі не здатна ліквідувати корупцію, якщо не змінюються інституційні правила, юридична відповідальність, якість публічного контролю та політична воля до доброчесності. Блокчейн не замінює антикорупційні органи, судову систему, фінансовий контроль або громадський нагляд. Однак він може стати важливим інструментом мінімізації корупційних ризиків у тих сферах, де основною проблемою є прихованість процедур, можливість зміни інформації заднім числом, маніпуляція даними або непрозорий рух публічних ресурсів.

Особливо важливим напрямом застосування блокчейн-технологій є *сфера публічних закупівель*. Саме публічні закупівлі традиційно належать до найбільш корупційно вразливих сфер, оскільки вони поєднують значні бюджетні ресурси, дискреційні повноваження посадових осіб, інтереси

приватного бізнесу та складні адміністративні процедури. Конвенція ООН проти корупції прямо наголошує на необхідності формування систем закупівель, заснованих на прозорості, конкуренції та об'єктивних критеріях прийняття рішень. У цьому аспекті блокчейн може бути використаний для фіксації етапів закупівельної процедури, неможливості прихованої зміни тендерної документації, відстеження руху бюджетних коштів, забезпечення відкритості інформації про учасників та збереження доказової бази у випадку виникнення спору чи розслідування [2].

Досвід України у сфері електронних закупівель уже засвідчив, що цифровізація може істотно посилювати прозорість публічного управління. Так, закон України «Про публічні закупівлі» закріплює правові та економічні засади здійснення закупівель для забезпечення потреб держави й територіальних громад [3], а система Prozorro стала одним із прикладів того, як цифрові інструменти можуть підвищувати відкритість закупівельних процедур, залучати громадський контроль і зменшувати простір для непрозорих домовленостей [4]. Однак блокчейн може стати наступним етапом розвитку таких систем, оскільки він здатний не лише оприлюднювати інформацію, а й забезпечувати її технологічну незмінність та перевірюваність.

В той же час, антикорупційний потенціал блокчейну у сфері публічного управління проявляється щонайменше у кількох напрямках. *По-перше*, блокчейн може забезпечити незмінність управлінських рішень і пов'язаних із ними цифрових записів, що є особливо важливим у сферах, де корупційні ризики виникають через можливість виправлення, знищення або підміни документів. *По-друге*, блокчейн створює умови для підвищення підзвітності посадових осіб, оскільки кожна дія у цифровій системі може залишати

перевірюваний слід. *По-третє*, блокчейн може посилити громадський контроль, якщо відповідні дані будуть відкритими, зрозумілими та доступними для аналізу. *По-четверте*, він може сприяти зменшенню ролі посередників там, де саме посередницькі процедури створюють додаткові корупційні ризики.

Водночас використання блокчейну у публічному управлінні потребує чіткого правового регулювання. Закон України «Про запобігання корупції» визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції, а також механізми попередження і врегулювання корупційних ризиків [5]. Проте саме по собі антикорупційне законодавство не вирішує питання правового статусу блокчейн-записів, їх доказового значення, порядку доступу до даних, відповідальності за внесення неправдивої інформації або співвідношення відкритості даних із захистом персональної інформації. Тому впровадження блокчейн-технологій у сферу публічного управління має супроводжуватися не лише технічними рішеннями, а й розробленням відповідної правової моделі.

Окремої уваги потребує проблема попередження юридичних помилок та правових ризиків на стадії виникнення й оформлення правовідносин. Блокчейн може забезпечити незмінність уже внесеного запису, але він не гарантує автоматичної достовірності інформації, яка була внесена до системи первинно. Якщо посадова особа або інший суб'єкт вніс неправдиві дані, блокчейн лише зафіксує ці дані та зробить їх зміну складнішою. Отже, технологічна незмінність не дорівнює юридичній істинності. Саме тому блокчейн має застосовуватися разом із механізмами попередньої верифікації даних, електронної ідентифікації суб'єктів, аудиту, відповідальності та незалежного контролю.

Не менш важливою є проблема балансу між прозорістю та захистом прав людини. Антикорупційна прозорість не повинна перетворюватися на необмежене розкриття будь-якої інформації. У сфері публічного управління можуть оброблятися персональні дані, комерційна таємниця, відомості про безпеку, оборонні закупівлі або інша чутлива інформація. Відтак блокчейн-рішення мають будуватися з урахуванням принципів пропорційності, мінімізації даних, правової визначеності та належного доступу до інформації.

До того ж, особливу перспективу блокчейн має у сфері державних реєстрів. Реєстри нерухомості, земельні кадастри, реєстри юридичних осіб, реєстри дозволів, ліцензій чи бюджетних транзакцій є критично важливими для функціонування правової держави. Саме в таких сферах підробка, незаконне втручання або непрозора зміна даних може мати значні корупційні наслідки. Використання технологій розподіленого реєстру може підвищити довіру до таких систем, оскільки дозволяє фіксувати історію змін, встановлювати суб'єкта внесення інформації та ускладнювати несанкціоноване редагування даних.

Разом із тим слід враховувати, що блокчейн не завжди є необхідним або доцільним. Якщо певна система вже має надійного адміністратора, ефективний аудит, високий рівень кібербезпеки та правові механізми контролю, впровадження блокчейну може бути надмірно дорогим або організаційно складним. Тому використання цієї технології у сфері публічного управління повинно бути не стільки експериментом, скільки результатом обґрунтованої оцінки корупційних ризиків, вартості впровадження, очікуваного ефекту, правових наслідків та технічної спроможності держави.

З правового погляду блокчейн у сфері протидії корупції слід розглядати як інструмент посилення вже існуючих гарантій: прозорості, підзвітності, відкритості даних, доброчесності публічної служби, контролю за бюджетними ресурсами та відповідальності посадових осіб. Його основна цінність полягає не в тому, що він «ліквідує» корупцію, а в тому, що він ускладнює приховану зміну інформації, підвищує вартість маніпуляцій, створює цифрові докази та розширює можливості суспільного контролю.

Таким чином, цифрова прозорість і блокчейн-технології можуть стати важливими елементами сучасної антикорупційної політики у сфері публічного управління. Проте їх ефективність залежить від того, чи будуть вони інтегровані в ширшу систему правових, інституційних і організаційних гарантій. Без належного правового регулювання, незалежного контролю, професійної відповідальності посадових осіб і відкритості даних блокчейн може залишитися лише технологічною оболонкою без реального антикорупційного ефекту.

Отже, потенціал блокчейн-технологій у протидії корупції полягає не в заміні держави алгоритмом, а в створенні додаткового рівня цифрової довіри до публічного управління. Блокчейн може сприяти формуванню нової моделі антикорупційної прозорості, у якій кожне юридично значуще управлінське рішення, кожен етап закупівельної процедури чи рух публічних коштів залишає цифровий слід, придатний для перевірки та контролю. Саме така модель відповідає сучасним вимогам правової держави, у якій публічна влада повинна бути не лише формально законною, а й технологічно прозорою, підзвітною та відкритою для суспільного контролю.

Список використаних джерел:

1. Yaga D., Mell P., Roby N. and Scarfone K. Blockchain Technology Overview. NIST Interagency/Internal Report (NISTIR), National Institute of Standards and Technology, Gaithersburg, MD. 2018. URL: <https://www.nist.gov/publications/blockchain-technology-overview>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. С. 2048. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
3. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
4. Публічні закупівлі України. Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua>
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014 р. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-VII>

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 19.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Маркулинець А.А., 2026

УДК 342.721:340.5

ПОРІВНЯЛЬНО ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВА НА ЗАБУТТЯ ТА ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Марушка Мелінда Тарасівна,
студентка 3 курсу,
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0009-0006-0631-4707

Сучасна цифрова епоха характеризується поширенням інформаційних технологій, що трансформувало способи збору, обробки та зберігання персональних даних. В цих умовах постає необхідність захисту приватності особи від необмеженого доступу до інформації про неї, яка може зберігатися в інформаційних системах протягом необмеженого часу. Для цього вирішення є право на забуття, яке набуває особливої актуальності в контексті балансування з правом на інформацію, що забезпечує прозорість суспільних відносин та свободу слова.

У науковій літературі право на забуття найчастіше розглядається розглядається як елемент права особи, що пов'язаний із захистом людської гідності, репутації та приватності. Однак ці поняття слід розмежовувати, оскільки право на приватність та гідність визначається правом на повагу до особистого та сімейного життя, в той час як право на конфіденційність, що є складовою права на забуття передбачає контроль за обігом персональної інформації [1].

Право на забуття впливає з права на захист персональних даних і вперше тлумачиться у Конвенції «Про захист осіб у зв'язку з

автоматизованою обробкою персональних даних» 1981 року, хоч прямо і не вказано. Воно впливає зі статті 8 цієї Конвенції і слугує гарантією для суб'єкта даних у певних випадках вимагати виправлення або знищення персональних даних [2, 3].

Сучасним міжнародним нормативно-правовим актом, який закріплює право на забуття є Регламент ЄС 2016/679 «Про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних». У ньому зазначається можливість виправлення та стирання персональних даних. Відповідно до Регламенту повинні бути призначені контролери, які регулюватимуть порядок реалізації права на забуття. Стирання персональних даних не обмежується тільки їх знищенням з основного носія, оскільки включає в себе і стирання будь-яких посилань на такі дані, їх копій чи відтворень [4].

Однак для стирання даних необхідно існування хоча б однієї з підстав. Першою підставою є ситуація, коли відпадає первісна мета обробки даних. Якщо персональні дані більше не потрібні для тих цілей, для яких їх збирали чи опрацьовували і впливає, що подальше зберігання таких даних втрачає свою правову легітимність. Друга підстава пов'язана з відкликанням згоди суб'єктом даних у разі, коли обробка ґрунтується виключно на згоді суб'єкта. Наступна підстава стосується заперечення суб'єкта даних проти обробки. У випадку якщо контролер не доведе наявності законних підстав для обробки, що переважають інтереси, права та свободи суб'єкта або якщо обробка здійснюється для цілей прямого маркетингу, дані підлягають стиранню. Ще однією причиною для стирання даних є незаконність їх обробки, зокрема відсутності правової підстави для обробки, порушенні принципів законності,

справедливості та прозорості, перевищенні мети обробки. Також персональні дані підлягають стиранню у випадку поширення на контролера законодавства ЄС, що прямо вимагає видалення персональних даних [4].

Проаналізувавши вітчизняне законодавство, можна відмітити Закон України «Про захист персональних даних», який закріплює за особою право вимоги щодо зміни або знищення персональних даних, якщо вони оброблялися незаконно чи є недостовірними [5]. З цього випливає відмінність між українським законодавством та GDPR, оскільки кількість підстав для стирання персональних даних суттєву звужена, і не передбачає видалення даних у разі досягнення мети їх обробки, тобто дані особи, можуть продовжувати зберігатись і використовуватись. Можна сказати, що захист персональних даних розглядається через призму захисту від зловживань державними органами, а не крізь призму контролю особи над власною цифровою присутністю.

Необхідно відмітити, що право на забуття не є прямо закріпленим в українському законодавстві, однак має конституційно-правову природу. Зокрема, стаття 32 Конституції України передбачає право на невтручання в особисте та сімейне життя і судовий захист від незаконного збирання, поширення та зберігання інформації, що містить конфіденційні дані особи [6, 7]. Конституційно-правовий статус права на забуття є неповним без його закріплення на законодавчому рівні. У нормативно-правових актах не міститься прямої вказівки на можливість вимагати видалення даних, що оброблялися законно, але втратили актуальність, або даних, обробка яких ґрунтувалася на згоді, яку суб'єкт відкликав. Для забезпечення реалізації

права на забуття необхідне внесення змін та введення терміну «право на забуття» з його тлумаченням до законодавства.

З правом на забуття тісно переплітається право на інформацію і постає необхідність дотримання між ними балансу. Вони перебувають у взаємозв'язку, у якому реалізація одного права обмежує сферу дії іншого. Право на забуття спрямоване на обмеження доступу до певної інформації шляхом її видалення або обмеження розпізнаваності, тоді як право на інформацію передбачає свободу отримувати та поширювати інформацію. Зокрема, у разі доступу до певного документа можуть розкритись відомості про інших осіб [3].

На практиці балансування цих прав може виявлятися у різних ситуаціях. До прикладу, публікація у ЗМІ інформації про підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення навіть з подальшим її виправданням може бути суспільно значущою для подальшого працевлаштування та сприйнятті особи у суспільстві. Фактично право на забуття зіштовхується з правом третіх осіб на інформацію, що впливає на їхні законні інтереси. З цього випливає необхідність застосування принципу пропорційності, що передбачає необхідність обмеження права, легітимну мету та суспільний інтерес. Тобто стирання даних має бути останнім засобом, який застосовується лише тоді, коли менш обмежувальні альтернативи такі як анонімізація, обмеження доступу, виправлення виявляються недостатніми. Також має враховуватися суспільна значущість інформації, оскільки чим більший суспільний інтерес у доступі до неї, тим важче обґрунтувати її стирання.

З судової практики науковці виокремлюють критерії, які вказують на досягнення балансування між захистом персональних даних та доступом інших осіб до інформації, зокрема обсяг інформації у публічному доступі, статус особи (публічна чи приватна), мотиви отримання та поширення інформації, строк часу та актуальність подій, ступінь втручання у приватне життя, потенційні негативні наслідки для особи [6].

Необхідно відмітити, що право на забуття не передбачає повного стирання даних про особу та їх зникнення. Особливо, у час розвитку цифрових технологій реалізувати це право практично неможливо, адже поширення інформації [6]. До прикладу, технології блокчейн, передбачають незмінність записів, що суперечить праву на забуття. Розподілені системи зберігання даних роблять неможливим ідентифікацію єдиного контролера, відповідального за видалення інформації. Також штучний інтелект та алгоритми машинного навчання можуть генерувати нові дані на основі стертих даних, фактично відтворюючи інформацію, яка була «забута». Тобто в сучасності право на забуття трансформується від простого стирання даних про особу до моделі контролю над використанням персональних даних [8].

Право на забуття варто розглядати як право на обмеження обробки інформації та її поширення в межах, визначених законом та технологічними можливостями. Його ефективність залежить від створення системи балансу між інтересами суб'єкта даних, суспільним інтересом у доступі до інформації та цифровими технологіями, оскільки у сучасності досягнути повного стирання даних неможливо. У цьому контексті можна відмітити, що право на забуття не є абсолютним і потребує постійної адаптації до нових технологічних викликів та суспільних очікувань.

Отже, аналіз права на забуття та права на інформацію свідчить про те, що вони функціонують як взаємопов'язані правові інститути, реалізація яких потребує дотримання принципу пропорційності. Право на забуття спрямоване на забезпечення контролю особи над використанням її персональних даних, тоді як право на інформацію покликане гарантувати відкритість суспільних відносин, свободу вираження поглядів та доступ до суспільно значущої інформації. Тому на сьогодні вирішення питання про видалення чи обмеження доступу до інформації має здійснюватися з урахуванням характеру відомостей, суспільного інтересу, статусу особи, тривалості зберігання інформації та можливих наслідків для прав і свобод усіх учасників правовідносин.

Можна сказати, що українське законодавство лише частково забезпечує реалізацію права на забуття та потребує подальшої гармонізації із європейськими стандартами захисту персональних даних. Розвиток цифрових технологій свідчить про поступову трансформацію змісту права на забуття із фізичного стирання інформації до забезпечення ефективного контролю за її подальшою обробкою, використанням і поширенням. Такий підхід найбільшою відповідіає сучасним тенденціям розвитку інформаційного права та забезпечує належний баланс між захистом приватності особи й реалізацією права на доступ до інформації.

Список використаної літератури:

1. Продан В.І. Цифрове забуття як проєкція п'ятого покоління прав людини: до формування нового правового інституту. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. 2025. Вип. 89: ч. 1. С. 247-252.
DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.34>

2. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981. № 994_542. *Відомості Верховної Ради України*. 1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326

3. Славко А.С., Рєпін Д.А. Механізм реалізації та захисту права на забуття. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 522-525. URL: https://lsej.org.ua/8_2020/132.pdf

4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). *Відомості Верховної Ради України*. № 2016/679. 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

6. Спасибо-Фатєєва І., Саган Т. Право на забуття в цифрову епоху: теоретико-правовий аналіз, міжнародна практика та механізми реалізації. *C.P.JOURNAL*. № 1 (8). 2026. С. 89-112. URL: <https://clp.org.ua/pravo-na-zabuttia-v-tsyfrovu-epokhu-teoretyko-pravovyj-analiz-mizhnaodna-praktyka-ta-mekhanizmy-realizatsii/>

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

8. Марченко В.В., Домбровська А.В. Вплив інформаційних технологій на захист і управління правами інтелектуальної власності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 5, ч.2. С. 214-218. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342566>

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 22.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Марушка М.Т., 2026

УДК 343.98:340.6:341.3(477)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТІВ-ТРАСОЛОГІВ ДО ПРОЦЕСУ
РЕПАТРІАЦІЇ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ВНАСЛІДОК
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ**

Мирон Роман Іванович,
головний судовий експерт
сектору трасологічних досліджень
та обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Закарпатського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України
м. Ужгород, Україна

Повномасштабна збройна агресія росії проти України зумовила гостру потребу в оптимізації судово-експертного забезпечення процесу репатріації та ідентифікації загиблих військовослужбовців і цивільного населення. Масовий характер жертв, тривале перебування тіл у несприятливих умовах та відсутність доступу до безпосередніх місць бойових зіткнень через мінування чи постійні обстріли суттєво ускладнюють процес ідентифікації за стандартними процедурами. У таких обставинах критичного значення набуває судово-трасологічна експертиза, де об'єктом дослідження стає військова форма, взуття, захисне спорядження та особисті речі загиблих осіб [1].

У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. За допомогою порівняльно-аналітичного та системно-структурного методів було вивчено нормативно-правову базу

України та міжнародні гуманітарні протоколи. Трасологічні та криміналістичні методи дослідження дозволили класифікувати види слідоутворення на об'єктах волокнистої природи (одяг), металевих та полімерних елементах військового екіпірування й особистих речах загиблих. Аналітичний та кабінетний методи дозволили оцінити відповідність наявних вітчизняних судово-експертних методик викликам, що постають перед експертами під час повномасштабної війни.

Судово-трасологічні дослідження в межах репатріації починаються безпосередньо з моменту передачі та первинного огляду тіл. Оскільки через безпекові обмеження безпосереднє місце бойового зіткнення часто залишається недоступним для вивчення, саме тіло, одяг та елементи екіпірування стають головним джерелом інформації. За результатами проведеного аналізу практичної діяльності та теоретичних джерел, судово-трасологічна експертиза у процесі репатріації виконує три базові взаємопов'язані функції:

1) Ідентифікаційна функція об'єктів речової природи. Встановлення особи за матеріальними залишками одягу та взуття базується на виявленні індивідуальних, неповторних ознак. До них належать:

- Сліди виробничих дефектів та специфічного заводського маркування на елементах військової форми, ремнях, фурнітурі.

- Індивідуальні сліди експлуатації та зношення (характерні деформації підошви взуття, що відображають анатомічні особливості ходи особи, специфічні потертості на одязі).

- Сліди ремонту одягу або взуття, наявність кустарно виконаних нашивок, шевронів, написів (наприклад, маркування групи крові або

позивного, нанесеного хімічним олівцем чи маркером на внутрішні поверхні спорядження).

- Дослідження вмісту кишень та особистих речей (годинники, запальнички, ключі, портмоне). Трасологічний аналіз пошкоджень або механічних нашарувань на цих предметах часто допомагає підтвердити, що вони належали саме цій особі під час критичної події.

2) Діагностична функція (встановлення характеру та механізму ушкоджень). Трасолог аналізує відображення пошкоджень на одязі та спорядженні, що дозволяє диференціювати:

- Сліди пробиття кулями різного калібру (встановлення вхідного та вихідного отворів за характером деформації ниток тканини, наявністю кіптяви чи металізації).

- Сліди осколкових уражень від мінно-вибухових пристроїв. Характерною ознакою є наявність множинних дрібних розривів із обвугленими краями, застрягання мікроуламків у шарах бронежилетів чи тканини форменого одягу.

- Сліди дії вибухової хвилі (баротравми) та термічного впливу, які залишають специфічні зони обвуглення, оплавлення синтетичних ниток та розривів тканини по швах під дією надлишкового тиску.

3) Ситуаційна функція (реконструкція події загибелі). Сліди на одязі та взутті дозволяють встановити положення тіла особи в момент отримання смертельних поранень (стоячи, сидячи в бронетехніці, лежачи). Окреме значення має дослідження мікронашарувань речовин навколоповерхового середовища: частинок ґрунту, мастильних матеріалів, металевих пилю. Співставлення типу ґрунту, виявленого на берцях загиблого, із геологічними особливостями району ймовірного бойового зіткнення дозволяє верифікувати

місце загибелі, навіть якщо тіло було переміщене протилежною стороною у масове чи стихійне поховання на іншій території [2].

Особливу увагу в контексті розслідування воєнних злочинів слід приділити виявленню експертами-трасологами слідів катувань та нелюдського поводження. Під час огляду репатріаційних тіл експерти фіксують:

- Сліди зв'язування на рукавах одягу або в області зап'ястків та кісточок ніг (характерні лінійні замини тканини, наявність залишків пластикових хомутів, мотузок, дроту).
- Сліди волочіння тіла по землі, що відображаються у вигляді специфічних односпрямованих трас (потертостей, розривів) на спинній або черевній частині куртки та штанів.
- Наявність слідів термічного ушкодження у вигляді кіптяви та оплавлення тканини навколо вхідного кульового отвору на головних уборах чи капюшонах (ознака страти - пострілу впритул).

Впровадження трасологічних досягнень у практику репатріації стикається з низкою організаційно-правових та процесуальних викликів. Відповідно до КПК України, будь-яке дослідження тіла здійснюється на підставі постанови слідчого або прокурора. Проте специфіка репатріаційних заходів вимагає оперативності: тіла надходять великими партіями, часто у стані гнильних змін, що унеможлиблює тривале очікування бюрократичних процедур. Тому гостро постає питання нормативного закріплення створення постійно діючих виїзних експертних мобільних груп, до складу яких автоматично залучатимуться криміналісти-трасологи для первинної фіксації матеріальних слідів безпосередньо у спеціальних наметах-лабораторіях або

рефрижераторних пунктах одразу після перетину лінії зіткнення чи кордону [3].

Важливим кроком на шляху модернізації вітчизняної судово-експертної системи є повна інтеграція національних методик із міжнародними стандартами, зокрема з Керівництвом з ідентифікації жертв катастроф (DVI) Інтерполу та Міннесотським протоколом ООН [4]. Трасологічна інформація щодо індивідуальних особливостей одягу та маркувань формує вагомий блок посмертних даних (post-mortem), які згодом порівнюють із прижиттєвими (ante-mortem) даними зниклих безвісти.

Для підвищення ефективності роботи експертів доцільно використовувати сучасні цифрові технології, зокрема 3D-лазерне сканування та високоточну фотофіксацію пошкодженого одягу й екіпірування з подальшим створенням тривимірних цифрових моделей речових доказів [5]. Це дозволяє:

- Зберегти точну геометрію форми, локалізацію та характер мікропошкоджень на тканині до того, як вона піддається природному біологічному руйнуванню або буде змінена під час санітарно-гігієнічної обробки тіла.
- Проводити віртуальні експертні консилиуми із залученням провідних міжнародних фахівців без необхідності фізичного транспортування біологічно небезпечних об'єктів.
- Сформувати єдиний цифровий реєстр матеріальних слідів для автоматизованого порівняння із базою даних безвісти зниклих військовослужбовців.

Поряд із цим, існує гостра проблема матеріально-технічного забезпечення експертних установ України. Робота з репатріаційними

об'єктами вимагає наявності спеціалізованих виїзних валіз, стерильних інструментів, засобів індивідуального захисту високих рівнів безпеки та мобільного освітлювального обладнання для виявлення мікрослідів (джерела експертного світла різного спектрального діапазону).

Судова трасологія відіграє незамінну роль у процесі репатріації та ідентифікації тіл загиблих внаслідок збройної агресії рф. Вона забезпечує унікальну можливість встановлення особи за матеріальними залишками речового середовища, дозволяє детально реконструювати обставини, механізми та причини пошкоджень одягу, а також виступає ключовим інструментом збору беззаперечних доказів учинення воєнних злочинів (зокрема, фактів катувань, страт чи застосування заборонених видів озброєння).

Список використаних джерел:

1. Перевозова І. В., Сочка М. Б., Морозова О. С. Експертне забезпечення правосуддя в Україні: стан, динаміка та перспективи. Актуальні проблеми сталого розвитку. 2025. Т. 2. № 3. С. 29-40. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(3\)-4S](https://doi.org/10.60022/2(3)-4S)
2. Капосльоз Г. Психологічні аспекти діяльності командирів щодо забезпечення стійкості підлеглих у бою. Міжнародний науковий журнал «Military Science». 2024. Т. 2. № 3. С. 147-160. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.3.12>.
3. United Nations. The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death (2016): The Revised United Nations Manual on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions. New York; Geneva: Office of the United Nations High Commissioner

for Human Rights, 2017. IX, 87 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/MinnesotaProtocol.pdf>

4. INTERPOL. Disaster Victim Identification Guide. Part A. Lyon: International Criminal Police Organization – INTERPOL, 2018. 34 p. URL: <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI>

5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Мирон Р.І., 2026

УДК 342.7:004.62

ТЕХНОЛОГІЇ BIG DATA ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Продан Вікторія Іванівна,
доктор філософії,
старший викладач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3805-5150>

Стрімкий розвиток цифрових технологій у XXI столітті зумовив докорінну трансформацію суспільних відносин, механізмів публічного управління, економічних процесів та повсякденного життя людини. Одним із найбільш впливових технологічних феноменів сучасності стали технології Big Data, які дозволяють збирати, зберігати, обробляти та аналізувати надзвичайно великі масиви інформації про поведінку, потреби, інтереси та соціальні взаємозв'язки людей. Якщо на початкових етапах розвитку інформаційного суспільства дані розглядалися переважно як допоміжний ресурс для прийняття управлінських рішень, то сьогодні вони фактично перетворилися на один із ключових ресурсів цифрової економіки та сучасного врядування [1].

У науковій площині технології Big Data зазвичай характеризуються через так звану концепцію «5V»: великий обсяг даних (volume), висока швидкість їх надходження та обробки (velocity), різноманітність джерел і форматів інформації (variety), достовірність даних (veracity) та їхня цінність

для прийняття рішень (value) [2]. На відміну від традиційних інформаційних систем, Big Data дозволяє не лише накопичувати інформацію, а й виявляти приховані закономірності, прогнозувати поведінку людей та формувати індивідуалізовані моделі впливу на суспільні процеси.

Водночас розвиток технологій Big Data породжує нові виклики для прав людини. Конституційно-правова доктрина тривалий час виходила з того, що основними об'єктами захисту є фізична недоторканність особи, її приватне життя, свобода думки, свобода вираження поглядів та інші класичні права і свободи. Проте цифровізація суспільства демонструє, що традиційні механізми правового захисту дедалі частіше виявляються недостатніми для реагування на ризики, пов'язані з масовим збором, аналізом та використанням даних про людину.

Одним із ключових викликів стає трансформація самого змісту права на приватність. Стаття 12 Загальної декларації прав людини 1948 року та стаття 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року закріплюють захист особи від свавільного втручання в її особисте і сімейне життя [3, 4]. Однак сучасні технології дозволяють отримувати значний обсяг інформації про людину навіть без безпосереднього втручання у її приватну сферу. Аналіз цифрових слідів, історії пошукових запитів, геолокації, активності у соціальних мережах або фінансових транзакцій дає змогу формувати надзвичайно детальні профілі особистості, здатні відображати її поведінкові особливості, політичні переконання, стан здоров'я та інші чутливі характеристики.

На нашу думку, саме ця обставина свідчить про поступове формування нових прав людини, які виходять за межі класичного права на приватність. Одним із таких прав може розглядатися право на інформаційне

самовизначення, що передбачає можливість особи самостійно контролювати процес збору, використання та поширення інформації про себе. Концепція інформаційного самовизначення отримала значний розвиток у європейській правовій традиції та фактично стала одним із фундаментів сучасного законодавства про захист персональних даних [5].

Особливої уваги заслуговує проблема цифрового профілювання. Технології Big Data дозволяють автоматизовано класифікувати осіб за різними критеріями, прогнозувати їхню поведінку та ухвалювати рішення на основі алгоритмічного аналізу. У таких умовах виникає ризик формування нових форм дискримінації, коли людина оцінюється не за власними діями, а за статистичними характеристиками групи, до якої її відносить алгоритм. Саме тому одним із перспективних напрямів розвитку прав людини п'ятого покоління може стати право на захист від алгоритмічної дискримінації та автоматизованого профілювання.

Не менш важливою є проблема маніпулятивного використання великих даних. Аналіз поведінки користувачів дозволяє цифровим платформам формувати індивідуалізований інформаційний простір, адаптований до психологічних особливостей конкретної особи. Конфлікт навколо діяльності компанії Cambridge Analytica продемонстрував, що великі масиви персональних даних можуть використовуватися не лише для комерційних цілей, але й для впливу на політичні процеси та виборчу поведінку громадян [6]. За таких умов виникає питання про необхідність правового забезпечення інформаційної автономії особи та її захисту від прихованого цифрового маніпулювання.

На наш погляд, саме технології Big Data формують підґрунтя для виникнення нової групи прав людини, які умовно можна віднести до прав

п'ятого покоління. До них можна віднести: право на інформаційне самовизначення, право на цифрову автономію, право на захист від алгоритмічної дискримінації, право на прозорість автоматизованого прийняття рішень, право на захист від цифрового профілювання та право на контроль над власними даними. Спільною ознакою таких прав є їх спрямованість на забезпечення свободи людини в умовах існування цифрового середовища, де інформація стає одним із головних інструментів впливу на особу.

Водночас, важливим кроком у напрямі правового реагування на нові виклики стало ухвалення Загального регламенту Європейського Союзу про захист даних, який закріпив низку нових гарантій у сфері обробки персональних даних, включаючи право на доступ до інформації, право на виправлення даних, право на їх видалення та окремі механізми захисту від автоматизованого прийняття рішень [7]. Разом із тим подальший розвиток технологій Big Data демонструє необхідність більш глибокого переосмислення змісту прав людини у цифрову епоху.

Список використаних джерел:

1. Mayer-Schönberger V., Cukier K. Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work and Think. Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 242 p. URL: <https://archive.org/details/bigdatarevolution0000mayer>
2. Ward J.S., Barker, A. Undefined By Data: A Survey of Big Data Definitions. 2013. URL: <https://arxiv.org/abs/1309.5821>
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. ООН. *Голос України*. 2008. № 236. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. Headnotes to the Judgment of the First Senate of 15 December 1983. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/1983/12/rs19831215_1bvr020983en.html
6. The Facebook-Cambridge Analytica Data Scandal: A Case Study in Ethical AI Failures and Data Privacy Violations. URL: <https://www.irejournals.com/formatedpaper/1711588.pdf>
7. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation – GDPR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 12.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

УДК 347.763:656.13:004

**ЕЛЕКТРОННА ТОВАРНО-ТРАНСПОРТНА НАКЛАДНА (Е-CMR) ЯК
ІНСТРУМЕНТ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ
ПЕРЕВЕЗЕНЬ**

Продан Маріана Іванівна,
магістр історії факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
логіст
м. Ужгород, Україна

Розвиток міжнародної торгівлі, глобалізація економічних процесів та стрімке впровадження цифрових технологій зумовлюють необхідність модернізації традиційних механізмів організації транспортно-логістичної діяльності. Одним із ключових напрямів такої модернізації виступає цифровізація міжнародних автомобільних перевезень вантажів, яка передбачає поступовий перехід від паперових документів до електронних форм взаємодії між усіма учасниками транспортного процесу. Особливе значення у цьому контексті набуває електронна товарно-транспортна накладна (e-CMR), яка розглядається як один із найбільш перспективних інструментів цифрової трансформації міжнародних перевезень.

Правовою основою міжнародних автомобільних перевезень вантажів є Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (CMR), укладена в 1956 році у Geneva, яка й сьогодні залишається базовим міжнародно-правовим актом у цій сфері. Відповідно до положень Конвенції CMR, товарно-транспортна накладна виконує важливі доказові, інформаційні та організаційні функції, підтверджуючи факт укладення договору

перевезення, прийняття вантажу перевізником та умови його транспортування [1].

Тривалий час міжнародні автомобільні перевезення здійснювалися виключно із використанням паперової CMR-накладної. Однак розвиток інформаційних технологій, зростання обсягів міжнародної торгівлі та необхідність підвищення ефективності логістичних процесів обумовили потребу у створенні електронного аналога такого документа. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Додаткового протоколу до Конвенції CMR щодо електронної накладної від 20 лютого 2008 року, який закріпив міжнародно-правові засади використання е-CMR [2].

На відміну від традиційної паперової накладної, е-CMR являє собою електронний документ, що формується, передається та зберігається за допомогою цифрових засобів зв'язку із застосуванням технологій електронної ідентифікації та електронного підпису. Юридична сила такого документа забезпечується дотриманням вимог щодо автентичності, цілісності та доступності інформації, що міститься в ньому.

Однією з головних переваг е-CMR є підвищення ефективності транспортно-логістичних процесів. Використання електронних накладних дозволяє суттєво скоротити час оформлення перевезень, мінімізувати адміністративні витрати, спростити обмін інформацією між перевізниками, відправниками, одержувачами вантажів та контролюючими органами. За оцінками Міжнародного союзу автомобільного транспорту, використання е-CMR дозволяє скоротити час обробки документів більш ніж на 50 %, а адміністративні витрати – до 65 % [3].

На нашу думку, значення е-CMR виходить далеко за межі звичайної цифровізації документообігу. Фактично йдеться про формування нової моделі

управління транспортно-логістичними процесами, заснованої на принципах оперативності, прозорості та інтегрованого обміну даними. Електронна накладна забезпечує можливість відстеження руху вантажу в режимі реального часу, оперативного внесення змін до транспортної документації та автоматизованого обміну інформацією між усіма учасниками перевезення.

Особливого значення е-CMR набуває в умовах цифровізації транспортно-логістичної діяльності та відмови від паперових документів. Сучасні міжнародні транспортні системи дедалі більше орієнтуються на створення єдиного цифрового середовища, в межах якого всі документи, пов'язані з перевезенням вантажів, існують виключно в електронній формі. У такій системі е-CMR виступає одним із базових елементів цифрової інфраструктури міжнародних перевезень.

Водночас впровадження електронної накладної породжує низку нових правових викликів. Насамперед йдеться про необхідність забезпечення належного рівня інформаційної безпеки. Оскільки електронні документи функціонують у цифровому середовищі, виникають ризики несанкціонованого доступу до інформації, втручання у транспортні дані, кібератак та підроблення електронних документів. У зв'язку з цим особливого значення набувають механізми електронної ідентифікації та довірчих послуг, закріплені у Регламенті Європейського Союзу № 910/2014 (eIDAS) [4].

Не менш важливим є питання міжнародного визнання електронних транспортних документів. Ефективне функціонування е-CMR можливе лише за умови взаємного визнання електронних накладних усіма державами, через територію яких здійснюється перевезення. Саме тому розвиток системи

е-SMR безпосередньо пов'язаний із процесами міжнародної уніфікації транспортного законодавства та гармонізації цифрових стандартів.

Окремої уваги заслуговує потенціал використання технологій блокчейн у сфері електронних транспортних документів. На нашу думку, інтеграція блокчейн-рішень із системою е-SMR може суттєво підвищити рівень довіри до електронних перевізних документів, забезпечити незмінність інформації про вантаж та створити додаткові гарантії захисту від фальсифікації даних. У перспективі це може сприяти формуванню єдиного цифрового логістичного простору, у межах якого всі етапи перевезення будуть фіксуватися в захищеному цифровому середовищі.

Особливо актуальним питання цифровізації транспортних перевезень є для України. В умовах європейської інтеграції, розвитку міжнародної торгівлі та необхідності модернізації транспортної інфраструктури впровадження е-SMR може стати важливим чинником підвищення конкурентоспроможності українських перевізників на міжнародному ринку транспортних послуг. Крім того, цифровізація транспортного документообігу сприятиме наближенню національної транспортної системи до європейських стандартів управління логістичними процесами.

Таким чином, електронна товарно-транспортна накладна (е-SMR) є не просто цифровим аналогом традиційної паперової накладної, а важливим інструментом трансформації міжнародних автомобільних перевезень. Її використання сприяє підвищенню ефективності логістичних процесів, зменшенню адміністративних витрат, забезпеченню прозорості перевезень та розвитку міжнародного цифрового співробітництва. Подальше впровадження е-SMR повинно супроводжуватися удосконаленням механізмів інформаційної

безпеки, гармонізацією правового регулювання та розвитком сучасних цифрових технологій у транспортній сфері.

Список використаних джерел:

1. Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Road (CMR). Geneva, 19 May 1956. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1961/07/19610702%2001-56%20AM/Ch_XI_B_11.pdf
2. Additional Protocol to the Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Road (CMR) concerning the Electronic Consignment Note. Geneva, 20 February 2008. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/619052?v=pdf>
3. eCMR: The road to wider adoption. URL: <https://www.iru.org/news-resources/newsroom/ecmr-road-wider-adoption>
4. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (eIDAS). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng#:~:text=This%20Regulation%20seeks%20to%20enhance%20trust%20in%20electronic,electronic%20business%20and%20electronic%20commerce%20in%20the%20Union.>

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 15.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

УДК 352:004

МУНІЦИПАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Фартушок Ігор Іванович,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0009-0006-2295-5897>

Сучасні процеси цифрової трансформації суттєво впливають на функціонування демократичних інститутів та механізмів публічного управління. Особливо відчутними такі зміни є на місцевому рівні, де безпосередньо реалізуються принципи народовладдя, участі громадян в управлінні публічними справами та місцевого самоврядування. В умовах цифрового суспільства традиційні форми взаємодії між органами місцевого самоврядування та жителями територіальних громад поступово доповнюються новими цифровими інструментами, що сприяють розширенню можливостей участі населення у вирішенні питань місцевого значення. Саме тому проблема розвитку муніципальної демократії в умовах цифровізації набуває особливої актуальності як для правової науки, так і для практики місцевого самоврядування.

Відповідно до статті 140 Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1]. У свою чергу, Європейська хартія місцевого самоврядування визначає місцеве

самоврядування як право і реальну здатність органів місцевої влади регулювати та управляти значною частиною публічних справ під власну відповідальність та в інтересах місцевого населення [2]. У сучасних умовах реалізація цих положень дедалі більше пов'язується з використанням цифрових технологій як засобу забезпечення відкритості, прозорості та участі громадян у процесах місцевого врядування.

Цифрове суспільство характеризується високим рівнем використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах суспільного життя. У таких умовах цифровізація стає не лише технічним процесом модернізації управлінських механізмів, а й важливим чинником трансформації демократичних відносин. Саме тому в сучасній науці дедалі більшого поширення набувають концепції електронної демократії, цифрового врядування та електронної участі громадян, які передбачають використання цифрових інструментів для забезпечення більш ефективної взаємодії між владою та суспільством [3].

На нашу думку, муніципальна демократія в умовах цифрового суспільства являє собою новий етап розвитку місцевого самоврядування, за якого реалізація муніципальних прав жителів територіальних громад здійснюється не лише через традиційні форми безпосередньої демократії, але й за допомогою цифрових механізмів участі. Йдеться про використання електронних петицій, громадських консультацій в онлайн-форматі, електронних звернень громадян, громадського бюджету, цифрових платформ для місцевих ініціатив, електронних громадських слухань та інших інструментів цифрової участі.

Особливе значення цифровізація має для реалізації принципу відкритості місцевого самоврядування. Традиційно прозорість діяльності

органів місцевої влади забезпечувалася шляхом оприлюднення рішень, проведення відкритих засідань та надання доступу до інформації про діяльність органів влади. Сучасні цифрові технології дозволяють значно розширити зміст цього принципу. Відкриті реєстри, електронні системи голосування, онлайн-трансляції засідань місцевих рад, інтерактивні цифрові карти розвитку громад та відкриті бюджети створюють додаткові можливості для громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Водночас цифровізація муніципальної демократії не повинна розглядатися виключно як технологічний процес. Її головне значення полягає у зміні характеру взаємодії між владою та громадянами. Якщо традиційна модель місцевого самоврядування переважно передбачала періодичну участь громадян через вибори та окремі форми безпосередньої демократії, то цифрові технології дозволяють забезпечити більш постійну комунікацію між органами місцевої влади та населенням. У результаті формується нова модель муніципальної демократії, заснована на принципах відкритості, інтерактивності та постійного громадського діалогу.

На нашу думку, одним із найважливіших наслідків цифровізації місцевого самоврядування є розширення змісту муніципальних прав громадян. Поряд із традиційними правами на участь у місцевих виборах, місцевих референдумах чи громадських слуханнях дедалі більшого значення набуває право на цифрову участь у місцевому самоврядуванні. Його зміст охоплює можливість використання цифрових засобів для взаємодії з органами місцевої влади, участі у виробленні управлінських рішень та здійснення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Разом із тим цифровізація породжує і нові виклики для муніципальної демократії. Однією з найбільш суттєвих проблем залишається цифрова нерівність. Незважаючи на активний розвиток цифрових сервісів, не всі громадяни мають однаковий доступ до сучасних інформаційних технологій або достатній рівень цифрової грамотності. У результаті виникає ризик того, що окремі групи населення можуть бути фактично виключені з процесів цифрової участі у місцевому самоврядуванні.

Не менш важливими є питання захисту персональних даних, кібербезпеки та забезпечення достовірності електронних процедур. Оскільки значна частина муніципальної взаємодії переноситься у цифровий простір, органи місцевого самоврядування повинні забезпечити належний рівень захисту інформаційних ресурсів та персональних даних жителів територіальних громад. У цьому контексті цифрова безпека поступово перетворюється на одну з передумов ефективного функціонування муніципальної демократії.

Особливої актуальності проблема цифрової трансформації місцевого самоврядування набуває в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України. Саме цифрові технології дозволяють забезпечувати безперервність комунікації між органами влади та населенням навіть за умов безпекових загроз, переміщення населення чи пошкодження традиційної адміністративної інфраструктури. Водночас цифрові платформи можуть стати важливим інструментом залучення громадян до процесів відбудови територіальних громад та контролю за використанням публічних ресурсів.

На нашу думку, подальший розвиток муніципальної демократії має відбуватися шляхом поєднання традиційних інститутів місцевого самоврядування з сучасними цифровими механізмами участі. Цифрові

технології не повинні замінювати демократичні процедури, а мають посилювати їх ефективність, доступність та відкритість, відповідний підхід дозволяє забезпечити реалізацію принципів народовладдя в умовах цифрового суспільства.

Таким чином, муніципальна демократія в умовах цифрового суспільства є важливим напрямом розвитку сучасного місцевого самоврядування. Цифровізація створює нові можливості для участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, сприяє підвищенню прозорості діяльності органів місцевої влади та зміцненню демократичних механізмів управління територіальними громадами. Водночас ефективна реалізація потенціалу цифрової демократії потребує належного нормативно-правового регулювання, подолання цифрової нерівності, забезпечення інформаційної безпеки та формування високого рівня цифрової культури населення. Саме за таких умов цифровізація може стати важливим чинником подальшого розвитку муніципальної демократії та зміцнення місцевого самоврядування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. European Charter of Local Self-Government. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/the-charter-how-it-works>
3. United Nations. E-Government Survey 2024: Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development. New York: United Nations, 2024. URL:

<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024>

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 16.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Фартушок І.І., 2026

УДК 342.5:321.7

ДЕМОКРАТИЧНА ЛЕГІТИМНІСТЬ У СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ВРЯДУВАННЯ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

Швед Іван Іванович,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
<https://orcid.org/0009-0005-1696-6074>

Демократична легітимність публічної влади не виникає автоматично з факту її формального обрання. Вибори створюють первинний мандат, однак якість демократії визначається тим, як цей мандат реалізується після завершення виборчої процедури. У сучасній конституційній державі легітимність влади спирається на народне волевиявлення, але потребує постійного підтвердження через законність, підзвітність, відкритість, повагу до прав людини, інституційний контроль і реальну можливість громадян впливати на публічні рішення [1].

Орган державної влади не стає демократичним лише тому, що був сформований у результаті виборів, його демократична природа зберігається доти, доки він діє у межах Конституції, не привласнює повноважень інших інституцій, не підміняє публічний інтерес партійною доцільністю, не звужує простір політичної конкуренції та не перешкоджає громадському контролю [2].

До інституційних умов демократичної легітимності публічної влади відносимо:

1. Вільні, чесні, періодичні та конкурентні вибори становлять одну з базових інституційних передумов демократичного ладу, оскільки саме через виборчий процес встановлюється юридично та політично значущий зв'язок між народним суверенітетом і формуванням органів публічної влади. Вибори у демократичній державі забезпечують легітимацію влади, створюють можливість мирної політичної конкуренції, відкривають простір для зміни державного курсу та надають громадянам реальний інструмент впливу на зміст публічного управління [3].

Поряд із зазначеним, демократична якість виборів визначається сукупністю гарантій, які забезпечують реальність, рівність і свободу волевиявлення. У цьому контексті особливого значення набувають рівність доступу суб'єктів виборчого процесу до політичної конкуренції, прозорість фінансування політичних партій і виборчих кампаній, незалежність органів виборчого адміністрування, свобода медіа, недопущення використання адміністративного ресурсу, ефективність судового захисту виборчих прав, а також наявність механізмів протидії маніпулятивному впливу на виборців. За відсутності вказаних гарантій вибори можуть зберігати зовнішню процедурну форму, однак втрачати здатність забезпечувати справжнє демократичне волевиявлення [4].

Особливо небезпечним для виборчої демократії є нерівність політичної конкуренції, коли окремі суб'єкти отримують привілейований доступ до медіа, фінансових ресурсів, адміністративних можливостей або інституційного впливу [5]. У такій ситуації виборець формально залишається носієм права голосу, проте сама процедура вибору відбувається в умовах викривленої інформаційної, організаційної чи ресурсної асиметрії. Саме тому

чесність виборів потребує справедливих умов участі у виборчому процесі на всіх його стадіях.

Важливе значення має також ефективність судового оскарження порушень виборчих прав [6]. Виборчий процес є обмеженим у часі, тому судовий захист у цій сфері має бути доступним, оперативним, дієвим і здатним реально відновити порушене право до того моменту, коли наслідки порушення стануть незворотними. Судовий контроль за виборчим забезпечує юридичну відповідальність за порушення виборчих процедур і стримує суб'єктів влади від використання виборів як інструменту політичного самовідтворення.

Універсальні стандарти демократичного виборчого процесу відображені у Кодексі належної практики у виборчих справах Венеційської комісії, який закріплює основоположні засади європейського виборчого доробку, а саме: загальне, рівне, вільне, таємне і пряме виборче право, а також періодичність виборів. Зазначені принципи формують техніко-юридичні вимоги до організації голосування та ціннісну основу виборчої демократії, у межах якої громадянин повинен бути захищений від примусу, маніпуляції, дискримінації, інформаційного тиску та адміністративного впливу [7].

Так, вибори набувають демократичного змісту лише за умови, що вони проводяться у середовищі реальної політичної конкуренції, інституційної нейтральності, інформаційної відкритості та ефективного юридичного захисту. Саме тоді виборчий процес стає справжнім механізмом реалізації народного суверенітету, політичної відповідальності та оновлення публічної влади [8].

2. Розвинені форми громадянської участі між виборами є необхідною ознакою зрілої демократії, оскільки демократичний процес не може обмежуватися лише періодичним голосуванням. Вибори забезпечують формування представницьких органів, однак не вичерпують змісту народовладдя. Якщо громадянин залучається до публічного життя лише в момент волевиявлення на виборах, демократія поступово втрачає свою соціальну глибину, а зв'язок між суспільством і публічною владою набуває епізодичного, формалізованого характеру.

У цьому контексті особливого значення набувають інститути участі, що забезпечують постійну присутність громадян у процесах підготовки, обговорення, ухвалення та оцінювання публічних рішень. До них належать публічні консультації, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, механізми участі у формуванні державної та місцевої політики, доступ до публічної інформації, діяльність консультативно-дорадчих органів, інструменти громадського контролю, а також залучення професійних, наукових, експертних і галузевих спільнот до нормотворчого процесу [9] [10].

Значення таких форм участі полягає в тому, що вони розширюють демократичний зміст публічного управління поза межами електорального циклу. Громадяни та їхні об'єднання отримують можливість підтримувати або заперечувати вже ухвалені рішення, визначати суспільні потреби, пропонувати альтернативні рішення, оцінювати якість публічної політики та здійснювати контроль за її реалізацією. Завдяки цьому публічна влада залишається відкритою до суспільного зворотного зв'язку, а процес ухвалення рішень набуває більшої обґрунтованості, прозорості та чутливості до реальних потреб людини і громади.

Особливої ваги громадянська участь між виборами набуває на місцевому рівні, де рішення органів публічної влади безпосередньо впливають на повсякденне життя людини. Громадські слухання, місцеві ініціативи, консультації з громадськістю та електронні петиції створюють можливість для прямої комунікації між мешканцями громади та органами місцевого самоврядування. Водночас на загальнодержавному рівні такі механізми сприяють підвищенню якості законодавчого та управлінського процесу, оскільки дозволяють враховувати позицію фахового середовища, громадянського суспільства та заінтересованих соціальних груп [11].

3. Політичний плюралізм належить до засадничих умов функціонування демократичного ладу, оскільки демократія передбачає реальну можливість суспільства обирати між різними ідеями, програмами, ціннісними стандартами та моделями подальшого розвитку держави. Без відкритої конкуренції політичних позицій виборчий процес поступово втрачає змістовне наповнення, адже громадяни формально беруть участь у голосуванні, однак фактично позбавляються належного простору для порівняння альтернатив, критичного осмислення урядової політики та формування самостійного політичного судження [12].

У демократичній державі існування опозиції є необхідною умовою інституційної рівноваги, публічної критики влади та запобігання політичній монополізації державного управління [13]. Справжня політична конкуренція перешкоджає закритості влади, самовідтворенню політичних груп, зрощенню державних інституцій із корпоративними інтересами та перетворенню публічних повноважень на інструмент утримання політичного домінування. Наявність альтернативних політичних центрів, здатних визначати інші підходи до суспільного розвитку, критикувати урядові рішення та

пропонувати власні програми, підтримує відкритість політичної системи й забезпечує її здатність до оновлення.

Особливе місце у цьому процесі належить парламенту як інституту демократичного представництва, політичної дискусії та законодавчого врегулювання суспільно значущих питань. Демократична якість парламенту визначається конституційно закріпленими повноваженнями та здатністю забезпечувати публічне обговорення, врахування різних політичних позицій, належну участь опозиції та прозорість законодавчого процесу. Парламент, у якому більшість фактично усуває опозицію від впливу, обмежує можливості парламентського контролю або перетворює законодавчу процедуру на технічне оформлення вже ухвалених політичних рішень, втрачає значну частину свого демократичного потенціалу [14].

Важливими показниками демократичної спроможності парламенту є відкритість інформації про діяльність народних представників, доступність даних щодо їхнього голосування, участі у пленарних засіданнях і роботі комітетів, прозорість підготовки законопроектів, якість правової, антикорупційної, фінансової та правозахисної експертизи. Не менш істотним є дотримання розумних строків законодавчого розгляду, особливо у питаннях, що стосуються прав і свобод людини і громадянина, статусу незалежних інституцій, виборчих процедур, судової влади, медіасередовища та механізмів громадської участі.

Законодавчий поспіх у таких сферах становить особливу небезпеку для демократичної державності, оскільки може призводити до ухвалення актів без належного обговорення, без оцінки їхніх наслідків і без реального врахування позицій фахового середовища, громадянського суспільства та парламентської меншості. Тому демократичний парламент має бути

передусім простором публічного представництва, аргументованої політичної дискусії, інституційного контролю та відповідального законотворення. Саме за таких умов політичний плюралізм набуває справжнього конституційного змісту.

4. Ефективна система стримувань і противаг є однією з ключових інституційних передумов збереження демократичного характеру державної влади. Демократія втрачає свою конституційну природу там, де одна гілка влади набуває фактичної можливості одноосібно визначати зміст державної політики, впливати на судову владу, підпорядковувати медіасередовище, контролювати виборче адміністрування та нейтралізувати незалежні органи, покликані здійснювати нагляд, контроль або балансування владних рішень. У такій ситуації формальне існування демократичних процедур не гарантує реального обмеження влади, оскільки інституційна рівновага поступово заміщується практикою політичної домінації [15, с. 224].

Сутнісне призначення принципу поділу влади полягає в організаційному розмежуванні законодавчої, виконавчої та судової функцій, а також у створенні дієвих механізмів взаємного контролю, інституційного стримування та недопущення концентрації владних повноважень в одному політичному центрі. Саме система стримувань і противаг надає демократичному врядуванню стійкості, оскільки унеможливорює перетворення тимчасової політичної більшості на необмеженого носія публічної влади.

5. Незалежне правосуддя посідає центральне місце у системі гарантій конституційної демократії, оскільки саме судова влада забезпечує юридичний захист особи від свавільного чи надмірного втручання держави у сферу її прав і свобод. У демократичній державі суд виступає самостійною

інституцією, до якої особа може звернутися навіть тоді, коли порушником її прав є парламент, уряд, орган місцевого самоврядування або конкретна посадова особа. Завдяки такій можливості права людини набувають реального юридичного змісту, оскільки забезпечуються процедурою захисту, незалежною від політичної доцільності та адміністративної волі [16]. Незалежність суду має особливу вагу для демократичного ладу, адже унеможливлює остаточне зосередження тлумачення права в руках політичної більшості. У цьому контексті показовою є практика Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував, що право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, охоплює вимоги незалежності, безсторонності та розгляду справи судом, встановленим законом.

Окреме місце у забезпеченні демократичної легітимності публічної влади належить конституційному контролю, призначення котрого серед іншого полягає у підтриманні конституційних меж політичного владарювання. Конституційний Суд або інша інституція конституційної юрисдикції виступає гарантом того, що державна влада, незалежно від рівня її політичної підтримки, залишається пов'язаною Конституцією, правами людини та принципом поділу влади [17]. Слід акцентувати, що конституційний контроль має особливе значення саме в демократичній державі, оскільки демократія не може зводитися до арифметичної переваги більшості. Рішення парламенту, уряду чи інших політичних органів можуть бути ухвалені у формально належний спосіб, однак це не усуває потреби в їх конституційній оцінці. Підтримка більшості не надає владному рішенням безумовної правомірності, якщо воно виходить за межі компетенції, порушує основоположні права, послаблює незалежність суду, руйнує співвідношення

між гілками влади або створює передумови для узурпації владних повноважень.

Слід підкреслити, що конституційний контроль не протиставляється демократії, проте забезпечує її правову якість, оскільки утримує політичний процес у межах конституційних цінностей, процедурних гарантій і непорушності людської гідності. У конституційній демократії легітимність влади не вичерпується виборчим результатом чи парламентською підтримкою та потребує постійного підтвердження через відповідність Конституції, повагу до прав людини, збереження системи стримувань і противаг та недопущення концентрації влади в одному політичному центрі.

6. Свобода медіа та інформаційний плюралізм становлять одну з базових передумов функціонування демократичного ладу, оскільки демократія не може існувати поза відкритим інформаційним середовищем, у якому суспільство має доступ до достовірної інформації, здатне оцінювати діяльність публічної влади, зіставляти альтернативні позиції та формувати власне політичне судження [18]. Медіа виконують інформаційну, контрольну, комунікативну та суспільно-мобілізаційну функції [19], сприяють виявленню зловживань, надають публічності суспільно значущим проблемам, підтримують простір відкритої дискусії [20] [21]. У разі монополізації інформаційного простору або його залежності від політичних, економічних чи адміністративних центрів впливу громадяни втрачають реальну можливість вільного формування політичної волі. За таких умов вибір зберігає зовнішню процедурну форму, однак позбавляється належного демократичного змісту, адже здійснюється в середовищі обмеженої, викривленої або контрольованої інформації.

7. Розвинене громадянське суспільство не підміняє державу у виконанні її публічних функцій, однак виступає важливим чинником стримування її інституційної замкненості, надмірної бюрократизації та відриву від суспільних потреб. Громадські об'єднання, професійні асоціації, правозахисні організації, наукові спільноти, волонтерські ініціативи та незалежні експертні середовища утворюють горизонтальну інфраструктуру демократичного врядування, у межах якої громадяни реалізують реактивну та проактивну участь у публічному житті. Через зазначені інституційні та неформальні канали суспільство набуває здатності впливати на формування змісту порядку денного державного управління та механізми суспільного контролю. Особливої ваги така роль набуває у кризові періоди, коли саме громадянська самоорганізація, професійна солідарність і експертна мобілізація нерідко забезпечують стійкість демократичної державності в умовах надмірного навантаження на формальні інституції [22].

8. Підзвітність публічної влади належить до визначальних ознак демократичної організації держави, оскільки посадові особи не набувають владу як автономний політичний ресурс, а лише тимчасово здійснюють делеговані їм повноваження від імені народу та в межах конституційно визначеної компетенції [23]. У цьому контексті підзвітність охоплює не одну окрему процедуру, а цілісну систему інституційних, правових і суспільних запобіжників, зокрема, парламентський контроль, судовий перегляд рішень, фінансовий аудит, антикорупційні механізми, доступ до публічної інформації, обов'язок належного мотивування владних актів, відкритість державних реєстрів, юридичну відповідальність за конфлікт інтересів, а також можливість громадського моніторингу діяльності органів публічної влади. Саме завдяки таким механізмам влада залишається пов'язаною з публічним

інтересом, а не зводиться до самодостатньої адміністративної чи політичної практики. За відсутності реальної підзвітності виборний мандат ризикує втратити демократичну природу та перетворитися на інструмент політичної недоторканності від критики, контролю та відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кравченко Т. А. Співвідношення легітимності та стабільності публічної влади в сучасній державно-правовій науці. *Наукові праці МАУП. Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 116–120. URL: <https://ir.maup.com.ua/handle/123456789/3552> (дата звернення: 15.06.2026)
2. Яковлева Л. І. Інституційний та організаційний виміри легітимності публічної влади. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3 (43). С. 207–213. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2019/3/32.pdf> (дата звернення: 15.06.2026)
3. Поліщук О. О. Виборчі технології в Україні: специфіка застосування та головні тенденції розвитку : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Харків, 2018. 248 с. URL: https://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/02/dis_Polishchuk.pdf (дата звернення: 15.06.2026)
4. Міщенко А. Б. Демократична легітимність: поняття, засоби, протиріччя. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 112. С. 287–291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_112_69 (дата звернення: 15.06.2026)
5. Воронянський О. В. Динаміка права у контексті політичної конкуренції та ресурсного потенціалу її суб'єктів. *Актуальні проблеми сталого розвитку*.

2025. Т. 2. № 1. С. 109–117. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/items/77a8915e-96ef-4a02-af2c-f608e8f881b9> (дата звернення: 15.06.2026)
6. Кальченко С. В. Європейські стандарти оскарження порушень законодавства про вибори. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. № 4 (20). С. 129–133. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/420-2013.pdf#page=294> (дата звернення: 15.06.2026)
7. Шаповалов А. С. Оскарження до суду як складова механізму захисту порушених виборчих прав громадян України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2026. Вип. 93, ч. 1. С. 360–368. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.49> (дата звернення: 15.06.2026)
8. Корнієвський О. А. Особливості реалізації народного суверенітету в умовах системної трансформації суспільства: партійна складова. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2008. № 4. С. 116–121. URL: <https://journals.urau.ua/visnyknakkkim/issue/archive> (дата звернення: 15.06.2026)
9. Павлович-Сенета Я. П. Форми безпосередньої участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 5. Ч. 2. С. 265–270. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.39> (дата звернення: 15.06.2026)
10. Кужда Т. І., Галушак М. П., Галушак О. Я. Форми та механізми демократії участі. *Соціально-економічні проблеми і держава.* 2021. Вип. 1 (24). С. 15–25. URL:

<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21ktimdu.pdf> (дата звернення: 15.06.2026)

11. Роговенко О. В. До питання формування партисипативної демократії в Україні. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 22–26. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.4.4> (дата звернення: 15.06.2026)

12. Гонюкова Л. Політичний плюралізм як умова розвитку демократичної держави: європейський досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 3. С. 195–201. URL: http://books.zntu.edu.ua/book_info.pl?id=165580 (дата звернення: 15.06.2026)

13. Остапенко М. А. Соціальний і політичний плюралізм: особливості взаємовпливу. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2008. № 2. С. 129–134. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytuty/nauka/vydannia/visnyk/Visnyk_2_08_.pdf (дата звернення: 15.06.2026)

14. Турчинов К. Диференціація правового положення парламенту в контексті варіативності державного устрою. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2. С. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2024.02.059> (дата звернення: 15.06.2026)

15. Трофимюк Б. Ю., Крисюк Ю. П. Поділ державної влади і система стримувань і противаг. *Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 29–30 листопада 2023 р.* Львів : Львівський науковий форум, 2023. С. 246. URL: <http://www.lviv-forum.inf.ua/save/2023/29-30.11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf#page=225> (дата звернення: 15.06.2026)

16. Торчинюк В. Публічноуправлінський концепт здійснення правосуддя в умовах конституційних реформ. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 3. С. 206–210. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.3.34> (дата звернення: 15.06.2026)
17. Ковальчук В. Конституція та легітимація державної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 855. С. 342–347. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_54 (дата звернення: 15.06.2026)
18. Приступенко Т. О. Влада і свобода преси в Україні. *Українське журналістикознавство*. 2017. Вип. 18. С. 7–15. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Ukrayinske-zhurnalistikoznavstvo-2017-18.pdf#page=7> (дата звернення: 15.06.2026)
19. Подаряща О. І. Соціокультурні функції сучасних мас-медіа України. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2016. № 3. С. 123–126. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2Fdrsk_2016_3_24.pdf&P21DBN=UJRN (дата звернення: 15.06.2026)
20. Блінцова В. О. Процес медіатизації політики та функції мас-медіа у сучасному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 126–131. URL: <http://hdl.handle.net/11300/568> (дата звернення: 15.06.2026)
21. Зражевська Н. І. Медіа як інструмент медіаконтролю і як засіб соціального примусу. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2022. № 1 (49). С. 122–129. DOI: [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2022.1\(49\).18](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2022.1(49).18)

22. Свистун І. Ю. Громадські об'єднання як чинник демократизації українського суспільства : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія. Харків, 2021. 224 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/b7ebec68-df8b-4a48-8c5a-ec24fa3b00a> (дата звернення: 15.06.2026)
23. Кожина А. В. Особливості впливу соціальних мереж на прозорість і підзвітність органів публічної влади в умовах дії воєнного стану в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 6. С. 168–177. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.6.168>

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

УДК 342.573(477)

КОНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОПУСТИМОСТІ НАРОДНОГО ВЕТО В УКРАЇНІ

Шпелик Тарас Михайлович,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0009-0008-4190-4475>

Сучасний етап розвитку українського конституціоналізму характеризується пошуком дієвих форм безпосереднього народовладдя, спроможних забезпечити реальний вплив громадян на ухвалення та перегляд рішень органів публічної влади. Особливої наукової ваги набуває питання запровадження народного вето як інституту, за допомогою якого громадяни можуть ініціювати скасування або відхилення нормативно-правового акта, прийнятого парламентом чи іншим уповноваженим суб'єктом. На відміну від консультативних форм громадської участі, народне вето передбачає юридично обов'язкові наслідки волевиявлення громадян, а тому безпосередньо впливає на співвідношення представницької та прямої демократії.

Конституційна допустимість народного вето в Україні потребує оцінювання крізь призму засад народного суверенітету, установчої влади народу, поділу державної влади, парламентаризму та юридичної визначеності. Відповідно до статті 5 Конституції України народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, здійснюючи її безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування. Поряд із

зазначеним, конституційне закріплення безпосереднього народовладдя не надає підстав для необмеженого втручання громадян у сферу парламентської компетенції. Запровадження народного вето натомість повинно узгоджуватися з інституційною роллю Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади, принципами стабільності законодавства, безперервності державного управління та захисту основоположних прав людини.

Чинна Конституція України прямо не передбачає інституту народного вето. Разом із тим її положення не виключають можливості конституційного оформлення відповідного механізму за умови належного нормативного визначення його предмета, процедур ініціювання та проведення голосування, юридичних наслідків волевиявлення, а також гарантій від маніпулятивного використання. Вирішального значення набуває розмежування народного вето, законодавчого референдуму та народної законодавчої ініціативи. Народне вето має ретроспективний характер, оскільки спрямовується проти вже ухваленого акта, тоді як народна ініціатива орієнтована на внесення нового нормативного регулювання, а референдум може охоплювати ширше коло питань загальнодержавного значення.

Проблематика народного вето особливо актуалізується в умовах кризи суспільної довіри до представницьких інституцій, недостатньої відкритості законодавчого процесу та обмеженої результативності наявних механізмів громадського впливу. У рамках досліджуваної проблематики слід звернути увагу і на те, що розширення інструментів прямої демократії не повинно перетворюватися на засіб ситуативного блокування законодавчої діяльності або політичного тиску на парламент. Конституційна модель народного вето повинна передбачати комплексну систему матеріальних і процедурних

обмежень, зокрема визначення актів, які не можуть бути предметом вето, встановлення обґрунтованого строку для збору підписів, належного підписного та явочного порогів, конституційного контролю за питанням голосування і захисту прав меншості.

З огляду на викладене, дослідження конституційних передумов допустимості народного вето в Україні передбачає встановлення того, наскільки цей інститут відповідає фундаментальним засадам конституційного ладу, чи може він бути впроваджений до національної системи народовладдя без порушення належної кореляції між безпосередньою та представницькою демократією, а також які нормативні гарантії є необхідними для його правомірного й ефективного функціонування.

До першорядних конституційних передумов допустимості народного вето в Україні відносимо наступні:

1) Наявність конституційного зв'язку між народним суверенітетом і референдумною формою волевиявлення. Українська Конституція виходить із поєднання безпосередньої та представницької демократії. Народ здійснює владу безпосередньо, однак водночас делегує її здійснення органам державної влади й органам місцевого самоврядування [1]. Відтак безпосередня демократія не заперечує представницької та повинна співіснувати з нею в межах єдиної конституційної системи.

2) Визнання законодавчого референдуму як такого, що не суперечить конституційній природі Верховної Ради України. Конституційний Суд України у Рішенні від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 зазначив, що положення статті 75 Конституції України про Верховну Раду України як єдиний орган законодавчої влади не виключає можливості прийняття законів народом безпосередньо на референдумі, оскільки народ є єдиним джерелом

влади в Україні. У цьому ж Рішенні Суд вказав, що народ, здійснюючи волевиявлення через референдум, може у встановленому Конституцією і законами порядку приймати закони, вносити зміни до чинних законів і скасовувати їх, крім законів з питань податків, бюджету та амністії [2].

Вказана правова позиція дозволяє розглядати скасування закону на референдумі не як втручання в компетенцію парламенту, а як одну з форм безпосереднього здійснення влади народом. Проте зазначена позиція не усуває потреби в матеріальних і процедурних обмеженнях. Навпаки, вона передбачає, що народне волевиявлення повинно здійснюватися в порядку, визначеному Конституцією та законами України, а отже, не може бути довільним, позапроцедурним або таким, що порушує конституційні гарантії.

3) Законодавче закріплення предмета референдуму щодо втрати чинності законом України або окремими його положеннями. Закон України «Про всеукраїнський референдум» прямо передбачає таку можливість, а також вимагає, щоб питання референдуму мало чітке і зрозуміле формулювання, не допускало різних тлумачень, не вводило виборця в оману та не спонукало його до певної відповіді [3]. Для народного вето зазначене має принципове значення, оскільки некоректне формулювання питання може радикально викривити зміст волевиявлення. Громадянин повинен голосувати не за емоційно сконструйований політичний заклик, а за юридично визначене питання щодо втрати чинності конкретним законом або окремими його положеннями.

4) Конституційний контроль за допустимістю питання референдуму. Закон України «Про всеукраїнський референдум» передбачає, що контроль за відповідністю Конституції України питання, яке пропонується для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, здійснює

Конституційний Суд України. Відповідний контроль є необхідним запобіжником, оскільки народне вето не може використовуватися для скасування гарантій прав людини, підризу суверенітету, порушення територіальної цілісності, руйнування конституційних засад державності або обходу спеціальних процедур внесення змін до Конституції.

5) Особливий режим обмежень щодо проведення референдуму в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Закон забороняє призначення, проголошення та проведення всеукраїнського референдуму у разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях. Референдум як форма безпосереднього волевиявлення потребує вільного інформаційного середовища, безпеки виборців, рівних можливостей агітації, належної роботи виборчої інфраструктури та реальної свободи політичної дискусії. За відсутності таких умов результат референдуму може втратити належну демократичну якість.

У світлі зазначеного народне вето в Україні може визнаватися конституційно допустимим лише як чітко окреслений інститут, що діє в межах предметних обмежень, попереднього конституційного контролю, прозорості процедури ініціювання, належного фінансового регулювання кампанії, захисту свободи волевиявлення та ефективного судового оскарження порушень.

Показовою в контексті інституціоналізації народного вето є конституційна модель Італійської Республіки, у межах якої безпосередня участь громадян у припиненні дії законодавчих актів набула форми абrogативного референдуму. Відповідно до частини першої статті 75 Конституції Італійської Республіки народний референдум призначається для вирішення питання про повне або часткове скасування закону чи акта, що має

силу закону, якщо відповідну вимогу висловили п'ятсот тисяч виборців або п'ять регіональних рад. Предметом референдумного контролю можуть бути як парламентські закони, так і нормативні акти уряду, наділені силою закону, що істотно розширює сферу безпосереднього контролю громадян за результатами нормотворчої діяльності держави [4].

За своєю конституційно-правовою природою передбачений статтею 75 механізм становить різновид наступного народного вето, оскільки застосовується до нормативного акта, який уже набрав чинності, та спрямований на припинення його дії повністю або в окремій частині. Громадяни в межах цієї процедури не ухвалюють нового закону і не формулюють самостійного нормативного регулювання, а вирішують питання про подальше збереження чинності правового акта, прийнятого представницьким органом або іншим уповноваженим суб'єктом.

Поряд із зазначеним, Конституція Італійської Республіки встановлює предметні межі використання абrogативного референдуму. Згідно із частиною другою статті 75 не допускається проведення референдумів щодо податкових і бюджетних законів, законів про амністію та загальне пом'якшення або звільнення від покарання, а також законів, які надають дозвіл на ратифікацію міжнародних договорів. Закріплення відповідних винятків обумовлене потребою забезпечення фінансової стабільності держави, передбачуваності бюджетної політики, виконання міжнародно-правових зобов'язань та недопущення ситуативного використання безпосереднього волевиявлення у сферах, що потребують підвищеного рівня інституційної відповідальності.

Конституційні обмеження щодо предмета абrogативного референдуму не вичерпуються буквальним змістом частини другої статті 75. У практиці

Конституційного суду Італійської Республіки сформовано додаткові критерії допустимості референдумних ініціатив. Зокрема, неприпустимими визнаються питання, які охоплюють декілька різнорідних предметів, позбавляють виборця можливості сформулювати однозначну волю, спрямовані на скасування конституційно необхідного регулювання або фактично ведуть до створення нової норми замість припинення дії чинної. Виходячи з викладеного, судовий контроль охоплює змістовну узгодженість референдумного питання з природою абrogативного волевиявлення.

Важливою процесуальною гарантією є встановлений Конституцією кворум дійсності референдуму. Рішення вважається прийнятим за умови участі у голосуванні більшості громадян, які мають право голосу, та підтримання пропозиції більшістю дійсно поданих голосів. Відповідна норма покликана забезпечити достатню суспільну репрезентативність рішення про скасування закону, хоча на практиці високий поріг участі може сприяти використанню бойкоту як політичної стратегії противників абrogації.

Досвід Італійської Республіки має істотне значення для оцінювання перспектив нормативного закріплення народного вето в Україні та підтверджує, що надання громадянам права скасовувати законодавчі акти потребує одночасного визначення кола суб'єктів ініціювання, встановлення достатнього рівня суспільної підтримки ініціативи, закріплення предметних винятків, запровадження попереднього контролю допустимості питання та однозначного врегулювання юридичних наслідків голосування. Народне вето за цих умов постає допоміжним конституційним механізмом контролю за здійсненням законодавчої влади та коригування її рішень шляхом безпосереднього волевиявлення громадян.

Інший різновид нормативного врегулювання інституту народного вето закріплений у конституційному законодавстві Латвійської Республіки. Відповідно до статті 72 Конституції Латвії (Сатверсме) Президент наділений правом зупинити промугацію закону строком на два місяці. Зупинення може здійснюватися Президентом за власною ініціативою, а за наявності вимоги не менш як однієї третини членів Сейму набуває для нього обов'язкового характеру. Відповідне повноваження може бути реалізоване протягом десяти днів із моменту прийняття закону парламентом [5].

Зазначена процедура становить проміжну ланку між завершенням парламентського розгляду закону та його офіційною промугацією. Вона не припиняє дію чинного нормативно-правового акта, оскільки закон на цьому етапі ще не введений до системи чинного законодавства, а тимчасово перешкоджає завершенню законодавчого процесу. Саме тому латвійський механізм доцільно кваліфікувати як превентивне, або допромугаційне, народне вето, спрямоване на перевірку суспільної прийнятності вже ухваленого парламентом законодавчого рішення до набрання ним чинності.

Народна складова відповідної процедури виникає після зупинення промугації Президентом. Згідно зі статтею 72 Конституції закон передається на загальнонаціональний референдум, якщо цього вимагає не менш як одна десята частина виборців [6]. Відтак, конституційна модель Латвії передбачає послідовне поєднання президентського, парламентсько-опозиційного та народного елементів контролю, позаяк Президент або кваліфікована парламентська меншість ініціюють зупинення промугації, а виборці вирішують питання про необхідність проведення референдуму. Виборчий корпус не може самостійно зупинити промугацію

закону без попереднього застосування механізму, передбаченого для Президента та однієї третини депутатів Сейму.

Якщо протягом установленого двомісячного строку вимога про проведення референдуму не буде підтримана необхідною кількістю виборців, закон підлягає промугльгації після закінчення цього строку. Водночас Сейм зберігає можливість припинити референдумну процедуру шляхом повторного голосування за закон, якщо його прийняття підтримають щонайменше три чверті від загального складу парламенту. Відповідна норма виконує функцію інституційного запобіжника, оскільки дозволяє подолати блокування закону лише за умови існування особливо широкої парламентської підтримки.

Стаття 74 Сатверсме визначає умови, за яких зупинений закон вважається скасованим за результатами народного голосування. Для настання відповідного юридичного наслідку кількість учасників референдуму має становити щонайменше половину кількості виборців, які брали участь у попередніх виборах до Сейму, а більшість учасників голосування повинна підтримати скасування закону. Конституційно встановлений поріг поєднує вимогу мінімальної суспільної репрезентативності з правилом ухвалення рішення більшістю голосів. Унаслідок цього законодавче рішення парламенту не може бути заблоковане незначною частиною виборчого корпусу.

Конституція Латвії також установлює предметні межі референдумного контролю. Відповідно до статті 73 на загальнонаціональний референдум не можуть виноситися державний бюджет, закони про державні позики, податки, мита, залізничні тарифи, військовий обов'язок, оголошення і початок війни, укладення миру, запровадження та припинення надзвичайного стану, мобілізацію і демобілізацію, а також договори з іноземними державами. Вилучення зазначених питань зі сфери народного вето обумовлене потребою

збереження безперервності фінансового управління, обороноздатності держави, оперативності реагування на надзвичайні обставини та стабільності міжнародних зобов'язань.

У рамках нашого дослідження також варто звернути увагу і на положення статті 75 Сатверсме. Якщо Сейм більшістю не менш як дві третини голосів визнає закон терміновим, Президент не може вимагати його повторного розгляду, промугація такого закону не підлягає зупиненню, а сам закон не може бути винесений на загальнонаціональний референдум. Виходячи з наведеного, парламент отримує можливість виключити застосування народного вето, проте лише за умови кваліфікованої підтримки рішення про невідкладний характер законодавчого акта. З одного боку, відповідна норма забезпечує оперативність законодавчого реагування, проте з іншого створює ризик надмірного використання категорії терміновості для уникнення референдумного контролю [6].

Слід підкреслити, що процедурні положення Сатверсме деталізуються Законом Латвійської Республіки «Про національні референдуми, законодавчі ініціативи та Європейську громадянську ініціативу», котрий покладає організацію референдуму та збору підписів на Центральну виборчу комісію, визначає порядок повідомлення про зупинення промугації, встановлює тридцятиденний строк збору підписів і передбачає офіційне встановлення результатів підтримки референдумної ініціативи [7]. Наявність детального процедурного регулювання унеможливорює зведення народного вето до декларативного конституційного повноваження та забезпечує передбачуваність кожної стадії його реалізації.

Латвійська модель має двостадійну природу. На першій стадії застосовується інституційний фільтр у формі рішення Президента або вимоги

кваліфікованої парламентської меншості про зупинення промугації. На другій стадії виборці отримують можливість ініціювати референдум і остаточно вирішити питання про долю закону. Зазначена процедура обмежує можливість безперервного оскарження кожного ухваленого парламентом акта, однак залишає суспільству дієвий засіб блокування законодавчого рішення, яке викликає значне суспільне заперечення.

На наш погляд, значення латвійського досвіду для дослідження перспектив народного вето в Україні полягає у виявленні різних способів впровадження безпосереднього народовладдя до законодавчого процесу. Досліджувана нами італійська модель народного вето орієнтована на скасування акта, який уже набрав чинності, латвійська – на недопущення завершення процедури набрання законом чинності до з'ясування волі виборців.

Виходячи з вищевикладеного, народне вето може функціонувати як наступний аброгативний механізм або як превентивний промугаційний запобіжник. Вибір конкретної моделі залежить від конституційного статусу глави держави, особливостей промугаційної процедури, співвідношення парламентської більшості та меншості, а також місця референдуму в системі форм народовладдя.

Проведений порівняльно-правовий аналіз дозволяє стверджувати про відсутність універсальної моделі народного вето та споріднених із ним аброгативних референдумних механізмів. Зазначена варіативність виключає можливість механічного запозичення окремої зарубіжної моделі та зумовлює необхідність її адаптації до засад національного конституційного ладу, структури законодавчого процесу й сформованої системи інституційних стримувань і противаг.

Для України латвійський досвід можна розглядати як можливість нормативного поєднання президентського повноваження щодо промуніципалізації закону, права парламентської меншості ініціювати його тимчасове блокування та права громадян вимагати остаточного референдумного вирішення. Поряд із цим, запровадження подібної моделі потребувало б конституційного перегляду порядку підписання і оприлюднення законів, визначення співвідношення народного вето з президентським відкладальним вето, встановлення предметних винятків та закріплення підвищених вимог до участі громадян у голосуванні. Без комплексного врегулювання цих питань промуніципалізаційне народне вето могло б спричинити невизначеність щодо моменту набрання законом чинності та порушення стабільності законодавчого процесу.

На наш погляд, нормативно та інституційно більш прийнятною видається аброгативна модель народного вето, оскільки чинне законодавство вже передбачає можливість винесення на всеукраїнський референдум питання щодо втрати чинності законом України або окремими його положеннями. Проте перспективи практичної реалізації цього інституту повинні оцінюватися з урахуванням сучасних суспільно-політичних і безпекових обставин. Тривала дія воєнного стану, значний рівень політичної поляризації, ускладнення інформаційного простору, поширення дезінформаційних практик, загрози зовнішнього втручання та нестійкість суспільної довіри до органів публічної влади істотно підвищують ризик маніпулятивного використання референдумних процедур. За таких умов народне вето може перетворитися із засобу демократичного контролю за законодавчою владою на інструмент ситуативної політичної мобілізації або дестабілізації законодавчого процесу.

У зв'язку із цим нормативне закріплення та застосування народного вето в Україні повинні супроводжуватися формуванням посиленої системи конституційних і процедурних гарантій та передбачати чітке визначення предметних меж референдуму, обов'язковий попередній конституційний контроль, прозорість фінансування агітації, захист інформаційного простору від зовнішнього втручання, належний судовий контроль та однозначне врегулювання юридичних наслідків народного волевиявлення. Розвиток цього інституту повинен ґрунтуватися не на розширенні простору політичної дискреції, а на послідовному зміцненні гарантій конституційної стабільності, правової визначеності та автентичності волі громадян.

Фундаментом для формування нормативної моделі народного вето в Україні слугуватимуть положення Переглянутого кодексу належної практики щодо референдумів, ухваленого Венеційською комісією у 2022 році. Застосування безпосереднього народного волевиявлення не повинно використовуватися органами виконавчої влади або главою держави для обходу парламентських процедур, вимог кваліфікованої більшості чи інших конституційних обмежень.

Венеційська комісія пов'язує допустимість референдуму з його відповідністю всій системі національного права. Проведення народного голосування можливе лише за наявності належної конституційної або законодавчої основи, а предмет референдуму має відповідати актам вищої юридичної сили, міжнародному праву, стандартам демократії та прав людини. Звідси випливає необхідність попередньої перевірки допустимості питання народного вето. Для України відповідна гарантія могла б реалізовуватися через поєднання повноважень Центральної виборчої комісії щодо

процедурної перевірки ініціативи та обов'язкового конституційного контролю щодо її предмета, змісту і можливих юридичних наслідків [8].

Окрему увагу в Кодексі приділено стабільності референдумного законодавства. Основоположні правила щодо організації референдуму повинні закріплюватися принаймні на рівні закону, не можуть установлюватися спеціально для окремого голосування та повинні прийматися на основі широкого суспільного консенсусу після проведення належних консультацій.

До фундаментальних елементів такого регулювання віднесено порядок формування органів адміністрування, правила ведення реєстру виборців, критерії матеріальної та процедурної допустимості питання, юридичні наслідки референдуму і доступ його прихильників та опонентів до публічних медіа. Внесення змін до зазначених правил безпосередньо перед голосуванням суперечило б вимогам нормативної стабільності та створювало б можливість для пристосування процедури до політичних інтересів її учасників.

Істотне значення має вимога ясності, зрозумілості та неупередженості референдумного питання, котре не повинно вводити виборця в оману, підказувати бажану відповідь або приховувати правові наслідки голосування. Кодекс вимагає дотримання єдності форми, змісту та ієрархічного рівня питання. Тому в межах одного народного вето не повинні одночасно пропонуватися до скасування нормативні положення, між якими відсутній внутрішній змістовний зв'язок, або положення актів різної юридичної сили. Виборець має отримати можливість сформулювати окрему позицію щодо кожного самостійного предмета регулювання, а не бути поставленим перед

необхідністю одночасного схвалення чи відхилення різнорідних законодавчих приписів.

Венеційська комісія також формулює вимоги до ініціювання референдуму частиною виборчого корпусу. Кількість підписів повинна бути достатньою для підтвердження суспільної значущості порушеного питання та водночас пропорційною до загальної кількості зареєстрованих виборців. Надмірний підписний поріг, який перетворює реалізацію народної ініціативи на суто теоретичну можливість, несумісний із природою референдумної демократії. Законодавство повинно однозначно встановлювати початок і завершення строку збору підписів, порядок їх перевірки, правила фінансування відповідної діяльності та відповідальність за порушення встановленої процедури.

Вагомою складовою належної референдумної процедури є свобода формування волі громадян. Органи публічної влади повинні дотримуватися нейтральності, а прихильникам і противникам народного вето належить забезпечити рівні можливості для представлення своїх позицій. Виборці мають завчасно отримувати текст, запропонований до скасування, роз'яснення юридичних наслідків голосування та збалансоване викладення аргументів обох сторін. Прозорість повинна охоплювати джерела фінансування кампанії, внески третіх осіб, витрати на політичну рекламу та походження інформаційних повідомлень у цифровому середовищі. Для України відповідні вимоги набувають підвищеної ваги з огляду на ризики дезінформації, прихованого фінансування та зовнішнього інформаційного втручання.

Юридичні наслідки народного вето повинні бути визначені до початку голосування. Виборці мають усвідомлювати, чи спричинить підтримання

пропозиції негайну втрату чинності законом, відстрочене припинення його дії або виникнення обов'язку парламенту врегулювати відповідні правовідносини в інший спосіб. Кодекс допускає встановлення періоду, протягом якого відхилений на референдумі нормативний текст не може бути повторно прийнятий без нового народного голосування. Стосовно української моделі ця рекомендація обґрунтовує доцільність тимчасової заборони на повторне ухвалення Верховною Радою змістовно тотожного регулювання, скасованого громадянами, із одночасним збереженням можливості законодавчого врегулювання відповідної сфери після завершення розумного строку.

Стандарти Венеційської комісії дають підстави розглядати народне вето як юридично впорядковану форму безпосереднього контролю за законодавчою владою, допустимість якої залежить від стабільності нормативної основи, попередньої перевірки питання, неупередженого адміністрування, рівності сторін референдумної кампанії, прозорості фінансування та передбачуваності результатів голосування. Для України дотримання зазначених умов становить передумову конституційно сумісного застосування абrogативного референдуму та запобігає його використанню всупереч засадам представницької демократії.

Після окреслення нормативних передумов і процедурних гарантій допустимості народного вето необхідно звернутися до інституційних ризиків, які супроводжують його запровадження та практичне застосування. Навіть за умови формальної відповідності Конституції цей механізм може істотно впливати на співвідношення між безпосередньою і представницькою демократією, стабільність законодавчого процесу, функціональну

спроможність парламенту та характер взаємодії між органами публічної влади.

Особливої уваги потребують загрози використання народного вето як інструменту політичного тиску, ситуативного блокування законодавчих рішень, послаблення парламентської відповідальності та перенесення складних нормативних питань у площину емоційно мобілізованого голосування. У зв'язку з цим подальший аналіз має бути зосереджений на тих інституційних деформаціях, які можуть виникнути внаслідок включення народного вето до національної системи народовладдя.

Одним із найбільш істотних інституційних ризиків народного вето є можливість його трансформації в інструмент плебісцитарного популізму [9]. Референдумна процедура за своєю природою передбачає зведення складного нормативного питання до бінарної формули схвалення або відхилення. Натомість законодавче регулювання нерідко охоплює внутрішньо пов'язану систему матеріальних і процедурних норм, перехідних положень, винятків, відсилочних норм та механізмів узгодження з іншими нормативно-правовими актами. Внаслідок цього голосування щодо втрати чинності законом може не відображати повною мірою змісту та наслідків регулятивного вибору, оскільки громадянам фактично пропонується оцінити складний законодавчий комплекс у межах спрощеної альтернативи «за» або «проти».

Проблема загострюється у випадках, коли предметом народного вето стають суспільно непопулярні, проте об'єктивно необхідні рішення, пов'язані з бюджетною консолідацією, податковим навантаженням, соціальними реформами, виконанням міжнародних зобов'язань або забезпеченням обороноздатності держави. Політичні суб'єкти можуть використовувати референдумну ініціативу для мобілізації електорального невдоволення, не

беручи на себе відповідальності за наслідки скасування відповідного регулювання. У подібних умовах народне veto здатне підмінити фахову оцінку законодавчих рішень емоційно забарвленою кампанією, побудованою на спрощених тезах і короткострокових політичних очікуваннях [10; 11].

Плебісцитарний аспект народного veto створює також ризик персоналізації голосування. Формально вирішуючи питання про збереження або скасування закону, виборці можуть фактично висловлювати ставлення до Президента, парламентської більшості, уряду чи окремих політичних лідерів [12]. За цієї ситуації нормативний зміст закону відступає на другий план, а референдум перетворюється на форму політичного вотуму довіри або недовіри. Подібне зміщення предмета волевиявлення порушує функціональне призначення народного veto, оскільки юридична доля нормативного акта визначається не оцінкою його положень, а загальним ставленням громадян до суб'єктів, відповідальних за його прийняття.

У досліджуваному аспекті небезпеку становить нерівність ресурсів у референдумній кампанії. Складність законодавчого матеріалу потребує тривалого професійного пояснення, опоненти закону можуть використовувати короткі, емоційно насичені повідомлення, що апелюють до страху, соціального невдоволення або недовіри до державних інституцій. За відсутності належного інформаційного забезпечення громадяни можуть ухвалювати рішення без достатнього розуміння системних наслідків скасування закону, включаючи виникнення прогалин у правовому регулюванні, порушення бюджетної рівноваги, невиконання міжнародних зобов'язань або погіршення гарантій захисту прав окремих соціальних груп [13].

Виходячи з наведеного, небезпека плебісцитарного популізму полягає не в самій можливості безпосереднього волевиявлення, а в його використанні поза межами належно організованої конституційної процедури. Мінімізація відповідного ризику потребує попереднього контролю допустимості питання, дотримання принципу єдності предмета, оприлюднення об'єктивної інформації про наслідки скасування закону, забезпечення рівності учасників кампанії та встановлення предметних обмежень щодо актів, припинення дії яких може загрожувати конституційній стабільності. За відсутності подібних гарантій народне veto здатне послабити раціональність законодавчого процесу та сприяти домінуванню короткострокової політичної доцільності над довгостроковими публічними інтересами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.06.2026).
2. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2008 № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006p710-08> (дата звернення: 16.06.2026).
3. Про всеукраїнський референдум : Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2023. № 1-2. Ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1135-20> (дата звернення: 16.06.2026).
4. The Constitution of the Italian Republic. URL: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Constitution_of_the_Italian_Republic.pdf (дата звернення: 16.06.2026).

5. Latvijas Republikas Satversme: Constitution of the Republic of Latvia, arts. 69, 72–75. URL: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution> (дата звернення: 16.06.2026).
6. Constitution of the Republic of Latvia. URL: <https://likumi.lv/wwwraksti/LIKUMI/SATVERSME/ANGLU.PDF> (дата звернення: 16.06.2026).
7. On National Referendums, Legislative Initiatives and European Citizens' Initiative: Law of the Republic of Latvia, sections 1, 3, 6, 7, 10. URL: <https://www.vvc.gov.lv/en/laws-and-regulations-republic-latvia-english/national-referendums-legislative-initiatives-and-european-citizens-initiative-amendments-03122020> (дата звернення: 16.06.2026).
8. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Revised Code of Good Practice on Referendums. CDL-AD(2022)015. Strasbourg, 20 June 2022. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)015-e) (дата звернення: 16.06.2026).
9. Гайдаєнко П. Л. Між неліберальною демократією і популізмом: мажоритарний авторитаризм у європейському політичному контексті. *Політичне життя*. 2024. С. 63-68. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.10> (дата звернення: 16.06.2026).
10. Небрат К. Ю. Демократичний транзит як об'єкт дослідження сучасної політології. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія: Питання політології*. 2009. № 839. С. 32–39. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/3335/2908/> (дата звернення: 16.06.2026).

11. Кіянка І. American Populism in the Context of Political Discourse: History and Modernity. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2023. Т. 13. С. 125–142. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.125-142> (дата звернення: 16.06.2026).
12. Сіданіч М. Політологічні аспекти еволюції партійних ідеологій загальнонаціональних партій США. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 3 (53). С. 216–229. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/sidanych_politologichni.pdf (дата звернення: 16.06.2026).
13. Палєєва Ю. С. Референдум – загальноновизнаний демократичний інститут: історія і сучасність. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1 (4). С. 43–50. URL: https://ftp.spadok.org.ua/pravo/vdujn_2013_1_8.pdf (дата звернення: 16.06.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 21.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

СЕКЦІЯ 5. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 504.054:621.355

ЕКОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА НЕКОНТРОЛЮВАНОЇ УТИЛІЗАЦІЇ ЛІТІЙ-ІОННИХ АКУМУЛЯТОРІВ

Кірсанова В.В.,

кандидат біологічних наук, доцент,
Дунайський інститут Національного університету
«Одеська морська академія», м. Ізмаїл
ORCID: 0000-0002-5857-1426

Літій-іонні акумулятори є затребуваною технологією зберігання енергії завдяки високій питомій енергоемності, тривалому терміну служби та відносно низькому саморозряду. Вони широко застосовуються в мобільних пристроях, електротранспорті, суднових енергетичних системах та при акумуляції та зберіганні відновлюваної енергетики.

За даними Міжнародного енергетичного агентства (IEA), світовий парк електромобілів перевищив 50 млн. одиниць, а до 2035 року очікується багаторазове збільшення обсягів відпрацьованих акумуляторів [1]. Одночасно зростає проблема їхньої безпечної утилізації.

Незважаючи на наявність технологій переробки, значна частина акумуляторів, як і раніше, потрапляє на полігони твердих побутових відходів або переробляється неофіційними методами, що створює загрозу для довкілля та здоров'я населення [2].

Метою даного дослідження є аналіз екологічних наслідків неконтрольованої утилізації літій-іонних акумуляторів та визначення напрямків удосконалення системи поводження з цими відходами.

Методи дослідження ґрунтуються на аналізі наукових публікацій з екологічних аспектів поводження з Li-ion акумуляторами, звітів Міжнародного енергетичного агентства (IEA), матеріалів Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP), нормативних документів Європейського Союзу.

Сучасні літій-іонні акумулятори містять низку металів, полімерів та хімічних сполук, які забезпечують накопичення та передачу електричної енергії.

Таблиця 1

Склад літій-іонних акумуляторів та екологічні ризики

Компонент	Екологічна небезпека
Літій (Li)	Зміна хімічного складу ґрунтів та вод
Кобальт (Co)	Токсичність для людини та екосистем
Нікель (Ni)	Нікель (Ni)
Марганець (Mn)	Накопичення в живих організмах
Електроліти	Утворення токсичних сполук

Пластмаси та полімери	Утворення токсичних сполук
-----------------------	----------------------------

При пошкодженні або неконтрольованій утилізації найбільшу небезпеку становлять: сполуки кобальту, нікелю та марганцю (токсичні для людини та екосистем). Також небезпечні електроліти на основі LiPF_6 , які при контакті з вологою можуть утворювати фтороводень (HF); органічні розчинники (карбонати), що є легкозаймистими; дрібнодисперсні частинки металів та графіту.

Саме тому відпрацьовані літій-іонні акумулятори належать до категорії небезпечних відходів і потребують спеціалізованого збирання та переробки.

При пошкодженні корпусу акумулятора їх вміст потрапляє в навколишнє середовище. На полігонах твердих відходів акумулятори зазнають механічного руйнування та корозії. Даний спосіб утилізації призводить до накопичення важких металів у ґрунтах; порушення мікробіологічних процесів; зниження родючості земель; перенесення забруднюючих речовин у сільськогосподарську продукцію. Особливу небезпеку становить міграція кобальту та нікелю у харчові ланцюги.

У разі потрапляння атмосферних опадів на пошкоджені акумулятори відбувається вимивання токсичних компонентів. В результаті забруднюються ґрунтові води та погіршується якість питної води, токсичне забруднення негативно впливає на життєдіяльність гідробіонтів.

Навіть незначні концентрації важких металів здатні надавати тривалий негативний вплив на водну біоту.

Літій-іонні акумулятори характеризуються високою енергетичною щільністю. Їх пошкодження, коротке замикання або перегрів можуть

викликати спалах, вибухи та викид токсичних газів. У процесі горіння виділяються: фтороводород (HF); оксиди вуглецю; органічні сполуки та дрібнодисперсні частинки. Пожежі на об'єктах зберігання акумуляторів стають однією з найсерйозніших екологічних загроз.

Неконтрольована утилізація призводить до втрати стратегічно важливих матеріалів. З акумуляторів можливе вилучення: літію; кобальту; нікелю; міді; алюмінію. Їхнє повторне використання дозволяє суттєво скоротити екологічні наслідки видобутку корисних копалин.

У Європейському Союзі ухвалено новий Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2023/1542 від 12 липня 2023 року про батареї та відпрацьовані батареї (EU Battery Regulation), який передбачає: обов'язковий збір відпрацьованих батарей та їх переробка; вимоги до змісту вторинної сировини [3].

Китай та Південна Корея активно розвивають національні програми переробки акумуляторів та впроваджують розширену відповідальність виробників [4].

Основними технологіями переробки є пірометалургія та гідрометалургія. Пірометалургія характеризується високою продуктивністю, значними енерговитратами та викидами великої кількості CO₂ [5; 6].

Пряма переробка (Direct Recycling) – це перспективний напрямок, що дозволяє зберігати структуру катодних матеріалів та знижувати енерговитрати [7]. Перехід до циркулярної моделі обігу акумуляторів дозволяє: зменшити обсяги відходів; скоротити видобуток первинних ресурсів; знизити викиди парникових газів; підвищити ресурсну ефективність промисловості. За оцінками експертів, переробка акумуляторів може знизити потребу у видобутку кобальту та нікелю на десятки відсотків.

Відпрацьовані літій-іонні акумулятори належать до категорії небезпечних відходів і потребують спеціалізованого збирання та переробки. Неконтрольована утилізація літій-іонних акумуляторів є серйозною екологічною проблемою сучасності. Основні ризики пов'язані із забрудненням ґрунтів та водних ресурсів, виникненням пожеж та втратою цінних матеріалів.

Вирішення цієї проблеми вимагає: удосконалення нормативно-правової бази; розвитку інфраструктури збору та переробки; запровадження принципів циркулярної економіки; підвищення екологічної відповідальності виробників та споживачів.

Ефективна переробка літій-іонних акумуляторів є важливою умовою екологічно стійкого розвитку енергетики та транспорту майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Kale N. B. A Review of Global Electric Vehicle Market Growth. *Aethel Research Digest Juncture: An International Journal*. 2026. Vol. 2, No. 2. P. 1–18. URL: <https://ardjij.com/index.php/ardjij/en/article/view/30>
2. Stegemann L., Gutsch M. Environmental Impacts of Pyro- and Hydrometallurgical Recycling for Lithium-Ion Batteries: A Review. *Journal of Business Chemistry*. 2025. Vol. 22, No. 1. P. 62–76. DOI: <https://doi.org/10.17879/43998523309>
3. García Molyneux C. The Sustainable Batteries Regulation. EU Environmental Governance: Current and Future Challenges / ed. by A. Orsini, E. Kavvatha. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2026. P. 145–171. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003479260-12/sustainable-batteries-regulation-c%C3%A1ndido-garc%C3%ADa-molyneux>

4. Zeng X., Li J., Singh N. Recycling of Spent Lithium-Ion Battery: A Critical Review. *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*. 2014. Vol. 44, No. 10. P. 1129–1165. DOI: <https://doi.org/10.1080/10643389.2013.763578>
5. Zhou M., Li B., Li J., Xu Z. Pyrometallurgical Technology in the Recycling of a Spent Lithium Ion Battery: Evolution and the Challenge. *ACS ES&T Engineering*. 2021. Vol. 1, No. 10. P. 1369–1382. DOI: <https://doi.org/10.1021/acsestengg.1c00067>
6. Jung J. C.-Y., Sui P.-C., Zhang J. A Review of Recycling Spent Lithium-Ion Battery Cathode Materials Using Hydrometallurgical Treatments. *Journal of Energy Storage*. 2021. Vol. 35. Article 102217. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.est.2020.102217>
7. Wang R., Ma S., Wang W., Liu F., Wu H., Shi C., Ke Y., Chen B. Recent Advances in the Industrialization of Direct Recycling for Retired Lithium-Ion Batteries. *Journal of Materials Chemistry A*. 2026. Vol. 14, No. 2. P. 909–935. DOI: <https://doi.org/10.1039/D5TA05718C>

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 24.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

СЕКЦІЯ 14. ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.091.31:784

РОЛЬ ЗВУКОРЕЖИСЕРСЬКИХ ЗНАНЬ ПЕДАГОГА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ЕСТРАДНОГО ВИКОНАВЦЯ

Постевка Георгій Ілліч,

кандидат педагогічних наук,

асистент кафедри музики

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6354-3438>

Розвиток сучасної індустрії культури та мистецтва ставить нові вимоги до професійного профілю педагога-вокаліста. Сучасна вокальна освіта пов'язана з розширенням музичних жанрів, розвитком нових вокальних технік (білтинг, вокальний фрай, гроул, скрим, твенг тощо) та необхідністю адаптації методик викладання до сучасних наукових і технологічних досягнень. На відміну від класичного чи академічного вокалу, де визначальним фактором є природна акустика приміщення, естрадне мистецтво повністю інтегроване в технологічний простір. Сьогодні естрадний співак взаємодіє зі слухачем виключно через систему звукопідсилення, що включає мікрофон, мікшерний пульт, процесори ефектів та акустичні системи. Якість сприйняття вокального виконання значною мірою залежить від коректного налаштування звукопідсилувальної апаратури.

У цьому контексті особливого значення набуває наявність у викладача базових звукорежисерських знань, адже саме педагог виступає першим наставником вокаліста у роботі з апаратурою. Останні наукові дослідження у

сфері вокальної педагогіки зосереджені на вивченні фізіології голосу, акустичних характеристик вокальних технік та впливу інноваційних технологій на навчальний процес [2]. Дослідники наголошують на важливості збереження голосового здоров'я, використання анатомічно правильного дихання та контролю за напруженням голосових зв'язок при виконанні сучасних вокальних технік [1]. Проте питання інтеграції технічних і звукорежисерських компетентностей у діяльність самого педагога-вокаліста залишається менш дослідженим, хоча дана практика гостро вимагає таких знань.

Метою дослідження є обґрунтування ролі звукорежисерських знань у професійній діяльності педагога естрадного співу та визначення їх значення для формування виконавських компетентностей сучасного вокаліста. Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні необхідності інтеграції звукорежисерських компетентностей у структуру професійної підготовки педагога естрадного співу. У роботі визначено взаємозв'язок між якістю налаштування звукового тракту, психоакустичним комфортом виконавця, формуванням навичок мікрофонної техніки та збереженням голосового здоров'я.

Одним із ключових напрямів досліджень є вокальна акустика, яка аналізує вплив різних вокальних технік на якість звучання та роботу голосового апарату. Наприклад, дослідження, проведені за допомогою спектрального аналізу голосу, показують, що техніка білтинг створює високе акустичне навантаження на голосові зв'язки, тоді як вокальний фрай і твенг дозволяють зменшити напругу за рахунок ефективного використання резонаторів [3]. Розуміння цих процесів вимагає від викладача знань не лише анатомії, а й фізичної акустики, спектральних характеристик та законів

поширення звукових хвиль. Педагог має чітко розуміти алгоритми динамічного балансу звуку, адже виконавець повинен якісно чути себе під час співу.

У наукових працях А. Зарицької, Л. Орновської, І. Кириченко, П. Мишук, розглядаються методики опанування складних вокальних прийомів естрадного співу [1; 3]. Автори зазначають, що використання новітніх прийомів передбачає наявність чіткого усвідомлення можливостей голосу та об'єктивних закономірностей співочого голосоутворення. Водночас, М. Мигович та О. Рибніков підкреслюють важливість використання сучасних цифрових технологій та електронного музичного інструментарію у професійній підготовці майбутніх фахівців мистецької освіти [4; 5]. Таким чином, виникає потреба в комплексному поєднанні вокальної методики з базовою звукорежисерською грамотністю педагога.

Кожна вокальна техніка вимагає конкретних звукових налаштувань. Наприклад, коли учень співає мелізми (швидкі переходи по нотах вгору і вниз) або використовує вібрато (природне коливання голосу «на свободі»), звук має бути максимально чітким і чистим. Для цього використовують еквалайзер: він прибирає зайвий «гул» у низьких частотах та додає прозорості у високих, щоб кожна дрібна нота була розбірливою. Особливо технічного підходу потребує субтон (спів із придихом, коли зв'язки змикаються не повністю і виходить багато повітря). Якщо чутливість мікрофона (Gain) налаштована слабко, цей красивий шепіт просто потоне в музиці й слухач його не почує. Якщо ж підняти чутливість занадто сильно - мікрофон почне ловити побічні шуми, гучне дихання та вибухові приголосні та паразитні шуми [6; 7]. Завдання педагога - знайти оптимальний баланс чутливості.

Для того, щоб додати голосу об'єму та легкості, використовують реверберацію (ефект простору), для мелізмів її має бути небагато, щоб не було злиття звукового матеріалу. А от для спокійного субтону чи протяжних нот із вібрато легкий ефект великої зали додасть «фірмового», професійного звучання. Важливим елементом є вміння свідомо оперувати просторовими ефектами (реверберацією чи дилеєм) задля досягнення художньої виразності виконання. Часто початківці просять додавати надмірного відлуння, намагаючись приховати недоліки інтонації чи слабкість дихальної опори. Педагог, володіючи знаннями про природу реверберації, пояснює вихованцю, що надмірний просторовий ефект «розмиває» атаку звуку, погіршує чіткість дикції та нівелює артикуляційну роботу. Учень вчиться співати «крізь ефект», використовуючи його як художній додаток, а не як засіб маскування технічних хиб.

Спираючись на звукорежисерські знання, педагог має навчити розуміти архітектуру звукового сигналу та специфіку частотних характеристик власного голосу. Це дозволяє коригувати вокальну техніку, зокрема динаміку та атаку звуку, відповідно до спрямованості та чутливості мікрофонного капсуля[5]. Важливим елементом навчання є розвиток навичок «мікрофонної техніки» - вміння корегувати відстань між губами та мікрофоном залежно від гучності та висоти ноти, що виконується[7]. Без цього навіть вірний з технічної точки зору голос звучатиме на концерті з різкими перепадами сили звучання, а це сприймається слухачами як технічний недолік виступу.

Паралельно з цим педагог має чітко роз'яснити вихованцям логіку вибору обладнання: чому для сцени та студії потрібні різні мікрофони. На живих концертах використовують динамічні мікрофони (вони менш чутливі до сторонніх шумів), які «ловлять» звук переважно спереду - це захищає від

«заведення» звуку (акустичного зворотного зв'язку, що викликає гучний писк). Натомість у студії перевага надається конденсаторним мікрофонам із широкою мембраною. Вони надзвичайно чутливі й здатні зафіксувати найменші обертони, субтонові нюанси голосу та кожне дихання, які на галасливій сцені просто загубилися б.

У межах навчальної практики педагогу необхідно знати специфіку роботи з конкретними моделями. Як базовий індустріальний стандарт (як у дротовому, так і в бездротовому варіантах) можна розглядати мікрофони серії Shure SM58, які є найбільш практичними та доступними для навчальних закладів завдяки своїй надійності та стійкості до пошкоджень. Аналогічним і не менш популярним варіантом можуть слугувати вокальні мікрофони фірми Sennheiser.

Окрему увагу варто приділити чиннику акустичної адаптації (звикання), що є особливо критичним на початкових етапах навчання. Традиційна практика в межах однієї аудиторії з використанням застарілого чи непрофесійного обладнання формує у виконавця стійку звичку до конкретного, локального звучання. Опинаячись на незнайомій сцені з іншими акустичними параметрами, починаючий вокаліст підсвідомо намагається відтворити звичні для нього звукові умови. Оскільки фізично це неможливо, виникає ризик психологічного дезорієнтування, втрати концентрації та, як наслідок, появи вокальних і м'язових затисків. Саме тому звукорежисерська компетентність педагога є ключовим інструментом, що допомагає адаптувати слухове сприйняття учня до мінливих акустичних умов та мінімізувати технологічний стрес під час публічних виступів.

Однією з найважливіших функцій звукорежисерської грамотності педагога є створення правильного моніторингового середовища під час

занять. Невміння налаштувати частотний баланс або загальний рівень гучності у фонограмі та голосі призводить до втрати самоконтролю виконавця. На практиці, коли виконавець погано чує власний голос через занадто гучний супровід (мінус-фонограму), він починає форсувати звук, що викликає перенапруження та затискання м'язів гортані. Це є найкоротшим шляхом до хронічної втоми зв'язок та професійних захворювань.

Знання викладача в галузі еквалізації та динамічної обробки звуку дозволяють створити психоакустичний комфорт, запобігти хронічним вокальним травмам і розвивати у вихованця внутрішній слуховий моніторинг. Викладач повинен вміти самостійно налаштувати первинний баланс на мікшерному пульті у вокальному класі: зрізати надлишкові низькі частоти (гул), що заважають сприйняттю основного тону голосу, злегка підняти «презенс» (частоти в районі 2-4 кГц), який відповідає за розбірливість мовлення, та «посадити» голос над фонограмою за допомогою базової компресії. Створення комфортного моніторингу безпосередньо впливає на психологічний стан вокаліста. Коли виконавець чітко чує кожен обертон свого голосу, рівень сценічного хвилювання та стресу суттєво знижується. Психоакустичний комфорт звільняє виконавця від фізичного напруження, дозволяючи повністю зосередитися на художньо-образній та інтерпретаційній стороні твору, формуючи високий артистизм та емоційну виразність.

Останнім часом зростає значення інноваційних цифрових технологій у процесі викладання вокалу [2; 5]. Візуалізація звукових параметрів за допомогою технологій біофідбеку та спеціалізованого програмного забезпечення (наприклад, VoceVista, Sing&See) дозволяє учням наочно побачити графічне відображення свого вокального тону, стабільність вібрато, наявність високої співочої форманти та точність інтонаційної атаки.

Ефективне впровадження цих систем можливе лише за умови, що викладач володіє знаннями з цифрового аудіо, розуміє принципи відображення спектрограм, вміє зчитувати дані частотного аналізу та перекладати технічні показники програми на зрозумілу для вокаліста мову педагогічних вказівок. Інтеграція цифрових технологій дозволяє оптимізувати час навчання та підвищити рівень самоконтролю учня під час самостійної роботи.

Таким чином, поєднання традиційних методів із новітніми досягненнями звукорежисури та цифрових технологій сприяє ефективному розвитку вокальних здібностей і забезпечує довготривале збереження здоров'я голосового апарату. Звукорежисерська грамотність викладача естрадного співу є важливим дидактичним інструментом, що дозволяє:

-Техніко-виконавський аспект: Сформувати в учнів стійкі навички «мікрофонної техніки» та культуру роботи з різними типами звукового обладнання (динамічними й конденсаторними системами), що мінімізує виконавські помилки.

-Біологічний та психоакустичний аспект: Запобігти вокальному травматизму та хронічному перенапруженню зв'язок через моделювання правильного сценічного й репетиційного моніторингу, що трансформує технологічний стрес у психологічний комфорт виконавця.

-Інноваційно-технологічний аспект: Ефективно використовувати комп'ютерні програми аналізу голосу (екранні графіки звуку). Це дозволяє викладачеві побачити технічні помилки учня та простою мовою пояснити, як їх виправити.

Інтеграція звукорежисерських компетентностей у діяльність викладача дозволяє виховувати універсального виконавця, адаптованого до будь-яких

умов концертної та студійної діяльності, що повністю відповідає викликам сучасної освітньої парадигми.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук А., Мишук П. Інноваційні методи вокального навчання та їхня роль у формуванні виконавських навичок студента-вокаліста. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 71. 2019. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2019.71.06>
2. Гордєєва Т., Ороновська Л., Одайник С. Сучасні вокальні техніки та методики їх викладання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2025. Вип. 85, том 1. С. 128–132. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-1-20>
3. Зарицька А., Кириченко І. Формування вокальної техніки здобувачів освіти в контексті інновацій сучасності: системний підхід. Fine Art and Culture Studies. 2023. № 3. С. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-3-7>
4. Мигович М. Сучасні вокальні техніки та методики їх вивчення. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 55, том 2. С. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-13>
5. Рибніков О. М. Педагогічна діагностика рівнів готовності майбутніх учителів музики до використання цифрового електронного музичного інструментарію у професійній діяльності // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 28–29 березня 2012 р. Київ, 2012. С. 760–768. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10739/> (дата звернення: 20.06.2026).

6. Ужинський М. До питання становлення професії «Звукорежисер» в Україні. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2022. Вип. 40. С. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.536>

7. Чернега С. Методика формування звукорежисерських умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки : магістерська робота. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія

Федьковича, 2023. 114 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9066/educ_2024_170.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.06.2026)

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.06.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 25.06.2026

Дата публікації: 26.06.2026

© Постевка Г.І., 2026

**Contemporary scientific paradigm:
interaction of law, technology and social
transformation**

international scientific and practical conference

26.06.2026 – Uzhhorod, Ukraine – Trieste, Italy
collection of scientific papers